

СПАС КАРАФЕЗОВ СЪРЦЕТО ВИЖДА

chitanka.info

*„Истински се вижда само със сърцето.
Същественото е невидимо за очите.“*

Антоан Дьо Сент-
Екзюпери

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

Това четиво няма цялостна фабула. То представлява сбор от кратки очерци за мои съсъдбеници, страници от летописа на Съюза на слепите в България и читалището, опити за есета и спомени от моето детство. С други думи, изложението няма претенции за книга и вероятно очаква тесен кръг от свои читатели. Изкушавам се да споделя мисли на двама мои близки, с които ме свързва животът. На единия от тях съм посветил редове в изданието. Става дума за Минчо Стоянов Минчев, който беше дългогодишен главен редактор на списание „Зари“. Той ми е споменал: „Ако няма нещо ново, което можеш да кажеш, то по-добре не се залавяй да пишеш.“ Другата личност е Йосиф Аронов — журналист в един от столичните вестници. С чувство за хумор той ми е разказвал за онзи камък, който наистина е бил открит в Картаген. На него е било изписано приблизително следното изречение: „Всички прописаха, никой никого не чете, светът пропада...“ Тъй че и моя милост с настоящото ще се причисли към безкрайната редица на графоманите. За съжаление и до този момент не изложих онова, което е вътре в мен. Предполагам, че то никога няма да изскочи на бял свят... Това възделение ми напомня за онзи художник в книгата „Омер паша“ на Иво Андрич. Той вижда в себе си своята най-прекрасна бленувана картина, която обаче не може да нарисува. Ръката му не се подчинява на вътрешното усещане. И тъй като животът е кратък — което го има в него, има го. Което го няма, остава в надеждите.

Написаното за повечето личности е станало непосредствено след тяхната смърт като израз на моето уважение към паметта им. Голяма част от публикациите са отпечатани в сп. „Зари“ на Съюза на слепите в България.

Бих искал да благодаря на редактора и коректорите, на всички онези, които ми помогнаха да излезе това четиво. Дължа своето признание и на ръководството на Съюза на слепите в България и брайловата печатница, благодарение на които то видя бял свят.

ИМЕНА ОТ ДЕЛОТО НА СЛЕПИТЕ

„Дейността на бившите дейци по делото на слепите трябва всеки сляп да познава, за да знае с цената на колко трудности е изградено делото на слепите и да пази и умножава постиженията на Съюза на слепите в България.“

Стойчо Милчев

ИСТИНСКАТА ШЕСТИЦА, СПЕЧЕЛЕНА ОТ МИЛИОНИ СЛЕПИ

На девети януари 2002 година се навършиха 150 години от смъртта на големия син на Франция Луи Брайл. Роден е на 4 януари 1809 година в селцето Купврей, на 40 километра североизточно от Париж. Неговият баща изработвал хамути за конете на френската армия. Когато бил на четири години, при игра в работилницата на баща си пробол едното си око. Лекарят не му помогнал и по симпатия изгубил и другото. Тръгнал в местното училище с виждащите си другарчета. Отличавал се с необикновена памет и жив ум. Когато родителите му научили за Националния кралски институт за слепи, те го изпратили в Париж. Там той отново се проявил със своите дарби. Удавала му се математиката, научил се да свири на орган. Заради тези негови качества след завършване на института той останал като учител в него и свирил на орган до смъртта си в парижката църква „Св. Никола Дешан“. В института се е преподавало по метода на Валентин Хаюи. Учебниците били написани на латиница с изпъкнали букви. Недостатъкът им бил не само в големия обем, но и в това, че никой от учениците не е могъл да пише самостоятелно с тези букви.

По това време при директора на института се появил един чудак. Казвал се Шарл Барбие, капитан от артилерията на Наполеон. Той предложил на военното министерство едно „нощно“ писмо, чрез което войниците да четат заповедите на тъмно. Четенето обикновено ставало на запалени факли и противникът се ориентирал за френските позиции. Писмото било съставено от релефни точки, съобразени с реда на латинската азбука. То не е имало практическо значение и било отхвърлено от френските власти. Пропаднал и опитът му слепите ученици да го разпознават. Тогава на младия Луи Брайл, който бил на шестнадесет години, му хрумнала гениалната идея да намали и по нов начин да подреди точките, изоставяйки конфигурацията на Барбие. Неговото шестточие има две колонки по три точки, които се обхващат от върха на човешкия пръст. С тях се правят 63 комбинации,

достатъчни да изобразят всяка една азбука, нотни, математически, химически и физически знаци.

Брайловото писмо отначало получило признание в чужбина, но авторът доживял и отпечатването на първата книга на неговия шрифт във Франция. Умира от туберкулоза, навършил едва 43 години.

Релефното писмо на Луи Брайл получава разпространение в целия свят. На него четат и пишат слепите от народите на индоевропейски, арабски, азиатски и всички останали езици. В началото на деветнадесети век официалните просветни власти и педагозите са смятали, че писмото на Луи Брайл откъсва слепите от нормалните азбуки и света на виждащите.

Напротив, точно тази писменост ги е свързвала и ги свързва най-добре с човешкото знание и култура. То става фундаментална предпоставка за тяхната интеграция в обществото. В епохата на компютрите и аудиозаписите брайловото писмо не губи значението си. То се прилага под формата на тактилни дисплеи, които работят с компютър. Не може да се изучи писмено чужд език, без да се познава това писмо. То дава наслада, когато слепият чете самостоятелно с вътрешния си глас, без интерпретация на диктор.

В България брайловото писмо е пренесено от Русия през 1904 г. от д-р Стойчо Донев за нуждите на Института за слепи, създаден в София през следващата година от проф. Иван Шишманов. Началото на националния брайлов фонд в страната е положено през 1928 г. с учредяването на читалището на слепите „Луи Брайл“.

Днес тази културна институция сама печата своите книги, благодарение на технология и техника, предоставени от фондация „Отворено общество“ и Европейската комисия, и обслужва директно своите читатели от цялата страна, както и чрез малки филиални библиотеки в градовете Пловдив, Варна и Дряново и в двете специални училища.

Брайлова печатна машина за първи път е доставена за нуждите на Института за слепи в края на 30-те години, но е разрушена по време на бомбардировките. След Втората световна война по инициатива на Никола Димитров, председател на читалището, е получена от Америка като дарение печатна машина с преса и брайлова хартия. На нея се печатат учебници и списание „Животът на слепите“. Това става в държавна печатница, а по-късно — в Съюза на слепите. През 70-те

години за своите нужди ССБ доставя три модерни за времето си печатни машини от Марбург, две от които са в изправност и днес (понастоящем печатната му база разполага и с два модерни принтера, които работят чрез програма от компютър). За първи път през 1994 година се въвежда брайлов печат чрез компютър в читалище „Луи Брайл“ и тази програма е разпространена безвъзмездно в цялата страна.

Костите на Луи Брайл почиват в пантеона на великите синове на Франция. До този момент не е измислено друго средство, което да замести неговото писмо. Милиони слепи от всички краища на света са благодарни на гениалния творец, дал им духовна светлина и мост към необятното познание.

9 януари 2002 г.

ДОМЪТ МУ БЕШЕ ВИНАГИ ОТВОРЕН

Бях поканен от Петко Стайнов на юбилейна сесия по случай стогодишнината на Добри Христов, организирана от Института по музикознание при БАН, чийто директор беше нашият голям съсъдбеник. Тогава Стайнов говори обаятелно за композитора класик, на когото самият той беше съратник и следовник. Слушах го с наслаждение и вътрешна удовлетвореност. Много пъти съм чувал оценки за неговия талант и качества. Той беше надарен оратор. Говореше убедително, логично и задълбочено. Сред многото оценки се откроява една: „Той беше по-зрящ от зрящите“ — срещал съм я в публикации, чувал съм я от негови приятели, композитори и литератори. Тази мисъл характеризира най-добре същността на Петко Стайнов.

Започнах с неговата покана в онова отдалечено време, когато и през ум не ми е минавало, че някога сам ще напиша редове, посветени на век от рождението му. В края на годината в концертните зали, по радиото и телевизията ще звучат творбите му, станали класика в българската музика и песен. Големият салон на БАН отново ще бъде изпълнен, този път с негови почитатели. Ще има доклади. Ще четем статии за неговата личност и творчество. Композиторът, общественикът, знаменателният радетел на съвременната българска музика и песенно творчество ще бъде във фокуса на различните виждания.

Аз бих искал да ви разкажа нещо мъничко за онзи Петко Стайнов, който беше и наш събрат по съдба. Никой в обществото не гледаше на него като на сляп човек. В никоя среда — професионална, колегиална, на обществени места или форуми, при контакти или срещи, никога този факт не се е натрапвал и не е имал значение в отношението към него. Той беше преди всичко забележителен творец, една необикновена личност. Изумяваше със своята памет и познания, със своята изключителна интелигентност. Беше неуморен, продуктивен и общителен, с чувство за хумор и тънък сарказъм. Веднага влизаше в контакт с всеки. Държеше се непринудено.

Когато за първи път го срещнах, а това беше в края на 50-те години, изпитвах някакво страхопочитание. Очаквах да срещна строг, сериозен човек, носещ на мощните си плещи такава популярност и толкова високи звания и държавни отличия. Гърленият му смях и веселата му закачливост бързо стопяваха всякаква дистанция. Сега още повече се убеждавам, че големият Човек, големият Дух са толкова земни, добродушни и открити, че ми става тъжно как някои мои колеги вече са придобили такава високо началническо самочувствие и високомерие, сякаш са слезли от Олимп при чуждоземци. Никога няма да забравя онзи ден, в който отидох сам в неговия дом. Вълнувах се, а той ме разпитваше за моята работа, за слепите работници, за онова, което върши съюзната организация в столицата. Бих искал да подчертая, че и до смъртта си той не е преставал да се интересува за слепите хора, какви възможности за труд, обществен и културен живот имат. Няма да сбъркам, ако потвърдя, че в онези времена всички, които следваха в София, всички, които се занимаваха с музика и творчество, пък и всички, които имаха някакъв сериозен проблем и се нуждаеха от защита, отиваха при него. За нас неговият дом беше винаги отворен.

Казах, че ме впечатли от първото ми гостуване. На сбогуване пред вратата на апартамента той не я затвори. Слезе с мен по стълбите. Изпрати ме чак до тротоара, и след като ме беше разпитал как ще се прибера и дали не трябва да накара някой от близките му да ме придружи, сам ме насочи по улицата. Тогава аз живеех на ул. „Раковски“, на няколко пресечки от жилището му. На път за вкъщи като че ли вървах по-леко. Имах чувството, че някой ми беше присадил криле. Мисля, че всеки от нас е бил по подобен начин окрилян, импулсиран, насърчаван.

Петко Стайнов не само ни съветваше. Той изпитваше нескривано задоволство, когато някой измежду нас, младите, постигнеше успех в учението, в семейството или обществото.

Той получаваше списание „Светът на слепите“ — орган на съюза на слепите в Германия. От него научаваше новостите в областта на рехабилитацията и помощните средства за слепите в западните страни. Мечтаеше тези неща да се проучат и да намерят приложение и у нас. Негово верую беше тезата, че слепият не трябва да бъде изолиран. Той има такива възможности за образование и труд, каквито имат и останалите хора, стига само да му бъдат създадени необходимите

условия. Няма по-голяма илюстрация за това от живота и делото на самия Петко Стайнов. Затова и неговите думи на VI конгрес на ССБ през декември 1971 г. намериха неоспорим отклик: „Слепите не се нуждаят от опекуни, а от равнопоставени взаимоотношения с виждащите хора.“ Тези думи преобърнаха едно предварително взето решение в съответните отдели на ЦК на БКП и Министерството на труда и социалните грижи да променят устава на организацията и в нейните ръководни органи да бъдат включени виждащи служители от съюзната система. Неговият авторитет и респект въздействаха в онзи момент на властите да се откажат от първоначалното си намерение.

Петко Стайнов винаги е бил опора за нас. Духът му е все още жив и сякаш ни покровителства. От него са се вдъхновявали и ще се вдъхновяват поколения слепи. От него те ще черпят сили и увереност по своя професионален и житейски път.

Нашият знаменит съсъдбеник винаги е бил свързан с делото на слепите у нас. Още след завръщането си от Дрезден, където е учил музика, той се включва активно в дейността на Дружеството на българските слепи. Председателства неговия II конгрес през 1924 г. От този момент до 1971 г. е избран във висшите съюзни ръководни органи, а от 1971 г. е почетен председател на Съюза на слепите в България. През 1928 г. учредява читалището на слепите, чийто председател е до 1945 г. През 1935 г. насърчава основаването на хор „Балкан“, а през 1948 г. допринася за формирането на Професионалния хор на слепите, носещ днес неговото име. Като учител в Института за слепи и по-късно като председател на Съюза на хоровете, композитор и директор на операта той оказва непосредствено въздействие върху музикалното образование и култура на три поколения слепи певци и музиканти.

Неговото присъствие в обществения и културния живот на страната, високият му престиж пряко или косвено са се свързвали с делото на слепите, импулсирали са решаването на определени въпроси на различни равнища в държавната йерархия. Съюзните ръководства са търсели неговото съдействие. Той е давал нравствена подкрепа и на двете училища за слепи в София и Варна.

Струва ми се, че написаното придоби служебен стил и съвсем не искам така да завърша. Петко Стайнов беше щастлив със своята съпруга Стефанка. Тя беше лъчезарен, благороден, със силно

излъчване човек. Нейната любов го правеше щастлив и спокоен. Тя беше неотлъчно с него до своята кончина, която той тежко преживя. След нейната смърт той намираше утеха в работата си в института. Няма да забравя игрите му с малкия Петко. Тогава се преобразяваше, съхранил в себе си детето от река Тунджа и китния Казанлък.

Завършвам тези мисли и в душата ми звучат „Тракийските танци“. Тези красиви български мелодии остават безсмъртни, както името и творчеството на техния създател.

Ноември 1996 г.

АКАДЕМИК ПАШЕВ И ДЕЛОТО НА СЛЕПИТЕ

Константин Пашев (1873–1961) — виден български лекар офталмолог. Роден е в Сливен. Завършва медицина в Лион (Франция) през 1898 г. През 1919 г. става професор, а в 1938 г. — академик. Основава и ръководи очната клиника при медицинския факултет в София (1920) до 1941 г. През периода 1948–1960 г. е директор на Института за клинична и обществена медицина при БАН. Разработва въпроси от различни области на офталмологията.

Академик Константин Михайлов Пашев е крупна фигура не само в нашата офталмология. Делото му на голям лекар и педагог е неразривно свързано с неговата многостранна дейност на общественик и хуманист, на неуморен радетел за благо на слепите.

Значителен е неговият принос не само в профилактиката и лечението на очните заболявания и увреждания, но и в областта на социалните грижи за пълноценна обществена реализация на слепите и слабовиждащите хора.

Ако се запознаем с научните му трудове и статии, с множеството документи и факти и с теоретическата и практическата му дейност, ще установим с удивление колко съвременно и актуално съдържание имат неговите тифлологически възгледи и идеи.

Академик Пашев е не само психолог и тънък познавач на проблемите на слепите, изучил социалната уредба и положението им в много страни на света, но той е достигнал до изводи и обобщения, до прозорливи идеи и виждания, които надхвърлят равнището на неговото време и тогавашните социално-икономически условия, проникват в бъдещето и имат напълно съвременно звучене.

По проблемите на слепите и слабовиждащите хора акад. Пашев е изградил стройна система от възгледи, която непрестанно развива и обогатява през целия си живот. В нея видният учен се очертава не само като лекар, но и като общественик, свързал в неразривно единство борбата за предотвратяване на слепотата с лечението и проблемите на слепите и слабовиждащите хора. Това всеобхватно виждане го превръща в оригинален творец, създател на един нов дял в

офталмологията — нейното социално направление. Преди близо осем десетилетия по недвусмислен начин той разви идеята за обществения характер на проблемите, свързани с живота на слепия човек.

Академик Пашев е изложил основните си схващания по делото на слепите в следните по-важни свои научни работи: „Хигиена на окото“ (1905), „Слепотата у нас“ (1922), „Социални грижи за слепите“ (1923), „Проблеми по слепотата“ (1932), „Обща офталмология“ (1925), „Социална офталмология“ (1942) и преработеното ѝ издание от 1956 г., отчетите на дружество „Покровител“, публикувани в сп. „Офталмологичен преглед“.

Авторът разглежда слепотата като обществено явление, коренящо се в социално-икономическите условия на живота, в жизненото и културното равнище на народа. Тези му материалистически възгледи са методологическа основа на обсъжданите от него въпроси и страни от делото на слепите. Той изхожда от разбирането, че слепият трябва сам да си помогне, като се образова и активизира. Редом с това обществото и държавата трябва да създават необходимите предпоставки за развитието на този процес. В дейността на очните лекари той вижда и една възможност за разясняване и подпомагане постигането на тази цел. Така, както е от значение навременната медицинска помощ, също толкова важно е ранното издирване и обхващане на слепите, особено на децата. Неговото схващане в това отношение има стойност и днес и представлява все още актуална задача за общественици и офталмолози.

В социалната организация за борба против слепотата той включва: „Статистика за слепите, обществената организация против слепотата, организирането на пропагандата против слепотата и лечението на очно болелите.“ Академик Пашев счита, че това са преди всичко обществени задачи, които зависят от степента на развитие на социалното законодателство и активността на държавните и обществени институции на офталмологията като наука и практика. Той е имал значителни познания в областта на грижите за слепите и тяхното дело. Изучил е опита на почти всички страни в Европа, САЩ, Япония и други части на света. Посещавал е лично институти и организации за слепи. Общественият му интерес към тези проблеми не е пресеквал през целия му живот. Той разглежда грижата за слепия

като цялостен комплекс, обхващащ материалния и духовния живот, образованието, бита и труда, обучението в брайлово писмо, ориентирането и подвижността, проблемите на всички възрастови групи — на децата, трудоспособните и нетрудоспособните, сляпоглухонемите и слепите с умствени и други недостатъци, на мъжа и жената; разграничава конкретните грижи за слепите и слабовиждащите; въпросите на семейството, свободното време, спорта, изкуството и културата, задачите на общественото осигуряване, отпускането на пенсия и помощ, организирането на социални домове и служби за настаняване, правата, привилегиите и облекченията, ползването на помощните средства и тифлотехниката. Идеята за комплексност и многостранност на проблема е толкова напредничава, че тя се съдържа и днес в най-модерните програми за рехабилитация и интеграция.

В концепциите си той третира въпросите за личността на слепия, критериите, дефиницията и статистика на слепотата, интелектуалните възможности на слепите и слабовиждащите. На преден план са изведени проблемите на сляпото дете, свързани с отглеждането и възпитанието му в предучилищна и училищна възраст. Посочват се необходимите грижи, които следва да полагат родителите и училищните власти, обществените институции.

Академик Пашев акцентира върху професионалната подготовка на възрастните слепи, изброява примерно възможните професии, практикувани в различните страни. Застъпва широко идеята за създаване на домове-работилници. Обосновава тезата за необходимостта от специалните предприятия, разкрива възможностите за трудоустрояване при обичайни условия в индустрията и земеделието, търговията и сферата на обслужването, в интелектуални професии. Съзира тенденцията за увеличаване броя на слабовиждащите в епохата на техническия прогрес. „Колкото повече един народ се развива културно, толкова зрението му става по-необходимо“ — подчертава той в „Офталмологичен преглед“ през 1939 г. и обосновава нуждата от употреба на оптически средства, правилно отглеждане и възпитание на децата с остатъчно зрение, организирането на класове и училища за слабовиждащи („зрителноспасителни класове“), отпечатване на текстове с едър шрифт, професионалната и трудова рехабилитация на лицата с

остатъчно зрение, прилагането на нужни социални мерки в това отношение. Висока стойност има застъпеното от него гледище „да се използва колкото може остатъкът от слабо зрение“ (1943). Ще споменем, че върху основата на този принцип се гради съвременната тифлопедагогика относно работата с подрастващите, които имат остатъчен визус.

В разпространението на брайловото писмо акад. Пашев вижда важна задача. Като изследва този въпрос, той съжелява, че в България няма печатница и библиотеки както в другите страни. Голям интерес представлява неговата прогноза за развитието на говорещата книга. В „Офталмологичен преглед“ (1933) съобщава: „...апарат, който посредством магнитен запис ще направи достъпен за слепите обикновения текст“. Това оригинално предсказание се сбъдна в напредналите страни през 50-те години, а у нас в началото на 60-те. Днес ние не можем да си представим своя живот без говорещата книга.

Акад. Пашев изтъква необходимостта от създаване на организации на слепите и за слепите, които да обединят своите сили за решаване на проблемите. В своята обществена практика той е имал отношение към учредените организации на слепите „Тъмнина“, „Мрак“ и „Дружество на българските слепи“. Съзнавал е, че усилията на организирания слепи не са достатъчни за решаване на поставените от тях цели и задачи и че се налага широка обществена подкрепа за осъществяването им. Тези мотиви го подбуждат да запълни съществуващата празнота в обществения живот, като изгради на благотворителна основа една организация, която да подпомага слепите. Така през 1922 г. възниква дружество „Покровител“, на което той е неизменен председател до 1945 г. При създаването на това дружество Константин Пашев се е ръководил от чисто човешки подбуди, от голямата си обич към невиждащите. Макар да е отчитал многократно и определено, че само държавата и обществото като цяло са в състояние да решат социалните проблеми, в дружество „Покровител“ той е виждал една обществена форма за привличане на видни личности, за събиране на пожертвования, както и нравствена подкрепа. Организирайки концерти, изложби, сказки, предавания по радиото. Това дружество изиграва определена роля и се влива в Съюза на слепите през 1948 г.

Видният офталмолог е имал отношение не само към организирания живот на слепите, но и към други обществени организации, свързани с профилактиката и социалното подпомагане. Участвал е като представител на България при учредяването на международната организация за борба против слепотата в Амстердам през 1929 г. По негова инициатива и настояване през 1935 г. към Дирекцията за народно здраве е основан Национален комитет за борба против слепотата. Няколко години оглавява и Съюза за обществена подкрепа, основан след излизането на Закона за обществена подкрепа (1935). Деен сътрудник е и на Съюза за защита на децата. Изобщо развива една широка обществена дейност, посветена изцяло на предпазване от слепотата и всеотдайна подкрепа на нейните жертви.

В своите тези и схващания обаче акад. Пашев е допуснал и някои неточни постановки, които се дължат на чуждестранното влияние или на недостатъчен опит в обществената практика. Например той смята, че „бастуните, които някои препоръчват, не са практични“, докато животът доказва точно обратното. В някои случаи разглежда пенсията на слепия в работоспособна възраст като „източник на мързел“, докато тя всъщност има социално-компенсаторна функция. Под съмнение може да се постави несъгласието му в едно училище да се обучават слепи и слабовиждащи. Той е на мнение да се създават само чисти класове и съответно училища от слепи или слабовиждащи. В действителността нещата не стоят точно така.

В Книгата си „Социална офталмология“ обаче той препоръчва да се откриват класове за слабовиждащи в обикновените училища, като добавя аргумента, че слабовиждащите ще могат да се възползват от помощта на своите зрящи другари. Същото може да се каже и за напълно слепите деца по отношение на слабовиждащите. От друга страна, слепите са много малко, за да се обособят в отделни класове. Изразява несъгласие с миграцията на слепите от селото в града, според него те могат да намерят препитание в земеделието. Ако се изхожда от контекста на времето, той е имал известно право. Но това е обективно явление и ние днес сме свидетели какво извърши урбанистиката за слепите.

Акад. Пашев пръв разбира, че задачите на офталмолога не се изчерпват само с мерките за лечение и борба срещу слепотата, но се допълват и от грижата към пациента, безвъзвратно изгубил зрението

си, за когото усилията и средствата на медицината са безсилни. В тази грижа за ослепелия той вижда неразделна част от дейността на всеки очен лекар.

С течение на годините това схващане намери конкретно приложение. Развиха се различни форми на съдействие и сътрудничество между института и катедрите по очни заболявания и Съюза на слепите и неговите поделения, между окръжните и районни офталмолози и съюзните организации. Офталмолозите участват в решаването на различни обществени проблеми, отнасящи се до профилактиката и здравната просвета, до образованието и труда на хората с увредено зрение, оказват помощ, съветват и насочват слепите и слабовиждащите в техния жизнен път.

Академик Пашев правилно оценява възможностите и способностите на слепия човек и през своя живот прави всичко необходимо, за да ги разясни пред обществото и да осигури условията за тяхното осъществяване. Същината на всичко изложено около проблемите на слепия човек е признаване на неговите ценности, това, че той не следва да бъде третиран само като обект на грижи, но и като субект и личност, като равностоен член на обществото, като гражданин, поел всички права и неотменими задължения.

Още в началото на нашия век будният лекар и общественик схваща, че обществото и държавата са преди всичко задължени да създават условия, при които да се обучат и професионално устроят слепите, за да не бъдат в тежест на другите, а самите те, подготвени за живота, да поемат препитанието си, което ще им даде самостоятелност и сигурност. В основата на този процес стои общото образование и професионалната подготовка.

В началото на 1905 г. излиза книгата на акад. Пашев „Хигиена на окото“. В последните ѝ страници авторът пише: „За слепите у нас до днес нищо не е направено. В това отношение България е изостанала назад... Време е и ние да се погрижим за съдбата на тези нещастници у нас, за които медицината е останала безсилна. Нека обществото, както и държавата, да се притекат на тяхна помощ, да подобрят моралното им и материалното им положение и да облекчат мъките им. Най-подходящо за тази цел средство е основаването и у нас на едно общообразователно, както и професионално училище за слепи.“

Тези редове са написани още през 1904 г. — времето, през което назрява обществената нужда от създаването на училище за слепи у нас. Посятото семе намира благодатна почва и подкрепа в лицето на предприемчивия хуманист и деен общественик проф. Иван Шишманов, тогава министър на Народното просвещение. През 1905 г. в столицата е основано първото учебно заведение за слепи деца. Въведено е задължително основно образование за слепите близо две десетилетия преди да се установи за цялото българско население. Тази мярка има дълбок смисъл, защото образованието е предпоставка за духовното развитие на слепия човек. Но акад. Пашев ще отбележи още тогава, че за слепия не е достатъчно само общото образование и общата култура и че за него е нужно професионално обучение, изучаването на занаяти и професии, които да му осигурят трудова дейност. В труда на слепия човек, който е в активна и трудоспособна възраст, акад. Пашев вижда централната задача на всяка една обществена грижа. Изтъкнатият лекар винаги е подчертавал, че в процеса на труда могат да се оползотворят умствените и физическите способности на слепия и професионалното занятие ще осмисли живота му. „Няма по-велико нещо в делото на слепия от труда. Трудът е, който му възвръща човешкото достойнство и който преобръща летящото време и скучното бездействие в творчество и щастие“ (1938 г. „Офталмологичен преглед“).

През целия си творчески път той ревностно отстоява тази главна идея на обществените грижи, критикува официалните власти, апелира и се бори за нейното осъществяване.

През 1932 г. в книгата „Проблемите на слепотата“ той ще напише с горчивина: „Тия грижи не са само от личен характер, но обществени и държавни. Те имат за цел да направят слепия самостоятелен гражданин, да му възвърнат човешкото достойнство и да го направят чрез труд способен да изкарва прехраната си. Без тия грижи слепият остава товар на семейството си, обществото и държавата. Ако тия грижи се бяха създали у нас още с откриването на Института за слепи деца, както ние искахме, нашите ослепели от войната, от индустрията и от болестите нямаше да преживяват днес тъй мизерно. Те щяха да станат производителни граждани. Възпитаниците на нашия институт също нямаше да мизерстват днес“. През 1934 г. пак ще отбележи: „Задачата за професионалното образование на възрастните слепи,

организацията на труда им и грижите за нетрудоспособните възрастни слепи впрочем останаха неразрешени... Всичко, което ослепява над 16-годишна възраст, е оставено на произвола на съдбата.“

В изтеклите дотогава повече от три десетилетия от началото на века държавата и нейните институции не успяват да намерят средства, за да решат проблема за професионалната подготовка и трудоустрояването. Частната собственост, интересите на капитала и конкурентната борба са обективната преграда, която не позволява в условията на тогавашна България трудът на слепите хора да получи масово приложение и те да бъдат приобщени към общественото производство.

След като не намира подкрепа, акад. Пашев прави сериозен опит чрез дружество „Покровител“, основано през 1922 г., да създаде институт за професионално обучение на възрастни слепи със средства, набрани в „Деня на слепия“ (8 ноември), от някои допълнителни източници и фондове. Организацията пристъпва през 1931 г. към построяване на дом-работилница, която завършва и пуска в действие през 1937 г. (сега сградата на ССБ, ул. „Найчо Цанов“ 172). В него до началото на Втората световна война и евакуацията са били обучавани на кошничарство, въжарство и метларство тридесет и трима души. Макар домът да е имал капацитет, областите и общините не изпращали курсисти поради невежество и липса на средства. Тогавашните регистрираните трудоспособни слепи са наброявали над 400.

По същото време акад. Пашев предприема енергични постъпки за довършване на Дома на сляпата жена, който се строи от Дружеството на българските слепи и се завършва през 1938 г. За целта се отделят средства от Съюза за обществена подкрепа и набраните суми в „Деня на слепия“. Настанени са 28 млади жени, които се обучават в ръчно и машинно плетене, въжарство и тъкачество. Но извършеното е твърде малко. То представлява само оптимистично начало, без да може да покрие реалните нужди.

За положението на слепите у нас преди Втората световна война можем да съдим по мислите на самия акад. Пашев, изложени в апела му от 1939 г.: „Мизерията е много голяма и сцените са покъртителни.“

В периода 1935–1939 г. по настояване на академика се въвеждат карти за подпомагане на бедните слепи. Не навсякъде обаче властите са в състояние да изплатят предвидените минимални суми.

Тежка остава участта на хората, в името на които неуморно и всеотдайно работи големият лекар и общественик.

Академик Константин Пашев остави светла диря в делото на българските слепи. Няма въпрос или страна от това дело, до които да не се е докоснал, които да не е анализирал и съпоставил, да не е извлякъл поуки и препоръки, да не е защитавал енергично, далновидно и обосновано. Значителен е приносът му за развитието на социалните грижи и законодателството, тифлопедагогиката, тифлологията и психологията, в практическата дейност за многостранното развитие на лишените от зрение. Неговите идеи за пълноценна медицинска, социална и трудова рехабилитация получиха реализация едва в условията на съвременното общество.

Държавата и общество оцениха заслугите на академик Пашев, като го удостоиха през 1950 г. с високото държавно отличие „Димитровска награда“. Неговата разностранна общественополезна и научна дейност намери признание и зад границите на България. Редица чуждестранни академии и висши институти му присъдиха почетни звания и научни степени.

Отбелязвайки 60-годишнината на Съюза на слепите в България, ние си припомним с благодарност за обществената дейност и значимия принос на акад. Константин Пашев. Заедно с имената на проф. Иван Шишманов и академик Петко Стайнов той е влязъл трайно в делото на българските слепи.

(Текстът е прочетен пред конференция на Българското офталмологическо дружество през 1981 година.)

РЕДОВЕ ЗА ПРОФЕСОР КОНСТАНТИНОВ (1920–2006)

Защо така започнах. Изпитвам страх да пиша за този необикновен, жизнерадостен човек. Струва ми се, че моите думи ще бъдат слаби, за да изразят същността му. Беше повече от 10 години член на редколегията на сп. „Зари“. Слушал съм разсъжденията му като специалист и приятел на нашето дело. Винаги имаше отношение към даден проблем. Анализираше темата с усмивка и ни убеждаваше. Отличаваше се с необикновена енергия и жизненост.

Човекът е еднакъв навсякъде. Това важи за неговата професионална работа. След като завършва медицина, става участъков лекар в село Антоново, Омуртагска околия. После идва в столицата и постъпва на работа в ИСУЛ. Дълги години лекува слепите и връща зрението на безкрайно много свои пациенти. На 47 години заедно със семейството си се връща във Варна. Там е учил и завършил гимназията, баща му е преподавал в стопанската академия. В началото се настанява в комплекса на Съюза на слепите. Дори тази организация отделя средства за обзавеждане на неговата клиника. Тогава той безплатно преглежда всички, които работят в предприятие „Успех“ или членуват в местната организация. Властите и цялата общественост на града му създават условия, за да разгърне своя талант като учен, лекар и педагог. Става професор и изгражда катедрата по офталмология към варненския медицински институт. Под негово ръководство израстват млади очни лекари. Школата му и днес се радва на признание. Става толкова популярен, че при него пристигат пациенти от цялата страна и Балканския полуостров. Утвърденият учен е повикан отново в столицата и му е дадена възможност да прилага своите научни методи в Медицинска академия и болницата за чуждестранни пациенти.

Бил е и ръководител на българското офталмологическо дружество. Участвал е в многобройни международни форуми и е избран за член на международни медицински организации.

Проф. Никола Константинов винаги беше в центъра на научните обсъждания. Той беше забавен и интересен при сбирки сред приятели и познати. Умееше да разказва анекдоти и забавни истории. Тая му

дарба го правеше неизчерпаем. С удоволствие сме слушали за неговите пътувания в чужбина. Правеше впечатление с какви подробности е доловил картините на своето пребиваване и контакти. Всички имахме чувството, че той споделя онова ново и модерно, което би трябвало да настъпи в нашата работа и нашия живот. Спомням си един случай, когато в редакционната колегия приемахме съответния брой. Навремето така беше — предварително се раздаваха материалите за съответната книжка и на заседанието те се обсъждаха. Един от младите автори беше написал как чрез въздействието на екстрасенс се увеличило и възвърнало зрението на някой от нашите съсъдбеници. Професорът реагира остро: „Това е невъзможно и не бива така да се пише. Това е буквално заблуда“. Мисля, че беше края на 1989 година. Тогава имаше някакъв бум на екстрасенсите. Част от колегите ми се застъпиха за материала под предлог, че това е нещо ново, свързано с алтернативна медицина и т.н. Професорът се ядоса и стана. Заяви, че напуска такава редколегия и си тръгва. Купонът беше голям. Аз бях главен редактор. Веднага изтичах да го върна. Прегърнах го във фойето и го помолих да се върне. Заявих, че както досега сме се вслушвали в компетентността му, така ще бъде и занапред и свалих от броя спорния материал. Мисля, че с това изразих не само нашето уважение към него, но и към политиката на изданието, за което носехме отговорност и най-вече аз.

Пиша за този скъп на всички ни човек, в мен звучи неговият силен глас, неговият неповторим смях. Хиляди пациенти са му били благодарни. И това признание в чудесния си стил изрази философът проф. Исак Паси. Беше на юбилея му по случай 65 години „За човека, който умее да прави тежкото — леко, сложното — просто и мъчното — лесно“.

На него професор Марко Семов написва посвещение, когато подарява книгата си „Очите“ — „На един велик лекар и човек“.

Неволно се връщам към едно лято. Пристигна с колата си по обед в нашата почивна станция на Обзор. Беше със своята мила съпруга Геновева. Тя дълги години пееше в професионалния ни хор и помагаше на слепите музиканти. Имаше музикално образование и работеше не само за написването на брайловите ноти, но преди всичко за мизансцена и режисурата при изпълненията. Тя приятелски водеше своите слепи колежки навсякъде. И днес продължава да им помага със

своето благородно сърце. Семейство Константинови изучиха своите двама сина, от които единият продължи професията на баща си, а другият стана утвърден хематолог. Та бяхме седнали със семейството на Янаки Градев и моето семейство на масата. Навън духаше свеж морски бриз. Слънцето грееше над козирката. Мисля, че в този момент всички се превивахме от смях и се задушавахме от веселите истории на професора. Той беше такъв неподражаем майстор, който сипеше едно след друго своите вицове и весели истории. Така съм го запомнил, така са го запомнили и неговите приятели и колеги.

Големият учен беше и непринуден, естествен човек в общуването и взаимоотношенията си с другите. Сигурните му ръце, които държаха финия скалпел или насочваха лазерния лъч, излъчваха и мекота, и нежност. Това съм възприел не само от ръкуванията. Имаше бърз, блестящ ум и като че ли заедно с тях едно безкрайно търпение. Учудвал съм се как с внимание изслушваше нашите недотам обосновани и понякога недодялани разсъждения в редколегията. Сега разбирам, че е уважавал всеки от своите събеседници и партньори, независимо от това дали са професори или обикновени хора.

Основното в неговия живот, както казва съпругата му, е била работата. Той не се откъсна от нея почти до края. В напреднала възраст участваше като консултант и насърчаваше своите колеги да прилагат най-съвременните методи в офталмологията. Болееше за обзавеждането със съвременна апаратура, за създаване на благоприятни условия за тяхната медицинска практика. Всички, които го познавахме, ще го съхраним в себе си, в нашите спомени и мисли. Той се раздаваше чистосърдечно на хората и това го правеше истински щастлив човек.

Професор Никола Константинов беше неотделимо свързан с проблемите на слепите хора в България, с тяхното дело, беше наш посланик пред обществото и управлението на страната. Той допринасяше със своите разбирания и действия за достойнството на слепия човек, за доверието към неговите възможности, за неговото утвърждаване в обществото.

2006 г.

СПОМЕНИ ЗА НИКОЛА ДИКЛИЧ

Те са ми поръчани от проф. Франя Тонкович за тифлологическия музей на Загребския университет. Съставил съм ги през 1969 година.

Следващото кратко изложение представлява един малък сбор от спомени за дейността на Никола Диклич, отнасящи се за времето на неговото пребиваване в България.

Образът на Диклич се е запааметил в съзнанието на по-старото поколение български слепи. И днес те говорят за него с чувство на уважение и възхита от способностите му. Той е имал неизчерпаема енергия. Бил е предприемчив. Проявявал е преданост и другарство, отличавал се е със своята висока музикална култура.

Той се проявява като добър педагог и музикант. Неговите качества са били признати от съсъдбениците му. Още на първата учредителна сбирка те се спират на него и му гласуват доверие да бъде първият председател на Дружеството на българските слепи.

Животът на Диклич в нашата страна е свързан с началния период от зараждащото се социално движение на слепите и борбата им за обществено признание, равноправие и материална обезпеченост. Разбирайки голямото значение от сплотеността за успеха на делото, младият тогава Диклич си поставя за цел да обедини своите другари по съдба. Заедно с още няколко будни и ентузиазирани слепи става основател през 1919 г. на първото дружество на слепите в България и негов пръв председател. Чрез новосъздадената организация Диклич намира широко поле за осъществяването на своите идеи. Той се проявява като неуморен радетел за еманципацията на слепите, привърженик е на въвличането им в общественополезен труд, на развитието на тяхната музикалност. Сам става инициатор за основаване на кошничарска работилница и главен организатор на първия оркестър, съставен от слепи музиканти. Със своя весел и жизнерадостен характер, неповторима обаятелност, допринася много за пропагандиране идеите на слепите сред обществото. Диклич установява широки връзки с видни музиканти и общественици. Негови

лични приятели са били професор Никола Атанасов, състудент от Загребската консерватория, и Александър Обов — министър в кабинета на Александър Стамболийски. Той умело насочва симпатиите на властите и обществото в полза на своите слепи другари и тяхното дело.

Но в условията на тогавашното общество и най-вече след реакционния деветоюнски преврат в България през 1923 г., Диклич не е могъл да намери едно пълно удовлетворение на своите стремежи. Неговата будна гражданска съвест се бунтувала срещу порядките, деспотизма и кървавата разправа на превратаджиите, преследващи и унищожавали много от неговите познати комунисти и прогресивни земеделци.

Поради дискриминация той е принуден да напусне педагогическото поприще, където е бил незаменим преподавател и търси препитание за многобройното си семейство в музиката. Свири на различни места по заведения и вечеринки, заедно със свои другари предприема турнета из България с цел да събере средства за Дружеството на българските слепи. Но неговото неспокойно сърце не може да намери хармония в ритъма на този несигурен и подтискащ живот. Той отправя взор към далечни светове и устремен, търсещ нови пътища, напуска България.

Ето какво пише за Диклич дългогодишният председател на Съюза на слепите в България Стефан Ненков:

„Чувал съм от Диклич, че детството си е прекарал при своите родители в малък провинциален град в Хърватско, по това време провинция на Австро-унгарската империя. Баща му е бил железничар, а майка му — домакиня. Малкият Никола се отличава с буден ум и сръчност, бил отличен ученик, обичал да мечтае. Дълбоко впечатление му направил един прочетен роман за пътешествие до други планети и до Луната. Тогава той бил в четвърти клас, фантастичната книга буйно разпалила въображението му. Дори със свои думи той преразказал съдържанието ѝ на по-малката си сестричка, осиновена от родителите му.

Веднъж заедно с другари отишъл да бере орехи. Като по-сръчен той се покачил най-високо. Край ореха минавал някакъв възрастен човек, който му извикал да слезе, защото клоните, на които Никола стоял, били тънки и имало опасност да се счупят. Но момчето се

увличало все по-нагоре и не разбрало кога изчезнала опората под него. Полетяло, но преди да падне на земята, се задържало на по-долните клони. Когато слязъл, всички видели, че от едното му око тече кръв. При падането той го наранил. Майка му го завела на лекар, където промили окото и дали лекарство. Но вместо подобрение започнало да намалява зрението и на другото око. Тогава лекарят казал да отведат детето в загребскага болница и да му направят операция. Родителите изпълнили тази препоръка, но двумесечното лечение в болницата не помогнало. Момчето излязло от болницата почти напълно сляпо. Не след дълго записали Никола в загребското училище за слепи. Голямото нещастие не сломило жизнерадостното момче. И тук то проявява необикновените си способности, както в ръчните занятия, така и в общообразователните науки. Станал отличен акордьор на пиана. На 17 години Диклич завършил училището и постъпил в Загребската консерватория. В консерваторията следвал около шест години и през това време се очертал като добър пианист. Той успешно завършил образованието си, но не получил диплома, понеже не можел да чете партитурите. Диклич се завърнал в родното си градче и започнал да свири на акордеон в една бирария, на вечеринки и различни увеселения. По това време правел и малки турнета до близките градове, за да изнася концерти. Заминал за Словакия, където за кратко време работил в една четкарска работилница за слепи. Но любовта му към музиката скоро го отвела в един пътуващ естраден оркестър. В него Диклич свирел на акордеон. Той и другарите му възнамерявали да предприемат турне в Русия. На път за там те спрели в Румъния, където останали продължително време. Свирили по панаири и кръчми в Кордова и Бесарабия, но на оркестъра не му провървяло и той се разпаднал. Тогава Диклич с още трима свои другари преминал в България и продължили да свирят от град на град. Така те пристигнали в гр. Плевен и тук се задържали за по-дълго време. Другарите на Диклич отново поели своя път, но той отказал да продължи с тях. Градът и хората в него му харесали. Особено го обикнали младежите, с които той установил близки, приятелски връзки. Той ги развеселявал със своята хармоника, а те го окръжавали с внимание и любов. За известно време той постъпил в една бирария, където свирел на пиано. В Плевен младият Диклич се запознава с дъщерята на своята хазайка.

Тя била девойка с добро сърце и се отнасяла към него с топлота и разбиране. По-късно те се оженили.

В края на 17-та година Никола Диклич пристигнал в София и получил назначение за учител по музика в Първа девическа гимназия. През следващата учебна година Министерството на просветата го преместило в института за слепи деца. За тези две назначения най-вече допринесъл неговият кум — Ал. Обов. Администрацията на училището обаче, често му натяквала за липсата на диплома и правоспособност, а често му и пречела в много негови начинания. Това го огорчавало. Поради чувствителната си натура не могъл да понесе липсата на признание за своята отлична педагогическа работа. Напуснал института и постъпил в една бирария, където възнаграждението му надвишавало учителската заплата.

Семейството на Диклич се заселило в София. То се настанило в една стара вътрешна къща на ул. «Леге» 6. За да се влезе в къщата, трябвало да се премине през някакъв магазин.

Никола обичал децата си. Веднъж, когато малкото му момиченце се разболяло, той бил силно разтревожен и дори плакал.“

След напускане на училището Диклич изцяло се отдал на задачите за укрепването и развитието на новообразуваното Дружество на слепите в България. С присъщата си енергия той издействал едно малко общежитие и музикални инструменти за сформирания се оркестър към дружеството. Усърдно подпомагал и насърчавал репетициите на музикантите, които през юли 1922 г. започнали своята концертна деност.

Когато първите диригенти на оркестъра — Николай Бехтеров (сляп композитор) и Андрея Борчан го напуснали поради заминаването си в чужбина, Диклич сам станал диригент и същевременно пианист. Предстояла му тежка работа за снабдяването на оркестрантите с брайлови ноти. С нея обаче талантливият музикант и диригент се справил, като ползвал помощта на проф. Н. Атанасов. Заредили се продължителни гастроли на оркестъра в провинцията, които минавали при подчертан успех. Диклич умело се справял и с двете функции на председател и диригент. В различни краища на страната посредством музиката и с вдъхновено красноречие той разяснявал пред обществеността идеите на дружеството в борбата на слепите за равноправен и пълноценен живот. На състоялия се I конгрес на

организацията през лятото на 1924 г. Диклич отново бил преизбран в ръководството, но той повече не взел участие в неговата работа.

Кървавите юлски събития ускорили връщането му в Плевен. По същото време той започнал строеж на къща в покрайнините на града. До края на годината се преместил със семейството си там. По-късно съобщил за намерението си да пътува из Латинска Америка и напуснал страната.

Посещавайки канцеларията на дружеството, Велко Рамаданович, включен в една югославска делегация, предаде, че Диклич го е посетил в института за слепи в гр. Земуон и обяснил заминаването си от България с преследването му от новото правителство като активист на земеделското движение и човек с прогресивни възгледи.

За пребиваването на Никола Диклич в Плевен разказва неговият съсед Исак Аронов:

„Домът на Диклич се намираше недалеч от нас. Случвало ми се е често да го срещам на улицата и да разговарям с него на различна теми. Никола с удоволствие се спираше и радостно ме назоваваше, защото моят глас му беше станал вече познат. Не само с мен той разговаряше с желание — негова черта бе да бъде общителен с всички, и затова рядко си отиваше до къщи сам. Почти винаги го придружаваха младежи, а понякога цяла група и често съм ги чувал да пеят или да се смеят на висок глас.

Веднъж узнах за решението на Никола да свири в местното кино, като съпровожда с хармониката си немите филми. Трябва да кажа, че той проявяваше особено голям интерес към това ново изкуство. Срегнахме се с него на улицата пред нас и след като поговорихме малко, Диклич ме помоли да му разкажа съдържанието на новия филм, който бях гледал предния ден. Предложи ми да отида този ден пак и да седна близо до него, за да му обяснявам картините. Вечерта ние бяхме отново заедно и аз тихо му описвах изображенията на екрана. Тогава Никола според картината на преживяванията на героите променяше мелодията. Той тъй дълбоко се вживяваше в своето изпълнение, че ние зрителите имахме чувството, сякаш сам предварително е гледал филма — тъй сполучлив беше неговият музикален съпровод и съответстваше на нашето настроение. От този ден нататък Диклич всяка вечер свиреше в киното, подпомаган от мен и своите приятели.

След заминаването на Никола от Плевен и появата на говорещия филм, любителите на киното много често си спомняха за него и пеещата му хармоника.“

В края на 1968 година ми се случи лично да се срещна и запозная със съпругата на Никола Диклич. Тя ме посрещна любезно и за краткото време на нашата среща разказа някои неща за своя съпруг. В очите на тази рано побеляла жена заблестяха сълзи. Въпреки твърдостта на своя характер тя се вълнуваше силно от спомените, които все още съхраняваше за Диклич. Ето какво узнах от нея:

Диклич пристигнал в България през 1912 г. След кратка обиколка из страната отседнал в Плевен, където престоял до края на 1917 г. Това време съвпада с големи исторически събития. Градът преживява Балканската, Междусъюзническата и Европейската война. През него минават полкове, лагеруват военнопленници. В тази шумна атмосфера попаднал Диклич, сякаш дошъл да разнесе светлинки на жизнерадост сред сивите облаци на скърби и тревоги. Той бил желан навсякъде. Игривата музика на неговата хармоника можела да се чуе на войнишките вечеринки, на младежките сбирки, в офицерския клуб или бирарията. Негово основно занятие било свиренето, чрез което си изкарвал оскъдната прехрана. Но тук, в Плевен, той създал тесни връзки с будни и прогресивни младежи — приятелство и дружба, които впоследствие ще го сподирват по време на цялото му пребиваване в България. Запознал се с Евдабия Анастасова и през 1915 г. сключил брак с нея. Кум им станал техният общ приятел Ал. Обов. През същата година им се родила дъщеря Николина, през 1917 — Ана, кръстена на неговата майка, а през 1920 година — Звонемир.

Диклич се отличавал с любвеобилна и нежна душа. Той бързо се сприятелявал с хората и с готовност свирел, доставяйки им радост и наслада. Бил внимателен към всички, а те от своя страна го обгръщали с приятелство и обич. Като оценили голямата му любов към музиката, приятелите му събрали помежду си пари и му купили пиано, защото младият човек нямал средства да осъществи тази своя мечта. Диклич не преставал да работи върху себе си. Той се стремил да усъвършенства музикалната си дарба и постоянно се упражнявал и изучавал нови музикални произведения. Успоредно с това преподавал уроци и свирел на немите филми в местното кино.

През 1918 г. Диклич се преселил със семейството си в София, където постъпил като преподавател по музика в училището за слепи деца. Тук се проявил като отличен педагог. Обичал много своите ученици, на които посвещавал часове на дълга и неуморна работа. През този период се задълбочила дружбата му с композитора Никола Атанасов, професор в музикалната академия. Двамата често се събирали, обменяли мисли върху музиката, музикалния живот и култура на народа. По това време Диклич композира китка народни песни и някои други музикални пиеси, нотните записки на които са изгубени. Дирижирал и малък детски хор.

След 1920 г. напуснал института, огорчен от неправилното отношение на администрацията към него и вътрешните порядки. Наред с педагогическата си дейност Диклич отдал своите сили на общественото поприще, като станал един от учредителите на Дружеството на българските слепи и като негов председател извършил голяма работа за пропагандиране на целите и задачите му. Със своите другари по съдба изнасял концерти в различни градове на страната за набавяне на средства и свирел в заведенията.

През 1926 г. напуснал България. И трите му деца са живи. Съпругата му не се е омъжила повторно. Повече от 35 години те не знаят нищо за него.

По непълни данни от негови съвременници Диклич е пътувал до Америка. Там е свирил на различни места, включително по влакове и параходи. Завърнал се е в Загреб в началото на Втората световна война. Отива при свои познати в свободната югославска зона под ръководството на Йосиф Брос Тито. С него стават добри познати. Там е свирил и изнасял концерти. След освобождението на Югославия се включва активно в изграждането на държавността и новите обществени структури.

1969 г.

ЗАБРАВЕНИЯТ КИРИЛ КОСТОВ

Седемдесетгодишният юбилей на читалище „Луи Брайл“ е добър повод да си припомним някои от неговите дейци. Безспорният връх сред тях принадлежи на първооснователя му акад. Петко Стайнов. По случай сто години от рождението му списание „Зари“ отдели немалко страници, посветени на неговото дело и личност. Към този феномен в живота на българските слепи ще се връщат поколения и ще проникват все по-дълбоко в неговата същност.

Този път бих искал да се обърнем към една друга личност, сякаш забравена, но същевременно неповторимо ярка със своята оригиналност. Доскоро той беше между нас. Напусна ни на 3 октомври 1996 г., неизпълнил своите 72 години. През 70-годишната история на читалището Кирил Костов е бил най-дълго време негов председател — от 1971 до януари 1990 г. Под негово ръководство е увеличен брайловият книжен фонд, за пръв път е въведен разнос на книги по домовете в столицата, постигната е финансова стабилност. Кирил Костов ратуваше за музикалното образование в двете специални училища. В софийското училище читалището е организирано факултативното изучаване на музикални инструменти. Като редактор на брайловото издание „Лира“ от началото на 70-те до 1990 г. Костов допринасяше за музикалната култура и интереси на слепите, отразяваше тяхната художествена самодейност и ги ориентираше в съвременната музика. Но над всичко това стоеше неговият личен пример на даровит и всепризнат музикант, оставил великолепни изпълнения на флейта във фонда на българското национално радио. Кирил Костов е бил лауреат на първото и второ общобългарско състезание за певци и инструменталисти. Носител е на орден „Кирил и Методий“, на многобройни държавни и обществени отличия.

Кирил имаше красиво одухотворено лице. От невиждащите му сини зеници винаги се излъчваше една интелектуална светлина. Имаше високо, умно чело. Беше строен и гъвкав. Никога не се движеше с бастун. Имаше феноменален слух. Той му помагаше не само в музиката. Ориентираше се много добре по улиците. Ръцете му

бяха изящни с дълги пръсти. В тяхната пластична прегръдка и движения зазвучаваше вълшебната му флейта. Между нежните и сребърни звуци на този инструмент и искрящото шопско остроумие, достигащо до пиперливост, се простираше необикновеният чар и дух на Киро, както го наричахме. Общуването му с хората беше изпъстрено с весели истории и случки. Сладкодумието му потичаше като мед направо от душата му. Той умееше да беседва еднакво и в селската кръчма, и в светския салон. Влизаше бързо в контакт с най-обикновените хора от улицата и с властници и учени. Не се боеше да казва това, което мисли. Не му се разминаваше и страданието, понякога заради изречени истини. Той сякаш беше всмукал най-здравото и силното от шопската философия. Киро беше едно потвърждение на максимата, че издигнатите духом хора в живота остават земни и непосредствени.

Кирил Костов е роден на 20 декември 1924 г. в Погледец. Селото е в близост до Требич — вече квартал на София. Дядо му е бил най-известният свирач на кавал в селото. Вероятно от него Кирил е наследил музикалната си дарба. Когато е бил на година и половина, ослепява от скарлатина. Приемат го в института за слепи в София. Първите уроци по флейта е взел при доц. Янко Янков. В института му е преподавал известният български флейтист проф. Никола Стефанов, който през 1954 г. му става кум. Когато Кирил бил на девет години, взел участие в една музикална продукция. Свирил е на флейта с царския симфоничен оркестър заедно с проф. Саша Попов. След завършване на института постъпва в музикалната академия в класа на проф. Никола Стефанов. Като студент свири в нощен бар, тъй като стипендията не е покривала разходите му. Това е и първата крачка на професионалната му реализация. Приключва музикалното си образование през 1948 г., след което е приет на работа в българското радио като солист флейтист. Там протича целият му професионален път в продължение на 34 години до пенсионирането му през 1983 г. Изпълнява предимно камерна музика. Акомпанирали са му пианистите Димитър Минков, с който имал дълга дружба, Лиляна Байнова и Стефи Хадживасилева. Имал е приятелство и сътрудничество с композитора Никола Атанасов, с проф. Атанас Гърдев, с диригентите Александър Владигеров и Христо Стойков. С годините Кирил Костов разгръща своя талант и в музикалната си палитра включва творби от

всички стилове и епохи. В ефира на българското радио зазвучават изпълнявани дотогава произведения. Свири музикални пиеси от старите майстори Люли, Рамо, Зарачини, Перголези. С дълбоко чувство и изразителност са звучали творбите на всички Баховци — баща и синове. Флейтата на Кирил е пресъздавала красотата на романтиците Доблер и Церай. В репертоара му са били включени и съвременни композитори като Жул Муке, Карастоянов и други автори, които са писали музика през 50-те и 60-те години. Във фонда на Българското радио са записани концертите за флейта и оркестър на Моцарт, които Кирил е свирил заедно с радиооркестъра. Флейтата на Кирил е звучала десетилетия по българското радио. Неизброими са записите, които той е оставил. Днес е трудно да си представим усилията, които е полагал, за да се подготви. Неговата мила и всеотдайна съпруга Маргарита му е диктувала нотите, които той е преписвал на брайлов шрифт. Тя е правила това между грижите за дома и двете им чудесни дъщери. Кирил е разучавал мелодиите в малката къщурка с цветна градина, в която остана до края на живота си. Той е запаметявал творбите и изтънченият му музикален слух е различавал нюансите в тона. Слепотата му не е била преграда пред неговия талант и воля. Но тя предизвиква една друга насока в неговия живот.

На 12 и 13 март 1951 г. Кирил Костов участва активно в обединителния конгрес на българските слепи. Избран е за член на централното ръководство на Общия съюз на слепите в България, а от 1953 г. става и негов председател до 1955 г. Заедно със Стойчо Милчев той полага основите на съюзната стопанска дейност и издейства в тази област първите нормативни актове на Министерския съвет.

Кирил Костов е имал нагласа към обществената работа още в своята най-ранна младост. На 16-годишна възраст е приобщен към нелегалната антифашистка организация в Требич. През юли 1944 г. е приет за член на българската работническа партия комунисти. Той запази своите политически възгледи до смъртта си.

Не бих искал да отмина големия обществен куриоз в неговия живот. В началото на 60-те години е изключен от Съюза на слепите. Според тогавашното ръководство той е злепоставял организацията чрез концертните, които е изнасял заедно с диригента Марко Марков, големия певец Христо Маринов и музиканта Иван Славов.

Ръководството е смятало това за търговска работа и е обвинило импресариите, че са се представяли от негово име. Това е нелепо. Нали всеки музикант търси изява и публика? Аз съм присъствал на концерт на групата в габровския театър и си спомням как слушателите аплодираха радушно тяхното изпълнение. Разбира се, грешката е била поправена и Кирил Костов отново е имал място в централните органи на Съюза на слепите в България. Този горчив спомен обаче не може да бъде заличен. Една организация ще има достатъчен обществен престиж само когато тя умее да цени своите кадри. Нека това прозвучи като едно нравствено предупреждение към всички наши ръководители, които започват да мислят, че летоброенето започва от тях. За Кирил Костов днешното съюзно ръководство не си спомни и по време на 75-годишния юбилей на организацията.

Иска ми се да завърша с вярата, че Кирил Костов не е забравен. Неговата флейта ще звучи по вълните на българското радио, слепите ще четат писаните от ръцете му брайлови томове. Споменът за него ще оживява в сърцата на неговите близки и приятели. Заразителният му пример на свободолюбив човек и талантлив музикант ще насърчава и вдъхновява идното поколение.

1996 г.

ЧОВЕЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

Срещнал съм се с него през лятната ваканция на 1958 година. Тъкмо габровският клон на „Успех“ се беше преместил в трикотажния отдел на текстилния техникум. Имах представа за разположението на вътрешността и двора. Учил съм в този техникум. Запозна ни Ненко Семов, мисля, че беше секретар на младежката организация. Бях студент по право трета година и имах някакво особено самочувствие на младеж, който идва от столицата и университета... Иван Илиев ми изглеждаше твърде обикновен човек, говореше тихо и спокойно. По онова време беше избран за партиен ръководител. По-късно става управител на клона. През юни 1959 година Третият съюзен конгрес го избира за председател на Съюза на слепите в България. През есента на 1959 година отново се срещнахме. Беше в голямата стая към двора на съюзния апартамент на пл. „Славейков“ 1. Посрещна ме любезно. В „кабинета“ му работеха и други служители. Така започна скромно своята кариера на първи ръководител на Съюза на слепите. Неговите качества на разумен и уравновесен организатор е оценило Министерството на народното здраве и социалните грижи заедно с партийното ръководство на Габрово, за да бъде издигната кандидатурата му.

През Втората световна война, още през 1941 година той е бил секретар на РМС в родното си село Кавлак, Великотърновско. Роден е на 20 януари 1923 година. По това време е работил в местната мелница. Заради нелегалната му дейност е осъден и пратен в затвора в Шумен и Варна през 1942 година. Там силно намалява зрението му в резултат на изтощение. Във варненския затвор слуша лекции от изтъкнати по онова време личности, които в по-късни времена, при социализма, стават ръководители на окръжни комитети на БКП, висши държавни служители. Негов близък беше известният проф. д-р Александър Янков, преподавател в СУ „Климент Охридски“ по международно право. Спомням си как по-късно, през 70-те години при една среща с Иван Илиев, на която и аз имах възможност да присъствам, ни разказваше как в качеството си на български посланик

в Лондон е връчил акредитивните си писма на английската кралица Елизабет II. На този разказ Иван Илиев се усмихваше тихо. Това беше присъщо на неговия начин на реакция. Политическият му актив и работата му с хората в габровското предприятие наистина са натежали при издигането на неговата кандидатура. За това е спомогнал и опитът му като кмет на родното му село и председател на местната кооперация, когато окончателно изгубва зрението си. След 1959 година под ръководството на Иван Илиев Съюзът на слепите в България пристъпва към едно строителство, непознато за онова време. Той, заедно с Желязко Пеев, Тодор Шошев и ръководството на съюза, изгражда едно дело, което и в днешните времена носи доходи на ССБ. Те възприемат за образец Всерусийското общество на слепите. Започват строежа на жилищно-производствени комплекси за слепите, както и производствени филиали в някои от по-големите градове. Идеята е окончателно заимствана след тяхното посещение на руската организация през 1960 година. Изпълнителното бюро на съюза (днешния Управителен съвет според новия устав), и Централния съвет на ССБ приемат една широка строителна програма. По-късно председателят Илиев сам ми е казал: „Когато ходех в министерството при моите ръководители и в съответните органи на правителството, те ме гледаха учудено и ме питаха не е ли много нереално това... А в нашата дирекция, пред която бях длъжен всяка седмица да ходя и да докладвам за това, което сме извършили и това, което предстои да правим, ми казваха: «Илиев, ти си един фантазьор.»“ Да, но този химерен замисъл в течение на годините се превърна в действителност. Започна се и се завърши строителството на производствени и жилищни сгради, на общежития и културни домове във Варна, Дряново, Пловдив, почивните станции в Обзор и Дряново. Столицата бе оставена за по-късно, тъй като съюзната сграда на „Найчо Цанов“ 172 по онова време беше достатъчна за капацитета на софийското предприятие. Разбира се, направи се и първата копка на комплекса през юни 1973 година.

Опознах отблизо председателя Иван Илиев още когато бях заместник-председател на районния съвет в столицата. Имах шанса да бъда привлечен в неговия екип през декември 1971 година в качеството ми на негов заместник. Тогава вече Иван Илиев се беше утвърдил като ръководител, имаше общественото признание не само в страната, но и

в чужбина. Нашата организация беше приета в Световния съвет за благополучие на слепите. На неговите форуми Иван Илиев оглавяваше българската делегация в Лондон и Делхи, в Сан Пауло, Бразилия, посещаваше организации на изток и запад. През 1974 година бе избран за вицепрезидент на Регионалния комитет за Европа към Световния съвет. По онова време имаше две световни организации, които покъсно се обединиха в Риад, Саудитска арабия, и създадоха днешния Световен съюз на слепите.

През 1974 година нашият съюз бе организатор на големи лекоатлетически игри на представителни отбори от бившите социалистически страни. Проявата се състоеше във Варна и в нея взеха участие повече от 220 чужденци. Тогава се зароди идеята да бъдем инициатори за учредяването на една международна организация за спорта на слепите. На съвещанието в Двореца на спорта присъстваха ръководители на спортните делегации, сред които беше председателят на слепите и слабовиждащите на ГДР и секретар на европейския регионален комитет д-р Хелмут Пиласх. Така по негова инициатива и решение на регионалния комитет в паркхотел „Москва“ — София през март 1975 година бе формирана Европейската регионална комисия за спорт, оглавена от българския председател.

Под ръководството на Иван Илиев се основаха редица съюзни организации на слепите в цялата страна. Те съвпадат със седалищата на днешните окръжни градове. Той полагаше грижи за развитието на студиото към читалище „Луи Брайл“. Сключи договор с организацията на слепите в Германия за доставка на първата съвременна брайлова печатна машина. Насърчаваше образованието и спорта на младите хора. Подкрепяше инициативите на своите сътрудници и кадрите от цялата страна. С благия си характер намираще подход към тях.

Наблюдавал съм го на заседанията на ръководството. Имаше търпението да изчаква и изслушва мненията на всички. Накрая извличаше общото решение. Авторитетът му в оня период беше безспорен. Дългият му престой на кормилото обаче водеше и до други последици. По-младите и образовани слепи смятаха, че е време съюзното ръководство да се поеме от друг ръководител с висше образование. Те не му спестиха компрометиращи изложения до Централния комитет на БКП. Както се шегуваше самият Иван Илиев, когато бил на посещение в Германия и шефът на тяхната организация

го запитал какво образование има, той шеговито и с усмивка му отговорил „Завършил съм политическа академия“. Трябва да кажа, че той четеше непрекъснато. Вземаше чанти с ленти, а секретарката му и служителите го запознаваха с документи на политическата власт и правителството.

Около уволнението на двамата диригенти се създаде напрежение. Разбира се, и в провинцията е имало неудовлетворени амбициозни хора. Освобождаването на първия заместник-председател на съюза Константин Гайдаров през януари 1975 година доведе до бързо ускоряване на събития, които се превърнаха в лична драма за Иван Илиев. Той допусна и една грешка в своите взаимоотношения с Петко Стайнов. Неговата симпатия беше на страната на младия диригент, докато академикът поддържаше своя ученик — главния диригент Михаил Карамихайлов. Стоян Бабеков беше член на бюрото на ССБ в периода от 1967 до 1971 година. Неправилното уволнение на двамата доведе и до намесата на акад. Петко Стайнов. Той е сезирал най-висшето политическо и държавно ръководство да вземе отношение по съюзните дела. Докато в миналото композиторът е смятал Иван Илиев като шанс за съюзното ръководство, след уволнението на неговия ученик нещата се преобърнаха. Във върховното политическо ръководство са постъпили многократни изложения, докато се стигна до заседанието на бюрото в началото на юни 1975 година, на което присъстваха зам.-министърът на труда и социалните грижи Георги Георгиев, заместник завеждащият икономическия отдел на ЦК на БКП Петър Цеков, инструкторът от отдела Йордан Божилов и директорът на Социални грижи Цветана Маринова. На това инфарктно заседание бе прочетено общо становище на представителите на политическата и държавна власт, че са допуснати сериозни политически и организационни грешки в работата на председателя. Дотогава беше натрупан фактологически материал и бяха поискани мненията на членовете на ръководството поотделно в икономическия отдел на ЦК на БКП. По онова време този отдел наблюдаваше дейността на нашия съюз заедно с министерството. Преобладаващата част от членовете на ръководството се опитаха да защитят своя председател, но се получи пробойна. Някои от нас го упрекнаха открито в грешки и дори предложиха да му се намери работа след освобождаването. Интересно е, че има съхранен магнетофонен запис на част от заседанието.

Спомням си с каква горчивина и вълнуващ глас Иван Илиев каза, че става жертва на една неоправдана политическа интрига срещу него. На самото заседание се прие да бъде свикан извънреден пленум на Централния съвет за освобождаването на Иван Илиев. По-късно съм чувал, че официалните лица според тяхната версия са искали само да проучат мнението на ръководството и да поискат наказание за неговия председател. През следващите дни аз последен бях извикан в ЦК. Очаквах, че ще ми съобщят, че следва също да бъда изведен от ръководството. В продължение на половин час те ме изслушаха и заключиха: „Вие поддържате вашия председател, но трябва да знаете, че и Вие носите политическа отговорност. Ние преценихме, че трябва да водите пленума за освобождаването на вашия председател и избора за председател на другаря Тодор Шошев.“ Заедно с Иван Илиев бяхме политически порицани от Димитровския комитет на партията на заседание на районния комитет на БКП. Ще подчертая, че самият той беше член на този комитет и на Националния съвет на Отечествения фронт. Беше редно ръководителят на Съюза на слепите в България да участва в политическите структури на страната, което му даваше възможност да лобира за интересите на слепите хора. Това беше правилна политика на съюзното ръководство и тя намираще приложение в цялата страна. Изпитвах дълбоки душевни терзания. Аз оставах, а Иван Илиев, с когото работех и бях щастлив, че заедно с него правим нещо за слепите хора, беше принуден да си отиде. В сградата зад ССБ, в един клуб на ОФ, се състоя този тъжен пленум. Спомням си, че когато се връщахме от него с Цветана Маринова, тя ме водеше. След завоя до входа на ССБ тя се разтrese и с глас заплака. Това беше израз на сърцето ѝ и на нейната съвест. С това ме спечели за цял живот. Трагикомичното беше, че новият председател запечата кабинета на Иван Илиев веднага след пленума. Той остана при мен и моите колеги от отдела. Привечер го закарахме вкъщи. Така започна отливът от него. От ония, които му се кланяха и разчитаха на него, дори и тези, с които е пътувал до чужбина. Благ и добродушен, той прие тази своя нова участ. Знаем, че ходеше до своите приятели в Дряново, а там все още бяха останали такива. Имаше ръководители, които се страхуваха от срещата с него. Това е политическата съдба на падналите от власт.

През 1978 година председателят Янаки Градев направи един добър жест към Иван Илиев, като предложи на местните власти в Русе да бъде издигнат за директор на предприятие „Успех“. Аз имах честта да го представя пред трудовия колектив. За него това беше ново възраждане. Там той се пребори със себе си отново, завърши средно образование и с гордост сподели радостта си по телефона. Той доказа, че и в сериозна възраст човек може да се учи и успява. Ние отпразнувахме през 1973 година неговите кръгли 50 години. Гръмнахме шампанско и го поздравявахме, а той беше щастлив. Случи се така, че през 2003 година на 20 януари в ССБ бивши негови съратници заедно с председателя Васил Долапчиев, членове на ръководството и директори на ПП „Успех“ го поздравихме за неговата 80-годишнина. Между тези два върха на неговия живот протекоха събития, които бяха поука за Иван Илиев и нас, неговите следовници.

Жалко, че изолиран и отделен от семейството си почина самотен на 20 декември 2005 година в родната си къща в село Кавлак. Напусна ни един благ и човечен ръководител на Съюза на слепите, който посвети всичките си сили за успеха на нашето съюзно дело.

Декември 2005 г.

ДОБЪР ПРИМЕР ЗА НОВОТО ПОКОЛЕНИЕ

Да се пише за Желязко Пеев е леко. В неговия живот всичко е открито. Той е протекъл буквално пред очите и съзнанието на много хора. Родил се е на 15 май 1921 г. в малкото селце Припек, Варненско. Отрано отрудените му родители са го привикнали да не отлага днешната работа за утре. Баща му го е научил да си служи със земеделските сечива. Тази му сръчност го съпътства и до днес.

На седем години при игра с негови другарчета се възпламенява изоставен детонатор от военни учения. Малкият Желязко е имал късмет, тъй като се е намирал по-далече от взрива, а две от другите деца загиват. За съжаление едното му око е силно ранено. Постепенно намалява зрението и на другото око. Любознателен и ученолюбив, той завършва успешно началното училище в родното си село, а прогимназия в съседно селище. Сдружава се със свои другари и съидейници и заедно с тях се приобщава към съпротивителното движение по време на Втората световна война.

През 1950 г. постъпва на работа като кошничар в ДП „Труд“ — Пловдив, където е плел дамаджани. Този занаят продължава и в София през 1956 г., в съюзното предприятие „Успех“. Сред невиждащите си колеги Желязко намира едно ново поприще. Неговата благост и житейски опит предизвикват уважението на другарите му по съдба. Те често се обръщат към него за съвети, защото Желязко не престава да чете и да се интересува от литература и обществени знания. Постепенно става неформален лидер в колектива и както сам казва: „Моите университети бяха сред хората“.

На Втория съюжен конгрес през 1955 г. той е избран в ЦС на ССБ. На следващия Трети конгрес през 1959 г. идва неговото голямо обществено признание — избран е за заместник-председател на ССБ и на този пост работи до 1971 г. Отговаря за организационната и културна дейност. Съратник е на съюзния председател Иван Илиев и Тодор Шошев — заместник-председател по стопанските въпроси. Това е периодът, когато се разгръща строителството на производствено-жилищни комплекси и се слага началото на производствените филиали

и на териториалните съюзни организации в страната. С негово активно участие през 1962 г. се провежда първата спортна спартакиада, а през 1963 г. — фестивал на художествената самодейност. Незабравими ще останат и първите походи по река Дунав и Стара планина. В малкото звено на зам.-председателя работят неговите виждащи сътрудници Георги Папазов, Константин Топалов и Иван Генчев. В спокойна атмосфера и с много старание се подготвят съюзните културни прояви, почивките на членовете в чужбина.

От 1977 до 1989 г. Желязко Пеев оглавява софийския районен съвет. Вече излязъл окончателно в пенсия, той не може да остане затворен вкъщи. Желязко отново влага енергията си като председател на териториална организация „Оборище“ в София.

Едва ли има друг деец в нашето съюзно дело, който толкова дълго време да е бил в съюзните ръководни органи. Бил е член на ЦС на ССБ в продължение на 35 години, а на неговото бюро — 30 години. Когато бяхме заедно в ръководството, съм наблюдавал с каква страст защитаваше обществения интерес. Той се грижеше съюзните пари разумно да се изразходват, да се пази имуществото. Успоредно с работата си в съюза е бил и няколко мандата член на читалищното ръководство. За големите му заслуги към делото на слепите е удостоен със званието „Почетен член на ССБ“. Носител е на държавни и съюзни отличия.

Желязко Пеев винаги е сътрудничил на сп. „Зари“. Вземал е отношение по различни въпроси. Неговото перо се изяви най-вече в пътеписите му за Индия и Бразилия, където беше в състава на съюзните делегации на световните конгреси на международната организация на слепите. Умението му да пише намери своето признание в краеведската му книга „Край Голата чука“, издадена през 2000 г. Тук той се представя като добър разказвач и етнографски изследовател на родното си село и край. Подготвил е и нова книга със спомени за рода си.

Съдбовен миг в живота му е срещата с неговата съпруга Милка Бонева. Тя всеотдайно му помага навсякъде и във всичко. Нейната грижовност е пословична, особено след пълната загуба на зрението му в началото на 90-те години. От щастливия им брак се ражда син, който завършва висш институт.

Общата съдба ни свърза с Желязко в края на 1971 г., когато продължих неговата дейност. И двамата бяхме членове на едно и също ръководство. Заедно споделяхме отговорността, тревогите и успехите на съюзното дело. Край другите добри неща от него съм запомнил и две поговорки: „Този, който не може да си направи плет на къщата, не може да бъде и кмет на селото“ и „Този, който се страхува от врабците, не трябва да сее просо“. Такъв е той — човек от народа, земен, непосредствен. Нему е чужда позата, надменността, алчността и сребролюбието. Тих и скромнен, обгърнат от обичта на семейството си и уважаван високо в нашата среда, Желязко Пеев и днес остава един добър пример за подражание на новото поколение.

Нека е честита неговата 80-годишнина! Ние му пожелаваме крепко здраве, бодър дух и още много години да се радва на почит и уважение.

Април, 2001 г.

* * *

На 15 август 2004 г. почина Желязко Пеев. Напусна ни един необикновен човек на 83 години. Смъртта го отне внезапно. Както пише Алберт Айнщайн, трябва да си живял по-дълго, за да разбереш колко е кратък животът. И наистина според Аристотел животът изтича в един миг. Този миг извървя с достойнство един от ръководителите на движението на българските слепи, посветил на тях своите духовни сили и способности.

Роден на 15 май 1921 г. в село Припек, Варненско, той след десетилетия ще му посвети две краеведски книги. Там е получил своето образование и е прегърнал идеала за справедливо устройство на обществото, от който не се отказа до сетния си дъх. Зрението му намалява силно. Принуден е да постъпи в работилница за инвалиди в Пловдив. Когато част от нея се влива в новосъздаденото предприятие „Успех“, Желязко заедно със своите другари полагат основите му. Още тогава се разкриват добрите черти в неговия характер. Общителен, спокоен, той винаги е готов да предложи своите услуги и да подпомогне другите. Избран е за синдикален лидер. По това време се

запознава с Милка — неговата бъдеща съпруга. Обичта им е пословична и от нея се ражда синът им Бончо. През месец юни 1959 г., на третия съюзен конгрес, Желязко Пеев е избран за негов първи заместник-председател. Заедно с председателя Иван Илиев и другия заместник-председател Тодор Шошев в продължение на 3 мандата ръководят съюзната дейност. Това е времето, когато се извършва най-голямото строителство, когато се формират териториалните организации, когато се организират първите фестивали на любителското изкуство и първите спортни състезания. Като член на бюро и оглавяващ организационната и културна работа той активно участва в планирането и развитието на съюзната дейност. Избран е за член на настоятелството на читалището на слепите и координира сътрудничеството му със съюзното ръководство. Влиза в редакционната колегия на съюзния орган.

През декември 1971 г. имах шанса да продължа работата на Желязко Пеев като заместник-председател. Това още повече ни сближи. Той ще остане единственият, който е членувал най-дълго време в централните съюзни органи. По-късно оглавява софийската районна организация.

За своите заслуги е получил най-високите отличия и звания на съюза и читалището на слепите. Носител е и на държавни ордени и медали.

Всички ще го запомним с неговата усмивка и благост, със съхранената му необикновена памет. Над личните си интереси винаги е поставял обществените. Цепеше лева, когато е ставало дума за съюзните средства. В личния си живот обаче не беше такъв. Беше щедър и помагаше на хората. Пословична беше и неговата принципност и морална чистота. В днешно време тези качества рядко се срещат.

Желязко Пеев винаги е имал отношение към съюзните проблеми, към нашето общо дело. Многократно е участвал в международни и национални форуми. Изразявал е позицията си и писмено чрез свои публикации. През последните години ни изненада с интереса към родния си край и публикуваните две краеведски книги. Истинско предизвикателство в живота му беше непрекъснатият интерес към историческото развитие на организациите на слепите у нас. Напускайки активната си професионална работа, той ускори своите

проучвания. Посещаваше със сътрудник държавния архив и събираше данни за делото на слепите. Това правеше със собствени средства. Плод на неговите усилия стана написването на задълбочен и сериозен труд, посветен на това дело. С присъщата си точност той проверяваше и изследваше всеки факт. При съмнение търсеше други източници. Месец преди житейския си край предаде завършена творческата си работа за компютърна обработка. За нейното написване е споделял с мнозина съюзни деятели. Прецизирал е отделни моменти. Може би тази книга, която е връхът на неговия житейски път, го е крепяла и мобилизирала, когато поради бъбречното си заболяване трябваше да ходи 3 пъти седмично на хемодиализа. Мечтаеше да опипа готовата отпечатана книга, но за съжаление не дочака този миг.

Съюзното ръководство е поело ангажимент в близко бъдеще да издаде неговата книга. Национално читалище на слепите ще я отпечата на брайл.

Стоя пред саркофага на Желязко Пеев. Покрит е с цветя. Около него са поставени венци на признателност. Напусна ни един чист, добър човек. Отиде при своята светлина, на която служеше през целия си живот. Няма да бъде повече сред нас. Убеден съм, че неговият пример ще бъде образец за поколението, което идва след нас. Нашето общество се нуждае от чисти и нравствени личности. Такъв беше и остана Желязко Пеев.

Август 2004 г.

ДО ПОСЛЕДНИЯ СИ ЧАС

Само преди няколко месеца, на 12 декември, ние чествахме неговата шейсетгодишнина. Заобиколен от свои другари от Централното управление, Минчо Стоянов с вълнение прие за втори път почетната златна значка на съюза. Последвалото заседание на редакционната колегия се превърна в малко тържество. На уважавания главен редактор всички казваха добри думи, а той се държеше все тъй непринудено и скромно. Това бе негова отличителна черта, позната на всички. Никога не разказваше за себе си. Само в последните месеци от живота си по настояване на приятели написа спомени за годините, прекарани в института за слепи. Не шумеше около своята дейност. Начертаните цели постигаше бавно и методично. Беше събрал много знания върху съвременните проблеми на слепия човек и търсеше начин те да намерят решение. Неговата упоритост и трудолюбието му бяха пословични. Прояви ги и в последните си дни, до последния си час...

На 3 април 1980 година Почина нашият другар и съратник Минчо Стоянов Минчев, нашият дългогодишен главен редактор. Една мисъл е заседнала в съзнанието ми — след себе си човек оставя дирята на своя живот, наследство от идеи и дела, отдадени на хората. Ние помним точността и мъдростта на перото му, неговата подкупваща честност, щастливото съчетание на прямота и благост в характера му. Неговите статии, както и душевността на техния автор, се развиваха и обогатяваха заедно със задачите и проблемите на списанието. „Зари“ навърши тридесет години и това е част от жизнения път на Минчо Стоянов, а може би е историята на неговия живот, времето, през което той се изяви най-пълно като личност и творец.

Осмелявам се да пиша за този, който приживе не допусна нито ред за себе си, който строго би осъдил всяка превзетост и излишество. Ще ми помогне един последен дълъг разговор. На помощ ми идват и нашите многогодишни другарски и служебни срещи.

Може би силата и твърдостта му идват от родния край. Сипеи и стръмни урви са протегнали склоновете си направо към небето.

Тревата и дърветата са вкопчени здраво в малкото земя, за да не бъдат отнесени от пороите и ветровете. Там, където две планински реки се съединяват, едно селце носеше името на габровския въстаник Тотю Иванов — Тодорчетата. То бе в самата пазва на Балкана, под острите върхове на Мечови чуки и Мара Гидик. Като всички балканджии и родителите на Минчо били работни хора. Баща му имал много занаяти — разбирал от дърводелство, правел крини. Ходел по далечна Добруджа да строи къщи. На година и половина Минчо изгубил зрението си. Голяма била мъката на родителите му. Какво ли не опитали те. Къде ли не ходили, но без резултат. Минчо растял буден и жизнерадостен. Участвал в игрите заедно с другите деца. Приказките и легендите на майка му и баща му, на дядо му Минчо — опълченеца, и на местния учител породили любовта му към знанието и книгите. Известно време посещавал селското училище, но скоро разбрал, че не е възможно да учи с виждащите си другари. Баща му, посъветван от габровския учител Стефан Пулев, през октомври 1929 г. го завел в института за слепи. Тук неговата любознателност намерила плодородна почва. Малкото момче с нетърпение очаквало вечерните часове, когато всички събрани в училищния салон, слушали книги, четени от учители и възпитатели. „Дълбоко впечатление у мен оставиха «Клетниците» и «Мъртвите сибирски полета» — разказваше Минчо. — Преди да заспим, ние дълго коментирахме чутото и с нетърпение очаквахме следващата вечер. Увеличаха ме литературата, математиката и историята. Учех цигулка при Николай Бехтеров, а пиано при Петко Стайнов. Към края на обучението си вече свирех първа цигулка в училищния оркестър. Имах и солови изпълнения. Тези мои музикални прояви отдавна са забравени, а у нас е останала само цигулката.“

Траен спомен от института оставят учителите му Загоров, семейство Шекерджиеви, класната Караваневска, Люба Кацарова. Той учи заедно с именития певец Христо Маринов, със съгражданина си Димитър Донков. Дружбата с тях продължава през целия им живот.

Института завършва през 1938 година. По съвета на композитора Бехтеров предприема стъпки за продължаване на образованието си в гимназия. Със специално разрешение на Министерството на просветата му се дава възможност да учи в средния курс и той става първият у нас сляп гимназист. Училищните власти го посрещат със

съмнение и на първите му изпити присъства лично и директорът. Необикновеният ученик се представя добре, проявява самостоятелност, служи си с пишеща машина и скоро спечелва доверието на своите преподаватели, сред които е бил и известният днес академик Димитър Косев.

През 1939 г. Минчо Стоянов спечелва конкурс за печатар в института за слепи. Срещу оскъдно заплащане той копира книги за учениците. Оттогава и до края на живота си се занимава с коригиране на релефни текстове и се проявява като тънък познавач на българския брайлопис. Прилагайки творчески правилата на книжовния език, той спомага за развитието на родната релефноточкова система. Не скриваше радостта си от това, че днес издаваме достатъчно учебници на брайл и не пропускаше да подчертае, че дълги години в института за слепи учениците имали само буквар, че първите десетина брайлови заглавия били написани с доброволен труд на учители и ученици. За да задоволи литературния си интерес, а и поради липсата на книги бил препрочен дванадесет пъти „Нещастна фамилия“.

През целия си живот Минчо не се раздели с книгите. Негов любим автор бе Лев Толстой. Възхищаваше се от делото на Айнщайн. Навярно под влияние на тези титани е изградил у себе си такива черти като задълбоченост и уравновесеност.

През 1945 г. будният сляп гимназист взема успешно матура в Първа мъжка гимназия и още същата есен става редовен студент в шуменския учителски институт. След две години го завършва с отличие, но тъй като в момента нямало свободно място за учител, работи пак като печатар. По време на войната бомба унищожила печатарската машина и той е принуден да пише на ръка. За известно време става възпитател, а след това получава назначение за преподавател по история и френски език. Когато училище „Г. Димитров“ се премества във Варна, той заминава за там с още неколцина колеги и остава единственият сляп педагог. Междувременно следва задочно и завършва педагогика в Софийския университет „Климент Охридски“. Учениците му го обичат и почитат, откриват в негово лице нравствена опора, разбират, че и без зрение човек може да има широк кръгзор и да заема достойно място в живота. Пред тях, а по-късно и в редакцията, навсякъде и при всички случаи Минчо отстояваше идеята за самостоятелност и упование в собствените сили,

призоваваше към създаването на умения и навици, които да превърнат слепия човек в независим и пълноценен труженик.

През 1951 г. Минчо свързва живота си с Валентина Христова, наша другарка по съдба. Ражда им се дъщеря. Обичта към семейството след много години той ще разпростре и върху двамата си внука, радостта от които носеше винаги в сърцето си.

Почти 15 години, от 1953 до 1977 година, Минчо Стоянов е коректор на читалище „Луи Брайл“. И тук работата му се отличава с изключителна прецизност и компетентност. Но върхът на неговите успехи и разцветът на способностите му идват с редакторската работа. Неговата ерудираност и образованост в областта на тифлологията, владението на руски, френски, есперанто, познаването на полски, чешки и сърбо-хърватски език намериха сполучливо приложение в журналистическата му практика. Поел „Зари“ от 1953 г., той укрепна и се разви като творец успоредно с възходящата линия на списанието. Прояви качества на организатор и автор, на добър познавач на културните потребности и духовните възжелания на другарите си по съдба. Ние ще запомним бюрото му, отрупано с чуждестранни брайлови списания, в които той се ровеше безкрайно, за да намери някоя новост или мисъл в полза на актуалните тифлологически задачи.

Минчо Стоянов има свой принос и в обществения живот на зрително увредените. Бил е член на Върховния съвет на Дружеството на българските слепи, участвал е в първия обединителен конгрес на съюза, от 1958 до 1963 г. е член на бюрото на Централния съвет. Повече от 25 години бе несменяем секретар на читалище „Луи Брайл“, а на два пъти е бил избран и за негов председател. За ползотворната му дейност и по случай 50-годишнината на читалището Комитетът за култура го удостои с почетна значка, а за големия му принос към списание „Зари“ Държавният съвет го награди с орден „Кирил и Методий“.

Главният редактор на „Зари“ се ползваше с уважението на всички слепи и виждащи, които работеха заедно с него или го познаваха. Ние храним признателност към изминатия жизнен и творчески път на Минчо Стоянов. Той ще остане в нашата памет като неуморим радетел за благо на своите другари и достоен гражданин на нашето общество.

Публикувано в „Зари“ бр. 4, 1980 г.

ЖИВОТЪТ МУ БЕШЕ ИЗПЪЛНЕН С ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Получих съгласието му да пиша за него. Беше през пролетта. Занесохме му книги, които поръча. Заварих го в леглото. Каза ми, че това му е първият случай, когато допуска да бъде посетен в такава състояние. Благодарих му.

Времето ме изпревари. Както става в живота, подробностите поглъщат най-важното и същественото. И така, моето посещение все се отлагаше. Михаил Карамихайлов е бил засегнат от втори инсулт и това е влошило здравето му. Самият аз претърпях операция и отсъствах от София. Още първия ден от моето завръщане всички в читалището имахме някакво предчувствие. Звъняхме в неговия дом, но не установихме връзка. На сутринта — 19 юли узнахме за неговата кончина, настъпила в ранните часове.

Тези думи бяха едно предимство към човека и личността, която остави дъря в образованието и културния живот на слепите хора у нас. Михаил Карамихайлов е роден на 28 юли 1921 г. в град Пловдив. Изгубва зрението си на година и половина. Събитието причинява необратима болка в сърцата на многолюдното семейство. Бащата е пристигнал като бежанец от района на Серес, където е оставил имоти и къща. Става каруцар. Майката се отличавала с благост и душевна сила. Тези родители са дали висше образование на четири от петте си деца.

Михаил постъпва в института за слепи в София. Отрано проявява своите характерни качества. Отличава се с любознателност, упоритост, ученолюбие. Завършва с отличие. Сред неговите преподаватели е бил академик Петко Стайнов. От училищната скамейка до смъртта на големия български композитор двамата запазват своята топла човешка връзка. След много години композиторият ще ме упрекне, че в качеството на ръководител в Съюза на слепите не съм оценил правилно музикалното дарование и способности на Михаил Карамихайлов. „Запомни, че Михаил е един голям музикант“ — ми е казвал той.

След завършване на института будният младеж продължава своето образование в музикалната академия. Отличният му успех позволява да вземе дори два класа за една година. Допълнително учи руска филология.

През 1943 г. в Скопие е основано първото училище за слепи, чийто директор е била Люба Кацарова. През 1945 г. е назначена и за директор в ноовобразуваното училище за слепи деца в Шумен, преместено след това във Варна. След пенсионирането ѝ просветните власти в града се спират на младия педагог Михаил Карамихайлов за бъдещ директор. В тази му роля той развива по-нататък положеното начало. Издирва ученици и въвежда професионална практика. Отстоявал е вижданията си, когато учениците завършат основно образование, вече да имат някаква професионална ориентираност. След спорове предвидил часове за изучаване на занаяти. През 1955 г. се завръща в София. Учатства активно в работата на втория съюжен конгрес и е избран в неговия централен орган. Влиза и в ръководството на Народнопотребителна кооперация на слепите. По-късно става неин председател. Както в образованието на слепите хора, така и в разрастването на кооперацията Михаил Карамихайлов дава своите идеи, участва активно в осъществяването им.

С него се познаваме от 1959 г., когато съм бил студент. В продължение на повече от 30 години делото на слепите ни ствързваше. Това ми позволява да надникна по-дълбоко в някои от чертите на характера му. Ще потвърдя, че той имаше силен дух и беше изключително упорит. Възхищавал съм се на неговата логика и аналитичен ум. Знаех, че слуша на руски език западни станции. Всички бяхме убедени в неговата вяра в комунистическия идеал. Предполагам, че любознателността му и неговият стремеж към истината го караха да прозре бъдещето в двубоя между двете социално-икономически системи.

Още в началото на шейсетте години Карамихайлов е член на редакционната колегия на сп. „Животът на слепите“. Тъй като бяхме заедно в нея, съм имал възможност да слушам неговите преценки на предложените материали. Той държеше за по-широкия спектър и обхват на списанието. В онова време нямаше днешното разнообразие от брайлови издания с различна тематика. Винаги одобряваше научните съобщения.

През 1959 г. е избран в бюрото на Съюза на слепите. Заедно с тогавашния председател Иван Илиев е пътувал до Кемниц, където са участвали в международна конференция по проблемите на рехабилитацията. Неговите знания на руски, френски и есперанто са му помагали да чете литература за живота на слепите и тяхното образование и професионална реализация. Още като ученик той чете на есперанто. Оглавява есперантското дружество „Балкана стело“ и е познат в международните среди на слепите есперантисти. Активен участник е в международните форуми на движението. През 1978 г. във Варна той е председател на международния есперантски конгрес, а през следващата година открива конгреса в Швейцария. Когато пиша за характера му, не мога да отмина едно от най-важните достойнства, които притежаваше. Винаги заемаше определена позиция, която отстояваше. Това му създаваше главоболия и го сблъскваше със съюзни ръководители и негови колеги. Аргументирано критикуваше, а това не винаги се възприемаше. Понякога се смяташе, че той стига и до негативизъм в отношенията си. Мисля, че от върха на годините това другомислие в отминалите времена не беше на мода. Костваше му кариерата в обществената дейност. Дори се стигна до изключването му от кооперацията на Общото събрание през 1995 г. Виновните за това трябва да се срамуват. Още повече че Върховният съд на републиката отмени това противоправно решение. За жалост и до днес в условията на демокрация с необяснимо упорство ръководството на кооперацията не направи необходимото, за да се извини и да го реабилитира приживе.

Една от най-големите заслуги на Михаил Карамихайлов и Тодор Шошев към слепите е включването на текст в Закона за пенсиите през 1958 г., който дава възможност независимо от възрастта те да се пенсионерат след 5 години трудов стаж. На това правно основание се пенсионираха хиляди слепи. Духът на тази правна норма е запазен и в днешния Кодекс за социалното осигуряване.

От 1960 г. Карамихайлов намира своето истинско призвание. Тогава е бил назначен за главен диригент на професионалния хор на слепите. Неговата ерудиция и висока интелигентност му позволяват бързо да се ориентира и възстанови своите умения на музикант и тълкувател на песенното творчество. Административната му работа и функциите на ръководител не са заглушили онова съзвучие на

хармонии, които той е усвоил в музикалната академия. Бързо овладява хоровия състав. Поставя творби от български и чуждестрани композитори от всички епохи и стилове — от Палестрина до Петко Стайнов. С творческия състав е изнасял концерти от зала „България“ до всички краища на страната. Звездни мигове на хора са пътуванията до Прага, Берлин, Лайпциг, Дрезден, Братислава, Ереван... Многобройни изпълнения на хора под палката на Карамихайлов са записани в БНР, както и на грамофонна плоча. Сред тях има и песни на есперанто.

Ще припомня един болезнен момент от нашата съвместна работа, когато и двамата диригенти трябваше да бъдат освободени. Положението в хора беше неудържимо. Имаше разцепление и вътрешни борби. По преценка на ръководството това беше необходима мярка. Дори беше взето мнението на висши интстанции. Комичното, но с тревожни последици за засегнатите беше в допуснатата правна грешка за прекратяване на трудовите договори и на двамата диригенти. Заедно с още 7 юристи и аз нося отговорност за това. Разбира се, и двамата диригенти бяха възстановени в хора. Михаил Карамихайлов се пенсионира като главен диригент през 1986 г. След това той продължи да помага в съюзната печатница и студио на хонорар.

Важна страница от живота на Карамихайлов е участието му в дейността на читалище на слепите „Луи Брайл“. На два пъти е бил негов председател. Дълги години е бил член на настоятелството му. Общо събрание на читалището го удостои със званието почетен член. Смъртта го завари в състава на ръководството. Удостояван е с високи отличия както от Съюза на слепите в България, така и от Столичната община за неговия принос към културата.

Един необикновен човек не е сред нас. Ще го помнят неговите ученици, неговите колеги и съсъдбеници. Ще липсва най-вече на своите син и дъщеря, за които положи изключителни грижи — да ги възпита и изучи. Той разкри още една страна от своята същност. Оказа се незаменим баща. Както споменава дъщеря му Мария, той беше всеотдаен и помагаше на всички, които имаха нужда от него. Самата тя изпълни своя дълг на любяща дъщеря и се грижеше за него през последните години от живота му.

До сетния си дъх той остана верен на своя интерес към науката и космоса. Постоянно е слушал предаванията на програмата

„Дискавъри“ на руски език.

В сблъсъка и противоречията, в отрицанието и утвърждаването, в отстояването на аргументираната мисъл и нравствена позиция и в приемане на предизвикателства премина животът на Михаил Карамихайлов. Тая линия винаги се свързваше с неговата скромност и незабележима последователност при разкриване възможностите на слепия човек и неговото лично и обществено признание. Тази житейска линия предопредели неговия респект и уважението на другите.

Юли 2005 г.

ДА ЧЕТЕШ С ПРЪСТИТЕ СИ НА 90 ГОДИНИ Е ВПЕЧАТЛЯВАЩО

Наистина не познавам друг измежду моите приятели по съдба, който на такава почтена възраст е запазил страстта си към брайловата книга. Става дума за бай Киро, както всички го наричаме. Той ни е „бай“ не само според дългия път, който е извървял, но и защото по него е преодолявал много препятствия, изкушаван е бил от противоречия и е запазил равновесието в себе си. Ослепял е на 7 години от едра шарка. От възпалението се налага едното му око да бъде извадено. Постепенно и другото изгубва светлината си.

Родил се е в село Габров дол на 2 юни стар стил (сега 20 май) 1914 година. Семейството му е имало многобройна челяд. Когато най-голямата сестра постъпва като домашна прислужница в дома на проф. Александър Цанков, станало дума, че в София има институт за слепи. Баща му го е завел в училището, където Кирил Манов се учи до 1931 година. Щом научава брайловата азбука и развива чувствителността на пръстите си, бай Киро се пристрастява и жадно поглъща книга след книга. Свири на цигулка в училищния оркестър, пее в хора му. Това му участие е предвестник на онова време, когато той отново ще пее в професионалния хор на слепите. Сред другарчетата си се отличавал със своя пъргав ум.

В училището постъпва като преподавател един от най-големите български есперантисти Асен Григоров. При него отишъл малкият ученик и помолил да изучава езика. „Ти си малък“, му казал той, ала момчето се повдигнало на пръсти и му отговорило: „Я вижте“. Усмивнал се господин Григоров и го приобщил към групата, която изучавала есперанто. По-късно двамата станали близки и си гостували. Още в училището бай Киро се отличавал със своята завидна памет. Тя и днес му служи, когато се връща в миналото. Той е съхранил в себе си безкрайно много впечатления от личности, събития и случки. С охота разказва за тях. Оставали са му две години, за да получи дипломата си, но се залавя с търговия. Наложило се да започне да помага на родителите си, които пристигнали с голямото си семейство в София.

Още като ученик Кирил Манов започва да чете книги от библиотеката на читалището на слепите. На 17 години става негов член и много скоро е избран в контролните му органи. Постъпва и в редовете на Дружеството на българските слепи. През 1934 г. за първи път участва в неговия конгрес и е избран за член на контролната комисия. Когато правим равносметката в обществения живот на бай Киरो, ще открием, че почти 25 години той фигурира в списъците на ръководните органи на тези две организации.

През 1933 година бай Киरो се запознава със своята съпруга Йорданка Дюлгерова, която е от село Козаревец, Великотърновско. Тя е била съселянка на съпругата на председателя на дружество „Мрак“ Стефан Герджиков. Те са харесали сляпото момче, което продавало вестници в началото, а после открило сергия пред Халите. Запознали ги и ги оженили през лятото на 1933 г. От брака им се ражда Константин, а по-късно след смъртта на дъщеричките им се ражда второто момче Манол.

Кирил Манов винаги е проявявал интерес към политическите събития в страната. Оскъдните средства, с които е разполагал и недоимъкът са го причислили към този слой от населението, който се е борил за социална справедливост и подобрене живота на наемните работници. В началото на 30-те години става член на комунистическата партия, по време на Втората световна война се свързва с личности, които активно участват в съпротивата. Сред тях е Славчо Радомирски. Той е работил с брат му.

Бай Кирос възторг приема преврата на 9 септември 1944 година. Създава комитет на Отечествения фронт в средите на слепите и се включва в новосъздадените ръководства. По онова време революционната вълна помита избраните по демократичен път управителни тела.

Забележително дело в живота на бай Кирос е учредяването на потребителната кооперация на слепите през месец февруари 1945 година. Той е един от инициаторите и съосновател на кооперацията, която получи развитие в продължение вече на 60 години и даде хляб на стотици хора без зрение. В нейния управителен съвет той е бил многократно. За тези му заслуги е удостоен със званието почетен член на Централния кооперативен съюз. Той е богат на такива звания и държавни отличия. Съюзът на слепите в България и Национално

читалище на слепите „Луи Брайл“ са го удостоили също с общественото признание на почетен член. Тези външни атрибути безспорно имат значение в живота му. Истинското богатство на бай Киро обаче са децата, внуците, та чак двамата му правнука. Жалко, че съпругата му е починала преди 3 години. Двамата са живели щастливо в продължение на 67 години. Построили са си кокетна къща с красива градина в Лозенец. Това е един от най-хубавите квартали в столицата. Южният парк се намира на стотина метра от дома му, а тишината и чистият въздух превръщат мястото в малък рай. Когато узреят черешите в двора му, си струва човек да отиде при бай Киро, да се посмее с него на преживените весели истории, да отпие глътка от лютата ракия на сина му. А тя развързва сладкодумно приказката...

Един път със слепия композитор Васил Коев двамата били повикани за военна служба. Пред донаторната комисия имало дълга опашка от младежи. Бай Киро изгубил търпение, влязъл вътре и се провикнал: „Докога ще чакаме, тука има двама кандидати — единият за авиацията, а другият за артилерията.“ В комисията се засмяли и ги отписали. Бай Киро е неизчерпаем на такива случки. Може да ти каже с точност кога е паднал в шахти, за слепите му съученици, за личности от обществения живот. Гледаш го и му се чудиш на жизнеността и порива му за живот. Не е загаснал в него епикурейският дух, като че ли спазва максимата „Живей така, сякаш утре няма да те има.“ В него извира спомени за жени, които са го харесвали, за цигулката му, на която го е учил Михаил Шекерджиев, за радостта от житейските наслади. И ние от читалището се радваме на бай Киро. Дори учудващо той ни е толкова редовен читател, че може да посрами по-младите. У него жаждата за четене не е загаснала. Искане ни се да го прегърнем в деня на неговата 90-годишнина и да му пожелаем още бодрост, за да пламти онзи дух в него, който е заразяващ пример за всички нас.

2004 г.

СПОМЕН ЗА КОНО ГОРАНОВ

С него се срещнах в читалището в средата на 50-те години. По това време той живееше в общежитието на ул. „Любен Каравелов“ в София. Беше нещо като големият батко на домуващите слепи младежи. Както казва Райчо Васев той „бдеше за хигиената и от предадените бутилки и отпадъци заплащаше телефона. Когато получаваше от село продукти, споделяше с нас трапезата си. Често ни съветваше. Щом стана директор ние за първи път получихме горни чаршафи за одеялата“. Тези щрихи ще допълнят образа на човека, който вече не е сред нас. Почина внезапно на 21 февруари 2000 г., пет дена преди да навърши 72 години.

Жизненият път на Коно Горанов се преплита с перипетии и борба, горчивини и тревоги, радост и оптимизъм. Роден е в ловешкото село Дренов. Още като малък се проявява като любознателно дете. На 12-годишна възраст в игра с остро ножче едното му око се наранява. За жалост не са взети бързи мерки и другото му око ослепява по симпатия. По-късно постъпва в института за слепи в София, в който продължава образованието си. След завършването му пребива известно време на село, но неговата жажда за знание и обществен контакт го връщат отново в столицата. Приет е на работа в потребителната кооперация на слепите, в чиито ръководни органи той е избран многократно. Същевременно учи във вечерна гимназия. А от 1958 се записва като редовен студент във висшия икономически институт в София. Завършва специалност Икономика на промишлеността. Той е първият от следвоенното поколение слепи, който получава висше икономическо образование. Още като студент през 1959 г. на третия Съюзен конгрес е избран за председател на ревизионната комисия на ССБ. Оглавява я до назначаването му за директор на предприятие „Успех“ — София. Тази длъжност заема от 1965 до 1984 г. Това е най-творческият период в неговия живот. Предприятието се разраства, премества се в новите сгради на бул. „Европа“, разкриват се нови филиали в пет града — Лом, Михайловград, Кюстендил, Перник и Дупница. Персоналът е удвоен, а

продукцията е нараснала няколко пъти. През това време на работа са били приети повече от 1000 слепи. Предприятието е внасяло най-големия дял във фондовете на съюза, с чиито средства са построени многобройни съюзни обекти в страната. Със своя аналитичен ум и респект Горанов спечели авторитет сред колектива си и обществеността. От 1967 до 1990 г. е бил избран за член на ЦС на ССБ. А в продължение на 10 години до декември 1976 г. е бил член и на неговия Изпълнителен съвет. Коно Горанов винаги е заемал смела позиция срещу неправилните решения на тогавашните политически и държавни органи: да бъде закрыта потребителна кооперация на слепите, да се упражнява намеса във вътрешния живот на съюзната организация. Беше познат с твърдия си характер и това понякога му навличаше лични беди. Но в каквито конфликти и дискусии да е навлизал, той винаги е защитавал интереса на слепите хора. Отличаваше се с остър усет за справедливост и това влизаше в противоречие с официалните становища и конюнктурни решения. Въпреки големия му принос за развитието на кооперацията той беше изключен, след като е бил неин член в продължение на 38 години. Това бе по инициатива на неколцина от ръководството в нарушение на кооперативния устав. За съжаление не дочака възстановяването на членството му от съда, което беше закономерно и нравствено.

През 1970 г. той свързва живота си с Пиринка Александрова Кърлина. Отгледаха с обич децата си дъщери. Семейството живя скромно в панелен апартамент, без да има друго имущество. Неговото богатство беше в домашния уют, искреността между близките и уважението.

И като пенсионер Горанов не престана да се интересува от делото на слепите и кооперативния живот. Ще го запомним и като читалищен деец. През 1958 г. като председател на читалището той закупува първите магнетофони, които се раздават на слепи и се правят записи на книги. По случай 30 години от основаването на читалището при една среща с Петко Стайнов решава да кръсти културната организация с името на Луи Брайл. Предложението му се приема с въодушевление от тържественото събрание. За неговите заслуги той е избран за почетен член на читалището.

На прощаването с Коно Горанов на софийските централни гробища дойде внушително мнозинство — негови работници,

служители, другари по съдба, близки и приятели. Простиха се обикновените хора с един достоен човек. И както се казва — не може да има бъдеще, ако не се помни миналото. Централното съюзно ръководство не намери време да изпрати представител, за да почете паметта на своя дългогодишен деятел. Това направиха наистина по един достоен начин слепите и виждащите, които се простиха с него.

Отиде си от нашите редици един радетел за благо на слепите, който ще остави светла диря в паметта ни и ще ни напомня, че в миг на колебание трябва решително да се защитава каузата за благо на другите.

След смъртта няма виждащи и слепи. Този акт на природата ни изравнява и ако душата ни отива в царството на вечната светлина, то и душата на Коно, моят другар и приятел е там, където се е стремил през целия му живот.

Нека повторим вместо него любимия му стих от романа „Мартин Идън“ на Джек Лондон, в негова памет:

*„... както рекичка морна след път уречен,
в море безкрайно намира покой вечен...“*

Февруари 2000 г.

ДОБРИЯТ ЧОВЕК СТОЙЧО МИЛЧЕВ

Тъжно ми е да се връщам към живота на моите другари по съдба, които вече не са сред нас. За Стойчо Милчев вече е писано веднъж в списание „Зари“. Едва ли бих могъл да добавя нещо повече към предишния очерк. Последния път, когато се срещнах с него, беше в навечерието на новата 2000 година. Посетихме го в неговата боксониера в жк „Дружба“ на столицата. Посрещна ни както винаги с благата си усмивка, само че този път беше отпаднал. Трудно се движеше, имаше остри болки в ставите. Това беше последица от дългогодишната му работа като кошничар. Върбовата пръчка, от която се правеха кошчета, се потапяла във вода, затова ръцете и коленете му постоянно са били мокри. Това е само едната страна на неговия дълъг житейски път. По-голямата част от енергията на доброто му сърце бе вложена в изграждането на съюзното дело на слепите след Втората световна война.

Роден е в китното казанлъшко село Ръжена на 26 май 1920 г. Учи в института в София. След завършването му заедно със свои съсъдбеници наема помещение за кошничарска работилница на ул. „Кирил и Методий“ в София. През войната за известно време е принуден да прекъсне работа, но след 1944 г. се връща в столицата, за да се включи отново активно в съюзната организация. Става секретар на комитет (с председател Стефан Ненков), който имал за цел възобновяването дейността на Дружеството на българските слепи. През 1946 г. е избран за член на Върховния съвет на Съюза на слепите и бюрото му. След обединителния конгрес през март 1951 г. е преизбран в ръководствата на организацията. Това е времето, когато е създадена и нейната стопанска система. Стойчо Милчев участва активно в работата на софийското предприятие, което по онова време е било Промкомбинат 1. През 1954 г. е назначен за негов директор и той го регистрира с името „Успех“. Полага усилия за изграждането на трите филиала към предприятието в Пловдив, Габрово и Варна. Издейства през 1955 г. правителствен акт, с който се отпускат средства за стабилизиране на предприятието и му се дават стопански

привилегии. Произлязъл от средите на работниците, той се е ползвал с авторитет и уважение. Слушал съм разказите им как заедно с тях е разтоварвал дамаджани, посипани със сняг. Сядал е при младите работници, за да ги научи на занаят и да им предаде майсторството си. Негова е заслугата за настаняването на предприятието в сградата на ул. „Найчо Цанов“ 172. Тя е била опразнена от турска гимназия въз основа на издействан правителствен акт и предадена на ССБ. Дотогава предприятието се е помещавало в полусрутени помещения на ул. „Русалка“. Освободен е от директорския пост през 1958 г., от който момент димитровският партиен комитет назначава свои виждащи сътрудници за директори.

От 1962 до 1967 г. е председател на читалището на слепите „Луи Брайл“. Под негово ръководство е направено малко студио за записи на говорещи книги. От този момент на професионална основа се създава фонотеката. И сега в нейния фонд биха могли да се открият заглавия, записани през този период. За своите заслуги през 1993 г. Стойчо Милчев бе избран за почетен член на читалището. В продължение на няколко мандата той е бил член на Централния съвет на ССБ. От 1962 г. влиза в състава на бюрото на софийския районен съвет, а от 1964 до 1976 г. е негов председател. През тези години под неговото вещо ръководство са били укрепвани и създавани съюзни първични организации в района.

Стойчо беше спокоен и уравновесен ръководител. Умееше да изслушва хората и да влиза в положението им. Ще го запомним като сърдечен наш колега, у когото нямаше надменност и поза, които могат да се забележат в някои от днешните ръководители в ССБ.

Присъщата доброта и скромност на Стойчо могат да служат за пример на всички ония, поели отговорността да ръководят една социална организация.

Отиде си от нас един стожер от старото поколение съюзни дейци. За моя радост през 1990 г. успяхме да отпечатаме на брайлов шрифт спомените му „Трудни времена“. Пред неговата памет бих искал да изповядам един свой грях. Аз бях член на читалищното ръководство от 1962 до 1964 г. Тогава отговарях за циклостилната база, в която Милчев беше назначил своята всеотдайна съпруга Мария за чистачка. Допуснах грешката да му кажа, че негови опоненти смятат това за неправилно. Той реагира бързо: „Тъй ли? От утре ще си остане

вкъщи!“ . Тогава аз осъзнах, че не мога да поправа грешката си. Той беше непреклонен и чувствителен към общественото настроение. Съпругата му беше работник като всички останали и още ми тежи на душата моята необмислена прибързаност. Разбира се, Стойчо ми е простил отдавна това и ме е успокоявал с усмивка. Такъв човек беше той, принципен, чувствителен, незлоблив, умеещ да разбира и прощава грешките на другите. Смисълът на неговия живот може да се охарактеризира със собствените му думи, написани в спомените му преди 15 години:

„Дейността на бившите дейци по делото на слепите трябва всеки сляп да познава, за да знае с цената на колко труности е изграждано делото на слепите и да пази и умножава постиженията на Съюза на слепите в България.“

Струва си да се замислим върху тези думи в днешно време.

Април 2000 г.

ЖУРНАЛИСТЪТ ИВАН БОЯДЖИЕВ

Той беше познат на по-старото поколение мои другари по съдба. От началото на шестдесетте до средата на седемдесетте години е член на редакционната колегия на сп. „Зари“. С появата в списанието той пренесе своя журналистически опит, придобит в богатия му житейски път.

До Втората световна война е сътрудничил на големите столични ежедневници: „Заря“, „Дневник“, на седмичниците „Последна поща“, „Илюстрирана седмица“ и др. Сам е списвал ребусни издания.

След военните години работи във вестниците „Народна армия“, „Народен спорт“, „Кооперативно село“. Бил е сътрудник на българското радио.

Споменавам професионалната му ангажираност в миналото, защото Иван Бояджиев е един пример на несломимия човешки дух, който при всички обстоятелства намира своята изява. Той пренесе в нашата среда не само навиците на професионалиста, но преди всичко широтата на погледа и на онази висока нравственост, която се противопоставя на егоизма, алчността, завистта и омразата. Той обичаше хората неподправено и тази своя любов раздаваше безкористно. Ще го запомним като вечен оптимист, който въпреки болестите и негодите винаги отвърщаше: „Аз съм Живко, Здравко, Веселко, Щастливко, Бодърко, Обичливко, Игривко и Скокливко“. Навярно това са били псевдоними на материалите му, но по-точно това са имената на неговата искренна душа.

Той беше щастлив със своето семейство, с благородната си съпруга Магда, която го придружаваше навсякъде след пълната загуба на зрението му през 1964 г.

Интеграцията е преди всичко проява на душевния мир. Иван Бояджиев не преустанови връзките с многобройните си приятели след ослепяването си, защото той владееше до тънкост изкуството да общува с хората — това, което по думите на Екзюпери е най-големият разкош в живота на човека.

26 декември 2005 г.

ЗАКЪСНЕЛИ ЩРИХИ

Константин Константинов (26 август 1924 — 2 януари 1987 г.) живееше чрез работата си. Тя запълваше мислите му, беше извор на идеи и планове. Това ще потвърди всеки, който е общувал с него, защото от тези черти ще се изгради образът му — на един забързан и винаги търсец човек.

Константин Константинов дойде в печатницата през октомври 1971 г. Тя се помещаваше в барака и имаше неколцина работника. По това време се монтира марбургската релефно-наборна машина. След две години пристигнаха и другите две. Завъртя се печатарското колело.

Ученици, стотици неவிждащи хора очакваха релефните издания.

През 1974 г. ръководството на ССБ предостави цял етаж от сградата на управлението на печатницата.

През 1975 г. се откри отдел за висок печат и репрофотото. С развитието на това дело израстваше един колектив, чийто ръководител беше Константинов. Той имаше възможност да приложи богатия си опит и зрял професионализъм. Беше работил в големи печатници. Беше измежду първите в страната, въвели офсетовия способ. Търсеше новости в традицията. Неговото неспокойно сърце искаше да открие в известните печатарски способности метод за релефно изображение. Тази му наклонност идваше от детството, приемственост от баща му, известен професионалист печатар.

И както е в живота — редуват се неудачи и успехи. Не се получи желаната илюстрация, но за сметка на това нараснаха брайловите тиражи, подобри се подвързията, оформлението, създаде се фотоархивът.

Записаното слово е жива памет! И Константинов му служеше като древен жрец. У него имаше един тънък усет към новаторството. А както е известно, пътят на нововъведенията не винаги е гладък. Често е оспорван, подлаган на съмнения.

Мога да съжалявам, че не съм се вслушал в една негова препоръка — да записвам преживяното. Сега бих извадил ярки примери от нашата съвместна работа. Няма да бъде нужно да се

напрягам, за да си припомня радостта му от първите шпалти на първия набран брой, на първите литературни издания на релефен шрифт...

Вълнуваше се от труда си, от всичко хубаво, което се създаваше. Беше закърмен с естетическо чувство. Преживяваше и съдбата на младите. Мнозина са окуражени от него да постъпят в полиграфическия техникум и, разбира се — да го завършат.

Доброволец в Отечествена война, общественик в квартала, с активно отношение към съюзните задачи, Константинов заемаше гражданска позиция, която го отличаваше с родолюбие и чувство за дълг.

За него, печатар от десетилетия, дойдоха и заслужените признания — орден „Кирил и Методий“ I степен, съюзните отличия.

Животът е толкова кратък. Стоим пред гроба му смълчани и поставяме на равносметка и оценка твърде много неща.

По темперамент беше холерик. Реагираше емоционално. Това вътрешно горене и устременост го водеха към по-съвършеното и по-доброто.

В мразовития ден един лъч се протяга от небето. Огрява със светлина хората. Константинов беше оптимист. Той свърза живота си с духовната светлина, така нужна на слепите, искрата от неговия възрожденски дух се сливаше с тази светлина. Той бе частица от нея.

Януари, 1987 г.

ПРИ ВАНГА

В Делфи научих една легенда. Сляпа жрица се прочула със своите предсказания. При нея пристигали хора от Елада и от най-далечни земи. Тя предрекла поражението на Ксеркс и върнала неговите пратеници с даровете му. И нейното пророчество се сбъднало...

Стремежът да погледнем в бъдещето е толкова стар, колкото и човечеството. Минало, настояще и бъдеще са все посоки на времето, те се сплитат във възела на живота, чертаят пътя, вечното движение на човека. И ние сме вътре в това време и искаме да надникнем във всичките му посоки. Затова някога предводителите са търсели оракулите, днес археолозите отмахват пластове, за да разкрият историята, а науката съставя прогнози, разработва модели на бъдещето. Но нека оставя на психолозите и футуролозите да обяснят това исконно човешко любопитство. Науката изследва обективните явления, а интуицията и логическите догадки са плод на субективното. Те могат да съвпадат с хода на нещата или да бъдат опровергани от тях.

Сбъдна се и моята малка мечта да се срещна с Ванга. Напоследък тя стана изключително популярна чрез предаванията по телевизията, с отпечатаните откъси от книгата на Красимира Стоянова, с публикации в българския и чуждестранния печат. Имах желанието да разговарям с нея, да разкрия отношението ѝ към онова, което ни заобикаля, да я възприема и като обикновен човек, чийто живот е обременен от слепота. Няма да отрека, че до известна степен съм под влияние на атмосферата, която се създаде около Ванга, от нашумялата тема за екстрасенсите, лечителите с биополе. Блазнеше ме мисълта да се срещна с феномена Ванга, с нейните необикновени способности. За съжаление целите, които си поставих, не се осъществиха. И все пак аз се докоснах до Ванга.

Виждали ли сте ранна пролет на Рупите, в подножието на скалиста Беласица? Дръвчетата цъфтят и ухаят. Зелена полянка се стели пред къщата на Ванга. Пътен знак не позволява влизането на колите там. Разбира се, това не се отнася за сивата „Волга“, която

превозва до Петрич и обратно стопанката на дома. Колона от автомобили стоеше на асфалтирания път. Смълчани, десетки хора се бяха събрали на поляната. Погледите им бяха отправени към Ванга, която говореше с млада жена. После те постепенно се доближиха до къщата — бавно и почтително, сякаш застанаха пред светица. Наоколо пасеше стадо кози, пуйки минаваха спокойно между хората, куче дремеше под топлите лъчи. Чуруликането на птици се носеше в пространството, в упойващия въздух. Имаше нещо пасторално и същевременно магнетично. Природа и хора се сливаха в едно спокойствие и само очакването създаваше известно напрежение. Тук имаше посетители от различни краища на страната. Така е било и предния ден. Възрастна селянка ми каза, че от две седмици търси начини да се срещне с гледачката. Чакащите са винаги много. Ванга е боледувала и затова от известно време не приема, а ежедневно десетки, седмично стотици хора пристигат. Какво ги води? Мит ли е Ванга? Някаква особена психоза ли е обзела всички тези люде, за да я търсят и да получат отговор на въпрос, който ги вълнува.

Млад мъж е дошъл с тъща си от Асеновград. Жената е лежала в болница, а състоянието ѝ не се подобрило. Затова желаят да се срещнат с Ванга за съвет. Разказаха ми как тя е пращала при различни лекари своите посетители, които са оздравявали. Лекарка от София, без да е специалист по кожни заболявания, излекувала плешивост на момче, изпратено от Ванга. Една баба чакаше за своето внуче. След падане то било в „Пирогов“. Искаше да узнае къде може да му помогнат. Човешките проблеми и страдания са неизброими. Майка се тревожеше за своя син. Станал е на 37 години, а е все още ерген. Дошла е да научи дали ще дочака снаха. Идват млади и стари, едни пристигат от съмнения в любовта и брака, на други им предстои важна стъпка в живота, но повечето са тук заради здравето — своето и на близките си.

Едва ли въображението може да обхване случаите. Вероятно всички обаче са тук заради едно — последната надежда...

Трудно ми е да определя начина, по който можеш да бъдеш допуснат при Ванга. Нееднократно се обясняваше на множеството, че тя не приема, че тя е болна, и че дори да влязат някои, изключено е за два часа да премине и малка част от чакащите. Образува се безформена опашка. Когато пристигна касиерът на петричката община, възбудата нарасна. Нямахме списък за чакащите. Отделени бяха

няколко души, дошли предния ден, и по-нататък допускането ставаше по преценка на служебното обкръжение. Тези, които идваха с някаква протекция, влизаха без ред. Не можех да повярвам, че на това място може да има привилегии, или тези, които дълго и упорито чакат — да спорят нервно за мястото си в опашката.

Всяка поява на Ванга успокояваше посетителите. Всички замълчаваха и внимателно слушаха какво ще каже. Имаше един чудесен миг. Минавайки покрай саксиите с цветя, тя ги опипваше, докосваше листата и цветчетата. Всички мълчаха и погледите им бяха устремени към нея. Всеки жест, всяка дума, всяко нейно движение въздействаха на хората.

Тези, които излизаха от срещата, имаха замислен и съсредоточен вид, бързаха да си тръгнат. Не им беше до разговори с останалите. Имаше и такъв момент. Излезе широко усмихната жена. Очевидно в отговора на Ванга тя е получила пълно удовлетворение.

До обяд преминаха 15–20 души. Една майка с парализирано детенце на ръце, която и предния ден е била тук, трябваше отново с разочарование да си тръгне. Предполагам, че на Ванга не е известно каква надпревара съществува вън, колко надежди за среща с нея се рушат. А би могло да се въведе ред. И все пак благодарение на разбирането, което проявиха нейните близки и помощници, желязната врата се отвори и аз се намерих пред Ванга. Тя седеше на тапицирана ракла пред малка масичка. Краката ѝ бяха стъпили върху дънер, гърбът ѝ — облегнат върху стената, застлана с ковчор, главата ѝ — изправена. Лицето ѝ е гладко, то в никакъв случай не съответства на годините ѝ, кожата — бяла и опъната. Забрадена бе с фин шал. Носеше красива мериносова дреха. Всичко беше в тъмна тоналност. Посрещна ме с упрек — защо така настойчиво съм държал да я посетя тъкмо този ден. По думите на касиера аз трябваше да бъда приет на следващата сутрин. Нямах възможност да остана и единственият ми изход бе да вляза при нея в този час. Разопаковах брайловия будилник, който носех като подарък. Поднесох ѝ брой от сп. „Кръгзор“ с откъси от подготвената за печат книга на племенницата ѝ. Ванга започна да опипва редовете, разгледа и брайловата ми плоча. Попита ме как се изписват отделни букви и как съм се научил да чета. Самата тя осем години е прекарала в института за слепи в Земун, край Белград. Каза, че няма добри спомени от това време. Върна ми списанието.

Предполагам, че не е чела десетилетия наред и е изгубила осезанието си към релефното писмо. След като се поинтересува от какво съм ослепял, кой точно ме е оперирал, колко деца имам и каква заплата получавам, заключи с по-спокоен глас:

— Такава ни е съдбата с тебе. Но и слепите хора имат очи за живота.

Бях силно развълнуван. Тайно се надявах, че тя ще ми каже нещо, свързано с изгубеното ми зрение. Човек все се надява, докато е жив...

Споменах за известността на Петко Стайнов, но тя не подхвана разговора. За съжаление не се получи диалог. Ванга беше уморена и искаше да завърши срещата. А моите намерения бяха други. Очаквах да науча много повече неща от нея и за нея. Тя бе мой другар по участ. Най-известният сляп човек в България, прочут със способностите си за ясновидство. Последното може да се подлага на съмнение. Може да се отхвърля от учените или пък да се подкрепя от парапсихологията. Фактът обаче е налице. Хиляди, хиляди хора от страната и чужбина посещават Ванга. Сред тях са били и някои известни личности. Близо половин век Ванга проявява своята дарба и е придобила своеобразен социален престиж. Това е изпълнило със смисъл живота ѝ — да общува с посетителите, да ги насърчава и подпомага. Чрез това е изградила своето достойнство, самочувствието, което я прави жизнена и човек със силен дух.

Ванга умее да окуражава. Може би тъкмо това е най-ценното. Тя е изключително контактен човек. Има бързи реакции. Умее да извлича тревогата от събеседника си. Това почувствах и разбрах от прекия си разговор, макар да е траял минути. Пожелах да я докосна и тя го направи с жест. Подаде царствено ръката си. Мисля, че в този момент беше много мила и дружелюбна.

Прочетох в списание „Огонек“, че тя е беседвала дълго време с кореспондент на списанието и придружаващите го. Те са си заминали, дори без да се ръкуват с нея. Улавяйки нежната ѝ ръка, аз знаех, че тя го направи не само спонтанно, но и съзнателно. Освен гласа ѝ, това бе другият начин за непосредствено физическо възприемане. С това тя изрази отношението си, развитото си чувство за милосърдие и добро.

Март 1989 г.

НЕУМОРИМИЯТ ГЕОРГИ МИТЕВ

През нощта срещу 22 март 2001 година завинаги си отиде Георги Митев. Отпътува към своята най-далечна и вечна пролет. Слънцето го беше озарило още тук, на земята. Даде му невероятна жизненост, таланта да пее и свири, да моделира дървото, да влияе на човешките души.

Спомням си го през лятото на 1962 г. Бяхме заедно на един от стадионите във Варна. Провеждаше се първата съюзна спартакиада. За общо удивление Гошо се покатери като катерица по върлината. Провъзгласен бе за шампиона на тази дисциплина. Чувам хрипкавия му смях. Звучи широката мелодия на акордеона му и приятният му глас.

Георги се отличаваше от другите деца във варненското училище за слепи. Той четеше, сякаш виждаше с очи, този навик му остана до края на живота. Будеше винаги възхищение. Ръцете му бяха пъргави и като работник се отличаваше със своята сръчност. Пъргав беше и умът му, той го открояваше сред неговите виждащи съученици във вечерната гимназия. Георги съчетаваше с успех работата и учението. Не закъсна и общественото признание. През 60-те години го избраха за председател на районния съвет, за член на Централния съвет на Съюза на слепите. На това поприще той беше неуморим. През 70-те години разви художествената самодейност във Варна. Поощряваше младите хора да се учат. Даде им личен пример. Записа се във варненския икономически институт и там защити блестящо дипломната си работа.

През декември 1977 г. бе избран и за член на висшия изпълнителен съюзен орган. През пролетта на следващата година бе назначен за директор на технически най-добре съоръженото съюзно предприятие. Тук той разгърна нови страни на своите възможности. Контактуваше с много икономически партньори. Продължи и доразви установените производствени традиции. Няма да го забравя как един ден се сдоби с брайлов шублер. Показах му го като образец от една пратка от Германия. С усмивка ми заяви: „Нали ти вече ми го подари. Той ми е нужен, за да меря винтчетата, за да не ме заблуждават

понякога моите технически кадри“. Аргументът му ме обезоръжи. И наистина този не много лек инструмент беше постоянно в джоба на престилката му. Търчеше по цеховете, обикаляше в инструменталната работилница, срещаше се с хората. С болка си припомням момента, когато беше освободен от тази длъжност през 1983 г. Изкуствено бяха събрани аргументи срещу неговата дейност. Този несправедлив акт нанесе дълбока рана в душата му и мисля, че до края на живота му тя не зарасна.

Нашето общество ще го запомни като жизнерадостния управител на най-голямата съюзна почивна станция край морето. И тука той приложи своя новаторски дух. Обнови и модернизира почивния дом. В свободното си време се завираше в своята дърводелска работилница и майстореше мебели. Неговите виждащи колеги се учудваха на необикновеното му умение. Като че ли най-голям простор на своята контактност той намери сред красивата природа на Обзор. Общуваше със своите другари по съдба, с българи и чужденци. Свиреше и пееше. По-късно с неговата сестра Недялка Митева сформираха инструментално-вокалната група „Еделвайс“, спечелила многобройни награди на конкурси и фестивали. Но най-голямото признание идваше от възторжената публика, която ги аплодираше с радост навсякъде.

Както е казал древногръцкият философ, „Сънна сянка е човека“. Един силен дух и едно гъвкаво тяло могат да бъдат прекършени от болест. Дълга и мъчителна беше тя. До леглото му беше винаги неговата съпруга Светла. Така, както през десетилетията те бяха ръка за ръка заедно. Родиха им се чудесни деца — Мариана и Тодор. Най-голяма радост на Георги му носеше внукът, който поднови името му. Много го обичаше, гордеше се с него. С насмешка казваше: „Когато порасне, ще стане като дядо си — бохем“. Наистина в натурата на Георги Митев имаше нещо преплетено от епикурейските начала. Така ще го запомним — бликащ от жизнелюбие и енергия, готов да действа, да се включи във всичко.

Сякаш сам ще припомни думите на Габриел Гарсия Маркес:

„Ако Бог ми подари парченце живот...

На всички хора ще им кажа, че винаги съм ги обичал.

Мъжете ще ги сгълча, че са глупаци, ако не искат да се влюбят, защото били стари.

На старците ще обясня, че смъртта не идва със старостта, а със забравата.

На децата ще им дам криле, но ще ги оставя сами да се научат да летят.

А на жените... ще им призная, че цял живот съм ги обожавал.

Ако Бог ми подари парченце живот...

Ще се обличам съвсем простичко, ще легна на слънце и ще разголя не само тялото, но и душата си. И цялата си злоба ще я извадя върху късче лед и ще го оставя да се стопи на слънцето.

Научих твърде много от вас, хората до мен.

Разбрах, че всеки иска да живее на върха на планината, без да си дава сметка, че щастието е по пътя към върха.

Усетих, че за да помогнеш на другия, когато е в беда, трябва да го гледаш отдолу нагоре, а не обратното.

Научих толкова много от вас, хората до мен.“

Март 2001 г.

УСМИВКАТА НА ХОЛЯНОВ

Истанбул, 18 април 2006 година. Международен фестивал на детската песен. Залата аплодира българския състав „Усмивки“. Това са слепи ученици от софийското училище за деца с нарушено зрение. Усмивнат е и техният диригент. Това е композиторът Георги Холянов, преподавател в училището. Какво ли мисли в този миг той?

Не са отлетели напразно неговите шест десетилетия. Изпълва ги на 10 юли 2006 година. Роден е в Пещера. Когато е бил на една година, семейството му се заселва в Ракитово. По безкрайните поляни на Родопите баща му е отглеждал овце. Имал е мандра. Хлопатарите, песента на птиците, мелодията на кавала са първите звуци, проникнали в душата на малкия Георги. Когато бил на осем години, пада от високо. От удара се отлепват ретините на очите му. Приложеното лечение отдалечава пълната слепота. Родителите му го изпращат в училище „Николай Островски“ — Варна. Там завършва осми клас и допълнително още една година професионална квалификация за кошничар. Когато бил във втори клас, родителите му купили акордеон, нещо рядко срещано сред връстниците му. Това е първият му досег до музикален инструмент. По всяко време свири. Разтягат акордеона и неговите съученици. През толкова много ръце е минал, че накрая се поврежда. Георги започва да свири на пиано. Негови любимци стават Бийтълс, Елвис Пресли. Постоянно слуша по радиото техни изпълнения. Рок и попмузиката го завладяват. През 1963 пристига в Пловдив, постъпва на работа в предприятието на слепите „Успех“. Бил е на 17 години и скоро окончателно изгубва зрението си. Плете дамаджани, изработва меки папки, работи в куфарния цех. Вече умее да свири на няколко инструмента. Работи като музикант и певец в ресторант. Записва се в средното музикално училище в Пловдив. Успешно го завършва. Дарбата му получава признание. С любов и уважение по пеене го обучава Елена Вапцарова, а по пиано — Бистра Шопова. Талантът му го отвежда и в музикалния факултет на Пловдивския университет, сега Българска музикална академия — Пловдив. Негови преподаватели са били професорите Калина Жекова

по пеене и Анастас Славчев по пиано. Успоредно с работата си сформира музикална група в предприятието, с която печели награди на съюзни фестивали на ССБ. Георги Холянов е утвърден и признат музикант и художествен ръководител. В Пловдив започва да композира и да изпълнява свои творби.

През 1981 година се премества в София. За кратко време пее в професионалния хор на слепите, а от есента на същата година е назначен за редовен учител по музика в софийското училище за деца с нарушено зрение. Там разгръща своите творчески сили. Създава четиригласен хор и тамбурашки оркестър. Ръководи естраден състав от ученици. Тогавашната директорка Димитрина Витанова му оказва доверие и му създава условия за пълноценна работа. Георги пише песни и инструментални творби, а те се изпълняват от хора и съставите на училището. По-нататъшното развитие в творческата дейност на диригента е организирането на състав „Усмивки“ през 1997 година. Детската формация получи популярност и на два пъти е носител на най-високата награда за младежко и детско творчество в столицата. Песните на композитора се запяват от детски състави в различни краища на страната. „Усмивки“ участват в многобройни концерти от училищната сцена до подиума на НДК. Вече излязоха четири техни компактдиска — „Моята кукла Барби“, „С баба на мач“, „Магаренцето Влади“, „Моята Барби винаги е с мен“. На път е да излезе пети диск — на синтезатор Георги изпълнява своя музика за релаксация. Заглавието е „Споко“.

По телевизията и по радиото могат да бъдат чути песните на „Усмивки“. Някои от тях имат клипове. Излъчвани са предавания и филми за състава и композитора. С песните на Георги български представители са участвали в Италия и Румъния. През 1995 година на международния фестивал в град Варна с песента „Варна“ Йорданка Христова печели втора награда. На следващата година певицата е премирана на международния фестивал „Бургас и морето“ с песента „Спри“. През 1997 година отново в Бургас награда печели и Маргарита Хранова с песента „Море“. Росица Кирилова също изпълнява песни на Холянов.

„Имам две незабравими срещи с Петко Стайнов. Испитах голяма радост през 1968 година, когато го посетих. Бях щастлив да разговаряме продължително върху музиката. Той ми даде много ценни

съвети, които никога няма да забравя. Аз му представих четиригласни песни, изпълних ги на пианото. Тогава той спокойно ми каза, че това са песни по-скоро от попмузиката и че там е моята дарба, където да насоча усилията си. Веднъж се срещнах и с Панчо Владигеров. Той спомена за Петко Стайнов, че е вторият след Моцарт с необикновена музикална памет. Това ми направи силно впечатление, ето защо го споменавам.“

Всички познаваме Георги Холянов с неговата лъчезарна усмивка. Той излъчва одухотвореност, интелигентност, сърдечност. „Аз винаги съм обърнат с лице към хората, уважавам техните разбирания, възприемане на околния свят, музикалните им предпочитания. За мен са от значение взаимоотношенията между хората. Мисля, че човек вижда с душата и сърцето си.“ Думите на Георги Холянов са искрени. Откъде ли извира тази чистосърдечност? „Сутрин, когато се събуждах, моята майка ми казваше: «Усмивай се, Георги. Никой не ти е виновен за твоите грижи. И нека тая усмивка създава добри чувства на хората към теб.»“ Тази нежност и обич на майка си Георги е вградил в своята душа и пренесъл в творчеството си.

„Моят корен идва от Егейска Македония, от град Грамост. В началото на XVIII век в този район е пристигнал католическият мисионер от Испания Холеан де Лармосос. Той се оженва за далечната ми прабаба. Тя е била армънка. Така се създава родът на Холянови, от който е баща ми. Населението от този край през XVIII век е било подлагано на геноцид от турците. Избити са 30 000 души. Десетки хиляди се разбягват по различни краища на Европа и света. От нашия род имаме роднини дори в Австралия и Нова Зеландия. Правил съм проучвания за това в библиотеката в Скопие.“

До Георги Холянов неотлъчно е неговата съпруга Гергана. Тя е филолог. Преподава български език на чуждестранни студенти. Много пъти е със съпруга си и детския състав и ги подпомага при техните изяви. Нейната ръка е не само подкрепа, но и вдъхновение.

„Може да има такъв момент, но аз не чакам вдъхновението, просто всеки ден работя системно. Моите песни са 130. Ще продължа да пиша предимно поп и развлекателна музика.“

На добър час, маестро! Честит юбилей! На многая лета!

Юли 2006 г.

ИЗ ЛЕТОПИСА НА СЪЮЗА И ЧИТАЛИЩЕТО НА СЛЕПИТЕ

ОБЕДИНЕНИЕ НА ДРУЖЕСТВАТА НА СЛЕПИТЕ

Навършва се половин век от този акт. На 12 март 1951 г. съществуващите тогава дружества „Тъмнина“ на пострадалите от войните и „Мрак“ на изгубилите зрение в производството провеждат своите отчетни събрания, на които избират делегати за обединителния конгрес. На същата дата се е състоял и XI конгрес на Съюза на слепите, чиито делегати са избрани през юли 1950 г. на неговия X конгрес. Обединителният конгрес е свикан на следващия ден — 13 март 1951 г. в Дома на правниците на ул. „Пиротска“, София. Дневният ред е предвиждал сливането на организациите, приемане на бюджет и насоки на дейността.

Обединението е предшествано от един продължителен процес. Дружество „Тъмнина“ е основано през 1920 г. Редиците му се попълват от пострадалите по време на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Дружеството на цивилните слепи е учредено следващата година. В него са членували слепите по рождение или ослепели от болести.

През 1922 г. възниква Дружество за покровителство на слепите с председател акад. Константин Пашев и секретар — слепият майор Илия Минков (син на възрожденеца Тодор Минков). През 1931 г. е регистрирано Дружеството на ослепелите от трудова злополука.

Най-голямото измежду всички тези сдружения е било Съюзът на слепите. Така се е преименувало Дружеството на българските слепи през 1946 г. на неговия VIII конгрес.

Ние преценяваме като положителен акт съединението на всички организации на и за слепи в България. Но заедно с тази оценка не трябва да се прикрива историческата истина за събитията. Още на 28 декември 1944 г. тогавашният министър на вътрешните работи Антон Югов със заповед номер 215 отстранява законно избраното ръководство и назначава лично той ново ръководство на Дружеството за покровителстване на слепите в България, без да се съобразява с неговия устав. В заповедта е наредено „да изземат архивата, касата, печата и всички имущества на дружеството“ (из а.е. 274 от Държавен

архив). Така е ликвидирана една организация под патронажа на княгиня Евдокия, в която са членували личности като Екатерина Каравелова, съпруга на Петко Каравелов, убитият от Народния съд регент ген. Никола Михов, писателката Фани Попова-Мутафова и др. Всъщност организацията продължава да съществува формално до 1949 г., когато се влива в дружеството на слепите.

В годините след Втората световна война е силна тенденцията към интеграция на организации на слепите. Постигането на тази цел обаче не минава гладко. Съпротивата е голяма от страна на ръководствата на дружествата „Тъмнина“ и „Мрак“. Представители на Националния съвет на ОФ са полагали нееднократни усилия да ги убеждават в необходимостта от обединението (на 5 февруари 1950 г. НС на ОФ е приел препоръка за обединение на дружествата). Достигнало се е до намесата на властите и висшия партийен орган:

Решение на ЦК на БКП:

Централният комитет на Българската комунистическа партия, отдел „Секретариат“ — 28 юни 1950 година, София.

До другаря Терпешев,
До другаря Ф. Козовски
До другаря А. Стойков

ПРЕПИС ОТ НОМЕР 755 НА СЕКРЕТАРИАТА НА ЦК НА БКП ОТ 29 ЮНИ 1950 ГОДИНА.

Първо — Съюзът на слепите в България, дружеството „Тъмнина“ на ослепелите от войните, дружеството „Мрак“ на ослепелите работници от злополука в производството, да се слоят и образуват единен Съюз на слепите в България, който да подпомага народната държава във всестранните ѝ грижи за слепите — трудоустрояване, обучение, образование и социално подпомагане на слепите и да провежда идейно-възпитателно и културно просвещение сред слепите.

Второ — В Съюза на слепите в България да не се създават секции за отделните категории слепи, а в централното ръководство на съюза да има отдели за слепите от войните и за слепите от злополука в производството, които да се грижат за подработването на специфичните въпроси на тези категории слепи.

Трето — Съюзът на слепите в България да се контролира и подпомага във всекидневните му работи от Министерството на труда и социалните грижи. (кн. 1, септември, „Животът на слепите“, 1950)

За осъществяване на цитираното решение са били нужни още осем месеца. Това доказва, че съпротивата наистина е била силна. На това място ще си позволя една асоциация с обединението на Германия през XIX век, което Ото Бисмарк е постигнал с „желязо и кръв“. Разбира се, всичко това е относително и сравнението е само условно.

Идеи за обединението са изразявани още преди Втората световна война. Обективната необходимост от обединение на сдруженията нашият знаменит съсъдбеник Петко Стайнов е изложил през 1941 г. Тогавашният министър на вътрешните работи Габровски е пожелал да се посъветва с директора на Народната опера и вече известен композитор. Поводът са били настъпилите конфликти в ръководството на дружеството на слепите, както и търканията между другите техни организации. В отговора си Петко Стайнов пише: „Аз също намирам, че неестествен е големият брой на дружествата на слепи, но това явление можем да си обясним само с изложените по-горе причини. Знае се, че основаването на тези дружества е могло да стане единствено с разрешението и одобрението на Министерството на вътрешните работи и Министерството на народното здраве. И ако в неговата специална служба е имало добро разбиране на това дело, правилно преценяване на нуждите му и една основна ръководна идея при удовлетворяването на тези нужди, нямаше да стигнем до днешната раздробеност в организациите, резултат от дейността на центробежните елементи в тях.“

По-горе в писмото си той обосновава самопомощната роля на сдружението на българските слепи, защитата на техните интереси, както и нуждата от единението на дружествата „Покровител“ и „Мрак“. Според него дружеството „Черен поглед“ е „случайно дело на също така случайни личности. Никакви особени нужди не оправдават отделното му съществуване, и то трябва също така да се слее с Дружеството на българските слепи.“ Трябва да се подчертае, че такова дружество не е било никога официално регистрирано и затова то не е имало свои представители на обединителния конгрес през 1951 г.

Би могло обаче от днешно гледище да се преоцени тезата в посоченото писмо на академика, където той пише: „Дружеството «Тъмнина» на ослепелите от войните, имащи военноинвалидни пенсии по своя характер и по поставените му задачи трябва да бъде отнесено към общия съюз на пострадалите от войните, който е най-естествената среда за него и който трябва да се нагърби със защитата на интересите на тази категория слепи.“ Казвам от днешно гледище, защото в Германия има отделна организация на ослепелите от войните. Що се отнася до България, не разполагам с данни да има още живи слепи, които да са изгубили зрението си на фронта по време на Втората световна война.

На обединителния конгрес са присъствали 91 делегати от Съюза на слепите, 19 от дружество „Тъмнина“ и 16 от „Мрак“. Ръководното бюро на конгреса е било съставено от тримата председатели на тези организации — Стефан Ненков, Иван Крачунов и Добри Ников.

Със ставане на крака и продължителни ръкопляскания е прието решението за обединението, провъзгласено от Стефан Ненков. Организацията е наречена Общ съюз на слепите в България. Приема се нов устав и бюджет за годината, план и резолюция. Избрано е висше управително тяло от 11 души и ревизионна комисия от 5 души. Председател на съюза става Стефан Ненков, а заместник-председатели — Кирил Костов (от цивилните слепи), Константин Гайдаров (пострадалите от войните) и Стефан Бучакчиев (пострадали в производството). За секретар е бил избран Стойчо Милчев.

Обединението има изключително значение за делото на слепите в България. Като единствена организация на слепите съюзът е защитавал с успех техните културни и социални интереси. Благодарение на редица държавни актове той се превръща в най-

големия работодател за слепи в страната. Преминава на самоиздръжка и набира значителни средства от собствените си предприятия за инвестиция — към 1989 г. основните му и оборотни фондове са надхвърлили 200 милиона лева. Покрива нуждите на културната дейност, поддържа фоностудио, печатница, библиотеки. Очевидно при новата ситуация съюзът постепенно променя своите функции. Той трябва да се превръща все повече в една правозащитна организация.

Днес има десетина фондации и асоциации на и за слепи в страната, които изразяват и защитават специфични техни потребности. До социално-икономическата промяна у нас през 1990 г. в делото на слепите като самостоятелни организации са съществували само ССБ, НПК на слепите и читалище „Луи Брайл“. При новите обществено-икономически условия нараства необходимостта от самопомощ и солидарност между слепите. В това отношение е голяма ролята на съюзните ръководни органи и ръководители, които трябва да дават нравствен пример и полагат грижи за решаване проблемите на своите членове. В далечното минало не е имало организационен и стопански елит, който да се е отличавал от редовите членове. Безспорно, единството в организационно отношение играе важна роля пред държавата и обществото. Не по-малко значение обаче имат вътрешните връзки между членовете и избраните ръководства и атмосферата на взаимно доверие. Точно това е основополагащият камък в здравината и единството на една организация.

От дистанцията на времето можем да бъдем убедени и сигурни в правотата на обединението на организациите. През изминалите десетилетия то донесе своите плодове. Днес то трябва да се отстоява с грижа към нуждите на слепите хора. В обществения живот не може да има празнота. Тъкмо необходимостта от защита на обществения интерес на слепите е създала тяхната организация.

2001 г.

75 ГОДИНИ НАЦИОНАЛНО ЧИТАЛИЩЕ НА СЛЕПИТЕ „ЛУИ БРАЙЛ“

Основано е на 29 април 1928 г. в София. Неговата поява е предшествана от назрялата необходимост слепите да имат свои книги. По това време в повечето европейски страни вече са действали библиотеки, които са предоставяли литература на брайлово писмо.

С основаването на Института за слепи в София през 1905 г. е положено началото на образованието на слепите у нас. За това дело има заслуга големият български учен проф. Иван Шишманов. Учебното заведение създава условия за написването на първите учебници и кратки разкази на брайл. Това е ставало ръчно с шило и плоча от самите преподаватели и по-големите ученици. Малко покъсно се прилага и брайлова пишешца машина с 6 клавиша и интервал, изобретена от немския инженер Оскар Пихт. С часове учениците са слушали прочита на книги от техните учители и у тях е нараствала жаждата и желанието да четат самостоятелно. Така се е достигнало до деня, когато няколко десетки слепи, преподаватели от института и неколцина виждащи интелектуалци, сред които писателите Асен Разцветников, Димитър Подвързачов, Денчо Марчевски и проф. Константин Пашев се събират в салона на Трета прогимназия „Граф Игнатиев“, за да учредят читалището.

Избрано е настоятелство и проверителна комисия. За председател е утвърден вече придобилият популярност български композитор Петко Стайнов. Секретар става председателят на Дружеството на българските слепи, познат в българското есперантско движение Стефан Ненков. Истински шанс за читалището е, че тъкмо творецът и общественикът Петко Стайнов в годините до края на Втората световна война е бил негов председател. Благодарение на енергията и връзките си той е привлякъл около себе си един широк кръг от писатели, учени и културни дейци. Още в годината на учредяването си читалището става член на Върховния читалищен съюз. Назначен е слепият Димо Кирев, който започва да пише книги на брайлов шрифт и така е положен камъкът на националната брайлова

библиотека. Успоредно с нея се събират и книги на обикновен печат. Пристъпва се към издаването на списание „Съдба“ съвместно с дружеството на слепите. Това списание заема свои позиции в културния живот на страната и в него публикуват свои статии и литературни произведения Елин Пелин, Йордан Йовков, Фани Попова-Мутафова, Людмил Стоянов, Стилян Чилингиров, Константин Константинов, поетите Елисавета Багряна, Дора Габе, Николай Лилив, Теодор Траянов, Младен Исаев, литературните критици Петър Динеков, Георги Цанев, професорите Асен Златаров, Хаджийолов и още много имена от българската култура и наука. Сред тях е бил и слепият писател Траян Траянов-Тъмен. От началото на трийсетте години редактор на списанието става Димитър Пантелеев. Читалището заедно с ръководството на дружеството организират многобройни прояви, с които пропагандират възможностите на слепия човек. Уреждат предавания по току-що създаденото българско радио с участието на Зорка Йорданова, Олга Кирчева, Владимир Трандафилов, Константин Кисимов и др.

През 1932 г. настоятелството и ръководството на Дружеството на слепите намират един оригинален начин за издаване на списание на брайлов шрифт. По това време в страната все още няма печатаща машина, на която то да се копира. Благородният сляпоглух есперантист Харолд Тиландер от Стокхолм, Швеция, редактор на международното есперантско списание за слепи „Есперанта лигило“, приема да печата това списание, наименовано „Вестител“. То се е получавало при него на български език и се е набирало буква по буква. След издаването списанието (в тираж около 30 бройки) се изпращало до абонатите в България. То е излизало до началото на Втората световна война.

Днес „Вестител“ отново се издава от читалището. От 1999 г. то се публикува на брайлов и електронен формат и може да се прочете в Интернет. Съдържа информация и статии от страната и чужбина.

През 1958 г. се правят първите опити за запис на книги върху магнетофонна лента, а през 1962 г. е направено малко студио в едно от помещенията на читалището, където започват професионално да се записват книги на магнетофонна лента. С това се развива голям раздел в библиотеката — на говорещата книга. Създават се филиали в Пловдив, Варна и Дряново. Интересът към тези книги е толкова голям, а са необходими изключително много средства, с които читалището не

разполага въпреки помощта на Съюза на слепите. Затова през 1971 г. говорещата книга е прехвърлена на съюза.

За дейността на уникалната българска културна институция е характерен новаторският дух и инициатива. Благодарение на фондация „Отворено общество“ през 1994 г. е въведена за пръв път в България съвременна технология за брайлов печат. Това става чрез компютър и специален принтер. Програмата и този способ вече са разпространени навсякъде у нас благодарение на тази първа разработка.

Читалището обслужва своите читатели от цялата страна пряко, чрез колетни пратки или чрез филиалите си. В София книгите се доставят чрез малък микробус до домовете на читателите. Брайловите книги са обемисти, тежки и скъпи. По тази причина е невъзможно да се състави лична библиотека и затова е от изключително значение ползването на читалищния фонд.

С въвеждането на компютърния печат на бял свят се появи и тъй наречената електронна книга. Електронният запис на магнитен носител може да се прослушва от компютъра с говорещ синтезатор. Засега той представлява синтетичен език и работи само на DOS. В момента се правят опити за синтезатор с човешки глас на WINDOWS. Първите електронни книги бяха прослушани от нашите читатели заедно с първите отпечатани книги на брайлов принтер. Оформи се едно ново направление в дейността на читалището, а именно разкриване отдела на електронната книга. Ние сме изключително благодарни на многобройните български издателства, които безвъзмездно ни предават записа на магнитен носител на свои книги. Само малка част могат да бъдат преобразувани на брайлов шрифт, но те попълват електронния фонд, който притежава вече хиляди заглавия. От него съставихме диск на 2000 книги от всички жанрове, класика и съвременна литература на български и чужди автори. Благодарение на електронната поща се изпращат книги до персоналните компютри на нашите читатели, доставят им се дискети и дискове. Електронната ни книга е разпространена вече в цялата страна.

Установено е сътрудничество с читалища в много градове на страната, където са инсталирани нашите програми с набора от електронни книги. Предоставени са и на университетски библиотеки, и на училищата за деца със зрителни увреждания. Там се изпращат безвъзмездно и заглавия на брайлов шрифт. Към читалището се

обръщат и ученици, които учат в масови училища, но неговите възможности и капацитет са ограничени. Затова е необходимо Министерството на образованието и науката съвместно с Министерството на културата да изискват депозит на книгите под формата на магнитен запис. Това ще позволи и достъпа до литературата, до учебници и до различните издания.

През десетилетията са положени и основите на самодейността и творческата работа. Понастоящем читалището подкрепя осем певчески и музикални състава. Има девет колективни члена — това са обществени организации, фондации и сдружения, свързани с живота и потребностите на слепите хора. Част от тях са възникнали в него и имат за свое седалище адреса му. Читалището е организатор на различни курсове — от практически знания и умения до изучаване на чужди езици и компютър. Правят се конкурси за четене и писане на брайлов шрифт, за написване на творби от слепи автори. В неговия малък салон са идвали Димитър Димов и Димитър Талев, Елисавета Багряна, Николай Хайтов, Марин Големинов, Драган Тенев, Генчо Стоев, най-известните български актьори. И днес любими гости са Валери Петров, Георги Данаилов, Йордан Радичков, професор Вера Мутафчиева, Ивайло Петров, Антон Дончев, Стефан Цанев... Списъкът на писатели, поети и учени, музиканти е дълъг. Читалището се намира в самия център на столицата, на площад „Славейков“, където комуникациите го правят достъпно за неговите членове.

Традиционното сътрудничество със Съюза на слепите допринесе за разширението му с нова площ, което разкрива нови перспективи. Ние сме дълбоко признателни на неговия Изпълнителен съвет за тази подкрепа. Столичната библиотека, която се намира на същия площад, е приютила брайлово хранилище и предоставя залите си за по-големи читалищни прояви. Методическа помощ оказва и Народната библиотека. Поддържат се контакти с библиотеки за слепи от европейски страни и САЩ. Това сътрудничество се задълбочава и се разменя информация в областта на библиотечните услуги. Като духовно огнище и средище на общуване Национално читалище на слепите „Луи Брайл“ има определени заслуги за образованието, културата и обществената интеграция на слепите хора у нас. Това дело е съзиждано от три поколения слепи и виждащи деятели. Следовници на Петко Стайнов стават десетки участници в читалищното

настоятелство и проверителната комисия. Трудно е да се изброят имената на всички дейци, но сред тях могат да бъдат открити Никола Димитров, Минчо Мичев, Елена Живкова, Коно Горанов, Димо Кирев, Димитър Донков, Стойчо Милчев, Кирил Костов, Йордан Павлов. По случай 30 години от основаването на читалището му е дадено името на създателя на релефното писмо Луи Брайл, а във връзка с 50-годишнината е удостоено с орден „Кирил и Методий“ I степен. Дейците са се погрижили и за малка музейна сбирка по делото на слепите. В годините след Втората световна война до промените през 1989 г. читалището се е финансирало от централните държавни и обществени органи. От 1993 г. издръжката му се поема от Столична община — район Средец. Предвид неговия национален статут се приведоха сериозни аргументи пред Комисията за култура и парламентарните групи на Народното събрание за въвеждане на текст в Закона за народните читалища, който да позволи централизирано финансиране. Ние очакваме с надежда гласуването му в парламентарна зала. С признателност се отнасяме към подкрепата на Министерство на културата, Столична и районна община, към всички организации и институции, които подпомагаха и подпомагат читалищната дейност.

Особеното положение на читалището, това, че то е единственото издателство на художествена и справочна литература на брайлов шрифт, отпечатващо учебници и за студенти, представляващо националната брайлова библиотека и създадо първия и най-големия електронен фонд у нас го превръща в уникална културна институция, информационен център и средище за общуване. Библиотеките за слепи от този тип във всички напреднали страни се радват на широко обществено признание, на солидна бюджетна издръжка и грижа. През последните десет години благодарение на проекти по програмите с фондация „Отворено общество“, Европейската комисия, Обединени холандски фондации, ПРООН, Фонд Рехабилитация и социална интеграция и др. бяха решени някои проблеми, свързани с техниката, издаването на книги и библиотечното обслужване. Читалището следва съвременните постижения в тази област, но за съжаление в ограничени мащаби според неговите възможности. Достъпът до литература и информация представлява човешко право, защитено с международни декларации и конвенции. Читалището е един от мостовете към света

на книгата и информацията. Неговата хуманна и обществено необходима дейност заслужава подкрепата на всички.

Преди 75 години на 29 април е било Великден. Тази дата се е превърнала в един символ на възкресението в дейността на читалището и при днешните условия.

2003 г.

НАШАТА ГОВОРЕЩА КНИГА

„Нека се надяваме и ние, слепите в нашата малка и бедна България, че един ден ще имаме голямото щастие да чуем на матерния си език говорещата книга.“

Стефан Ненков,
Председател на
Дружеството на
българските слепи
(Из статията му,
публкувана в сп. „Съдба“,
година седма, 1935,
книжка втора)

Още през 30-те години слепите в България са мечтали да имат говорещи книги. В сп. „Съдба“ е писано за това. Правени са преводи от „Есперанта легило“, в които се разказва за този вид книга в другите държави. По онова време в САЩ библиотеките на слепите са имали книги, записани на грамофонни плочи. Такива книги е имало още в Англия, Франция и Германия. С изобретяването на магнетофона преди Втората световна война се пристъпва към запис на магнетофонна лента. В началото на 50-те години в Западна Европа възникват многобройни библиотеки на говорещата книга.

През 1954 година читалището вече е разполагало с жичен магнетофонен апарат, на който е записвана музика и говор. Слепият научен сътрудник Константин Гайдаров е притежавал апарат „Смарагд“. Неговата лента се е движела със скорост 19 сантиметра в секунда.

През месец март 1956 година аз се сдобих с по-съвършен модел „Филипс Хорнифом“, който имаше две скорости — 4,75 и 9,5 сантиметра в секунда. В България все още притежаването на магнетофон от частни лица беше рядкост. Само радиото и държавни

институции имаха такива апарати, или лица, които ги внасяха от чужбина. Трябваше да извървя дълъг път, за да го получа. Необходимо беше да взема документ от университета, че имам нужда от него и да посетя висши служители от различни ведомства, за да ми бъде издадено правителствено разпореждане за доставка чрез Химимпорт. Споменавам това, защото намерих разбиране от мои преподаватели и някои държавни чиновници, за да бъде улеснен в моята учебна подготовка. Същото след мен повториха Черньо Стойчев, студент в Музикалната академия, и Константин Гайдаров. Докато следвах в юридическия факултет, предоставях стипендията си на един бивш учител, който ми четеше. Казваше се Ангел Бързев, един много благороден човек. Той ми записа „Мартин Идън“ от Джек Лондон и аз трябваше да я прослушам и изтрия, за да освободя място за моите учебници. Радио София ни предоставяше използвани свои ленти, които бяха удобни за записване на текст.

В читалището често дискутирахме нуждата от създаване на говорещи книги. Не беше лесно да се възприеме този формат книги. За това допринасяше и обстоятелството, че само няколко души притежаваха магнетофони. Слепите по рождение и от ранна възраст предпочитаха предимствата на брайловото писмо. Но както се знае от практиката, късноослепелите хора не развиват своето осезание и затова за тях биха били по-подходящи прочетените на лента книги. През 1958 година председателят на читалището Коно Горанов успява от пловдивския панаир да уреди доставката на 20 магнетофона „КВ-100“, производство на бившата ГДР. Част от тях остават в читалището и се пристъпва към първите опити за запис на книги. Записите са правени в домовете на доброволци. По-късно този труд започва да се заплаща и се поставят изисквания за чистота на записа. През 1962 година настоятелството на читалището под председателството на Стойчо Милчев приема решение да се направи малко студио. То бе изградено в северната стая на десния апартамент. И двамата с Гайдаров бяхме членове на това ръководство. И двамата имахме желание да отговаряме за звукозаписа. Като по-млад аз трябваше да отстъпя и за мен остана съставянето на първото говорещо списание. Заедно с Черньо Стойчев, който беше библиотекар, го кръстихме „Популярна просвета“. Списанието беше месечно и се издаваше до появата на новите говорещи списания „Знание“ и „Съвременност“.

Константин имаше богата лична библиотека и от нея носеше книги за записи в студиото. Спомням си как на едно общо събрание се поиска сметка защо е записана инкриминираната според тогавашната власт книга „Отнесени от вихъра“ от Маргарет Мичъл. Събранието прояви разум и не наложи да се заплати записа от „виновниците“. В студиото вече идваха истински актьори като Невена Куманова, Любчо Аврамов, Иван Иванов, Борис Арабов и др. Възникна идеята да бъдат канени най-големите български артисти да запишат по една книга, която да остане за спомен на слепите, но мисля, че това не се осъществи. В читалището е имало срещи с някои от тях като Владимир Трандафилов, Константин Кисимов, Ружа Делчева, Славка Славова, Зорка Йорданова и др., но техният глас не е запазен.

В средата на 60-те години редовни четци стават Енчо Енчев, Белка Белева, Сия Шиварова, Петър Евангелатов, който и до днес чете и остана в историята на нашата говореща книга като човекът, който е записал своя глас в най-много книги. В този период се пристъпва към копиране на оригиналите. В миналото те са били четени и част от тях са унищожени. Въвежда се правилото оригиналите да се пазят само за златния фонд и при повреда или унищожаване на отделна лента от тях да се правят нови копия. Основите на професионалната работа се полагат с раздаването на копията, които са били на скорост 4,75 см, докато оригиналите в студиото се правеха на скорост 9,5 см, което осигуряваше по-добро качество. Студиото не разполагаше с магнетофон за професионална работа. Към затрудненията ще добавя и липсата на свеж въздух в малката кабина. Тези, които четяха през лятото, буквално се задушаваша. Работата се прекъсваше и трябваше да се отворят врати и прозорци. По-късно се направи малка аспирация. Яви се и нов проблем — на отсрещната сграда на Комитета по печата имаше заглушители, които покриваха предаванията на „Свободна Европа“, „Би Би Си“, „Дойче веле“. Понякога мощните вълни проникваха в записите и правеха брум. От значение беше и качеството на лентата. По-дебелата 50-микронова лента не осигуряваше добро качество на записа.

Първоначално говорещите книги се слушаха от читателите в София. Вече и в провинцията имаше притежатели на магнетофони и те настояваха да получават книги. На някои от тях с колети се изпращаха касети. Обичайно беше получената книга от един читател да бъде

препредавана на няколко души, преди да се върне на читалището. Така беше в столицата и провинцията. Постепенно се увеличаваше фондът на говорещата книга. Възникваха затруднения с изпращане на книгите, а желанието за получаването им растеше. Така се стигна до разкриването на филиали на говорещата книга в Пловдив, Варна и Дряново. Това стана с подкрепата на Съюза на слепите, тъй като читалищната субсидия, както и днес, е крайно ограничена. Съюзното ръководство почти е покривало разходите за направата и разпространението на говорещата книга. През 1964 година ССБ доставя големи пратки магнетофони „БГ-Луксус“ от ГДР, по-късно „Калипсо“ и „Квалитон“ от Унгария, „Тесла“ от Чехословакия. От дузина читатели техният кръг се разширява до няколкостотин. Порасналият интерес към говорещата книга, ограниченото пространство и недостатъчните финансови средства в читалището неизбежно доведоха до идеята звукозаписната дейност да бъде прехвърлена на ССБ. В продължение на две общи събрания този въпрос е обсъждан от членовете на читалището. През 1970 г. е прието решение за предаване на студиото на ССБ. По това време оригиналният запис се правеше на стар магнетофон „Телефункен“, закупен от частно лице. Той много често се повреждаше и се налагаха дълги престои. Оригиналите се копираха на битовите магнетофони „Тесла“-Б. След шестия конгрес на ССБ през 1971 г. имах шанса да поема тази дейност в качеството ми на зам.-председател, отговарящ за организационната и културна работа. Първите ми стъпки бяха да предоставя някои от битовите магнетофони „Тесла“ на четци в техните домове, където те да правят записи на учебници за ученици от горния курс и студенти. За това ми действие бях упрекнат, че „изнасям съюзно имущество“. В продължение на три месеца бяха записани няколко десетки заглавия и, разбира се, всички четци върнаха дадените им магнетофони. По такъв начин се задоволи нуждата от учебна литература за студенти по право и икономика, а така също и за ученици от вечерни гимназии. В началото на 1972 г. Бернард Сиди, висш служител от Министерството на външната търговия, с когото живеехме в един вход, на ул. „Раковски“, ме заведе при ресорния зам.-министър на външната търговия в неговото ведомство. Той се отнесе с разбиране към молбата да бъдат закупени от Германия професионални магнетофони за оригиналния запис. През месец май ние доставихме

два студийни магнетофона „М 12 А“. Много скоро ги инсталирахме в малкото студио на читалището и ги пуснахме в действие. Предстоеше изнасяне на производствено предприятие „Успех“ от сградата на ул. „Найчо Цанов“ 172 в новопостроения комплекс на днешния бул. „Европа“. На това място бих искал да се върна към първите служители на читалището, които с ентузиазъм и всеотдайност се включиха в процеса за създаването на говорещата книга още от 1958 г. Сред тях са Сава Попов, Маргарита Иванова, Цанко Цонев, Янко Стефанов, Нина Беярова и Величка Иванова, която работи в студиото до своето пенсиониране повече от 30 г.

От лятото на 1973 г. размножаването на книгите бе преместено в съюзната сграда на ул. „Найчо Цанов“ 172. По това време записите на оригиналите и копията започнахме да правим на по-качествена лента на полиестерна основа — 25 микрона. Тъй като вносните централи не доставяха магнетофони, ние поради отказ на Чехословакия, потърсихме среща с посланика на тази страна. С него имах много приятен разговор и той пое ангажимент да ни помогне. Така през пролетта на следващата година завод „Тесла“ ни достави своята последна продукция — магнетофони „Тесла“-Б 70. По онова време производителите на звукозаписна техника се ориентираха към нов модел апарати, които работят с касети. Последното количество магнетофони, които закупихме, бяха от бившия СССР, марка „Маяк“.

За ръководител на студиото бе назначен инженер Никола Филипов, а за техник по поддръжката — Белчо Лазаров, който завърши политехниката и стана инженер в края на 70-те години. След като инженер Филипов замина на работа в чужбина, в продължение на 2–3 години той бе ръководител на студиото. Заедно с двамата направихме нашите проучвания в студиата на радиото и телевизията и сключихме договор със специализираната фирма, която ги е изградила. През април 1974 г. с Весела Бойкикева участвахме в международна техническа конференция в Стокхолм. Една датска фирма, „Люрик“, демонстрира своя размножителна апаратура на касети. Трябва да кажа, че от немски списания и други източници на английски и френски вече следяхме за дискусиите около тяхното въвеждане в организациите, които правеха звукозапис за слепите читатели. Още в самото начало оцених възможностите на този формат и трябваше да водя спорове и да убеждавам моите другари от ръководството, а дори и работещите в

студиото, за необходимостта от въвеждането му. Получавах се смешна ситуация, при която интелигентни членове на ръководството убеждаваха другите, че С 60 означава, че лентата е от целулоза. Всъщност това означаваше компакт. Искане ми се непременно да подчертая, че в съюзното ръководство доминираше преди всичко стопанският сектор. Отпуснатата валута от Комитета за планиране по второ направление — западна валута, се изразходваше изцяло за нуждите на съюзните предприятия. Аз бях принуден сам да посещавам висши държавни органи и да търся съдействие за бъдещото студио и брайловата печатница. И трябва да кажа с благодарност, че в лицето на началници на управления и на зам.-председатели на тогавашния Комитет за планиране получавах разбиране и те отпуснаха на съюза допълнителна целева валута. Осигурена бе валута както за доставките на две модерни машини за брайлов печат от Марбург, Западна Германия, така също и валутни средства за обзавеждане на студиото от същата държава, от Дания и Швейцария.

За съжаление изграждането на студиото и печатницата не винаги ставаше гладко. Никога няма да забравя заседанието на т.нар. оперативно съюзно ръководство, в което влизаха председателят и тримата зам.-председатели. То беше свикано през есента на 1974 г. с цел да бъдат прехвърлени издействаните от мен 40 000 долара за студиото на стопанското управление. То искаше да достави нит-машини за варненското предприятие. Електроимпекс беше забавил поръчката за студиото. Тодор Шошев и Минчо Върбанов, подкрепени и от колегата ми Константин Гайдаров, настояваха лимитът да бъде използван за стопански цели. Техните мотиви се отнасяха до разширение на производството. Смяташе се, че ние няма да усвоим целевия лимит. Стигна се до остър спор и лични обиди. Аз доказвах, че средствата не могат да се прехвърлят за други цели и че ще успеем с доставката за студиото. Благодарен съм на Георги Папазов, завеждащ организационния отдел, който ме подкрепи в този момент. Мой дълг е да подчертая правилното разбиране и убеждение на председателя Иван Илиев към обществената необходимост от изграждането на студиото и задоволяването на потребностите от литература на слепите. Никога няма да забравя решителността, с която той зае нашата позиция и пое отговорност. Слава Богу, Електроимпекс ни достави до края на планирания период две размножителни устройства за касетите

„Люрек“, 18 „Ревокса“ от Швейцария, по-голямата част от които бяха шасита без кутии, два професионални магнетофона „Телефункен“-М 28 А, четири репортерски магнетофона „Ухер“. Всичко това беше за звукозаписа и размножаването на лентите. Ще добавя още силно чувствителни микрофони от Австрия, мишпултове от Унгария и т.н.

Студиото трябваше да се изгради в северното крило на третия етаж. Предвиждахме то да бъде отделено от другите служби на съюза. Фирмата, която е правила студиата на телевизията и радиото, направи облицовка с изолация. Оформиха се три студиа. През лятото и есента на 1976 г. Филипов и Лазаров приключиха с пробите и монтажа на цялата апаратура. Те вложиха много от себе си. Припомням си мигове до късно вечерта, когато те ми демонстрираха великолепното качество на записа, както обичаха да казват „да се чува и дъхът на дикторите“. Смяташе се, че четците ще изгубят интерес да идват на толкова отдалечено място. Напротив, те с удоволствие започнаха да четат в просторните кабинни. Дотогава ние правехме своите оригинали в читалището и то на две смени. Струва ми се, че това беше време на подем. Размножаването на лентите вървеше отдавна на ул. „Найчо Цанов“ 172. Ние изработвахме от 8 до 10 копия. Открихме нови филиални библиотеки в Стара Загора и Русе. През 1975 г. започнахме да правим копия на касети. Закупихме от завода в Монтана малки потребителски апарати за прослушване, на които не можеше да се прави запис. Мисля, че бяха около 1000 броя и се разпределиха в цялата страна.

Бих искал да разкажа малко и за нашите затруднения. Още преди да пристъпим към изграждане на студиото, имаше съпротива. Някои от колегите ми в ръководството не бяха съгласни да бързаме със студиото. Според тях ремонтът на цялата сграда, който те бяха планирали, ще замърси студийната техника. Тогава техните намерения бяха да се направят кабинети за ръководителите. Една опасност спаси бъдещото студио. В ръководството е бил получен документ от Столична община, в който се съдържа искането на тогавашното Министерство на съобщенията сградата с петното на „Найчо Цанов“ 172 да бъде предадена на пощите. Хората, които отговаряха за административната дейност, бяха проспали срока за възражението и столичният съвет на свое пленарно заседание в началото на 1973 г. приема решение за предаване на сградата с мястото на Министерството на пощите и

съобщенията. За Съюза на слепите определя място за строителство за неговите нужди в карето между улиците „Пиротска“ и „Одрин“. Там в малки порутени къщи са живели 60 семейства. За това как оцеляхме, ще пиша на друго място. Просто ни помогна ресорният зам.-председател на столичния съвет инж. Васил Василев, с който сме играли в една махала в нашето детство. Вероятно и тогавашният министър от БЗНС, Георги Андреев, при когото бяхме, е изпитал неудобство да посегне на имота на слепите. Пред опасността да бъде взета сградата, трябваше светкавично да се пристъпи към направата на студиото. Бързахме с това, защото представители от капиталното строителство на пощите бяха започнали да правят измервания в нашата сграда за бъдещото им настаняване. При това положение съпротивата беше без значение и с благословията на Иван Илиев ние правихме поръчките за изграждане на студиото. В края на октомври то беше факт и започна работа. Никой от добрите диктори не се отказа да чете книги в новите просторни и удобни кабинни. Преживял съм щастливи мигове със специалистите, когато понякога в късни часове сме изпитвали удовлетворение от нашите усилия и труд.

Студиото открихме в края на месец октомври 1976 г. в навечерието на седмия съюзен конгрес. Когато споменах за съпротивата, в моето съзнание изплува още един случай. Започнаха да постъпват оплаквания, че в някои книги има брум, и че нашите твърдения за професионално качество на новите записи не отговарят на истината. Започнахме да изследваме лентите в оригинала и копията от тях. Имах чувството, че мои колеги нарочно раздухваха „незадоволителното“ качество на записите. Докато един ден се разбра цялата истина. Всичко прилича на една весела криминална история. През 1974 г. бяхме назначили един млад мъж с остатъчно зрение, бивш фелдшер, който трябваше да проверява качеството на звукозаписа. В това се състоеше неговата работа. Той беше длъжен да прослушва готовите копия за библиотеките. Това ставаше избирателно. Комичното беше, че на копия, направени на швейцарски магнетофони, трябва да се проверява качеството. Просто човекът беше „устроен“ и вместо да брани и отстоява нашия труд, този господин, тогава другар, нарочно е вкарвал брум в успоредната писта. Ние по принцип правихме монозапис, но цялата наша апаратура беше за стерео. Той беше заловен в момента, в който вкарваше брум в лентата. Прави чест на

председателя, че след като отидохме същия ден, той го извика и го освободи от работа. На негово място назначихме Сергей Дубина, с който се бях запознал през 1973 г. Посетих го в неговия дом и за да го подпомогнем, му възложихме да прави записи от Радио София на радиопиеси.

Какви ли още не инсинуации се правеха, за да се пречи на нашата дейност. Библиотеката в читалището не искаше нашите книги на касетки. Прецених, че е време в София да се създаде централната библиотека и да не зависим от капризи. По-скоро това беше необходимо заради самата работа и бъдещето. Студиото вече правеше хиляди копия на ленти и касети. Обективно и в библиотеката на читалището нямаше място. През 1975 г. в освободения вече апартамент на пл. „Славейков“ 1-А трябваше да направим стилажите. И тук имаше известен спор между председателя на софийския районен съвет на ССБ и мен, като отговарящ за тази дейност. Аз исках библиотеката да бъде разположена на първия етаж, а районният съвет заедно с редакцията на сп. „Зари“ да се премести на четвъртия етаж. По това време Иван Илиев вече не беше председател на съюза, а на негово място по искане на отдел от ЦК на БКП бе избран на извънреден пленум Тодор Шошев. Той реши спора в полза на районния съвет. Ние трябваше да качим стилажите на четвъртия етаж и там да изградим централната фонотека на ССБ. Това затруднява и днес не само възрастните читатели, но и оперативната работа за зареждане на фонотеката със заглавия. За неин ръководител назначихме Красимира Томова, която беше мой сътрудник и се намираше в отпуск по майчинство до този момент. Това беше през лятото на 1976 г. Ние си поставихме за цел централната фонотека да осъществява политиката по подбора на книгите и да регулира библиотечното обслужване в цялата страна. Нейна задача беше да следи за оборота на книгите, размяната им между отделните филиални фонотеки. Още в самото начало закупихме компютър и принтер, за да регистрираме движението на книгите. Това стана със средства на ЮНЕСКО, с които се поддържаше и западната техника през следващите години, дори и след 1990 г. С огорчение ще напиша, че в началото на 80-те години дори средства за един битов касетофон за 40 долара не ми се отпуснаха от стопанските ръководители. Той беше необходим за превъртане на

касетите в студиото. Моля да бъда извинен от онзи, който ще прочете тези редове на болка, но бих искал да се освободя от нея.

Книгите се подбираха от комисия, оглавявана от Мира Попова, в която влизаха представители от различните образователни и социални среди. Открихме отдел за учащите се, предимно за студентите. Бих искал да кажа, че в тази област ние се съветвахме с Народната библиотека „Св.Св. Кирил и Методий“ и някои от големите издателства. Стараехме се да представим всичко от българската и световна класика. Разбира се, записвахме и някои конюнктурни партийни документи, които по онова време се изучаваха в политически и просветни звена.

Сега, когато пиша тези редове, си спомням за официалното откриване на студиото. Всички от екипа бяхме много щастливи. Бих искал от разстоянието на времето да потвърдя, че работата и техниката в студиото бяха на равнището на най-модерните институции от този тип в напредналите страни. Годишно се записваха около 250 заглавия. В срок се предаваха записите за студентите и учениците от горния курс. Изградените механизми и правила работеха безотказно. Ние привлякохме и специалист от Народната библиотека, който състави пълен каталог на книгите във фонда на оригиналните ленти. През 1983 г. той наброяваше повече от четири хиляди заглавия. От 1983 г. редовно се издаваше годишен каталог на новите говорещи книги на плосък и релефен шрифт. Това безценно богатство, натрупано в продължение на 20 г., беше достъпно за стотици слепи и слабовиждащи хора от цялата страна. Нашата идея беше копия от записаните книги да могат да се четат и в публичните библиотеки, и то не само от слепи, но и от възрастни, домакини с малки деца, лежачо болни и други читатели. Това становище сме застъпвали пред две национални съвещания, организирани от Министерството на културата. Писал съм по този въпрос и в централния печат.

Ние можем да изпитаме истинско удовлетворение от това, че се наредихме между първите страни в Европа, които още през 1975 г. произвеждаха книги на касети. Дори тогавашният комитет по цените определи да закупуваме касетките по вносната цена. Една качествена касетка TDK-60 на пазара струваше 15 лв., а ние я доставяхме за по-малко от 1 лев. Сърцето ми прелива от признателност и благодарност към десетки хора, с които съм работил през тези години. Освен

споменатите по-горе лица, ще добавя още инж. Антон Попов и Константин Константинов, който беше ръководител на брайловата печатница и за когото би трябвало да разкажа много повече на друго място, както и за операторите, библиотекарите... Дълбоко съм признателен и на всички актьори и диктори, които през десетилетията са правили записи в студиата на читалището и Съюза на слепите.

Говорещите книги през десетилетията са четени от хиляди слепи. Това безценно богатство е неотделимо и трайно свързано с техния живот. Изкушавам се да посоча само един пример. През 70-те години аз предоставих служебно битов магнетофон „Тесла“ на един строителен инженер. Той е участвал в изграждането на втората железопътна линия през Искърския пролом. Беше прикован на легло и изгубил зрението си напълно. В продължение на осем години до смъртта си той живя с говорещата книга. За края му разбрах, когато синът му, военен, върна магнетофона.

През 2002 г. се изпълват 40 години от първото малко професионално студио, изградено в читалището на слепите, а през миналата година се навършиха 25 г. от откриването на модерното студио в ССБ на ул „Найчо Цанов“ 172, по чиято технология и до този момент се работи.

От няколко години в САЩ, Англия, Франция, Италия, Германия и Япония се премина на дигитален запис. Преди пет години се създаде един консорциум DAIZY (дигитална информационна аудиосистема) в Швейцария. В него членуват най-големите библиотеки за слепи в света от близо 20 страни. Към него се присъедини и голямата американска фирма Microsoft. Япония и Канада изработиха два модела на апарати за прослушване, които имат някои от функциите на компютър. Продължителността на записа може да достига до 10 часа, да се променя скоростта на четенето и да се намира веднага съответната глава, страница и ред в книгата. Някои страни, като Русия например, избират друг път за развитието на своята говореща книга със запаметяваща карта и приложение на формат MP3.

Човешко право е лишеният от зрение да има достъп до литературата и информацията. Това, че сега биват записвани нищожно количество заглавия в България, е една сериозна празнота в културната дейност на нашите организации. В България се издават годишно повече от 7000 заглавия и от тях по-малко от един процент са достъпни

за слепите и слабовиждащи читатели на говорещата книга. Тази норма за другите страни е от 6 до 8 пъти по-висока. Надявам се, че с изграждането на ново съюзно фоностудио ще бъдат въведени съвременните дигитални технологии и ще бъде постигнато едно по-добро задоволяване на потребностите от информация и литература. Това заслужават слепите и слабовиждащите хора от нашата страна, младото поколение, което по силата на човешкия прогрес трябва да бъде по-образовано, компетентно и интегрирано в обществото.

Този текст съм написал през месец юли 2002 г. Вече е в ход създаването на новото дигитално студио на ССБ. Случи се да бъде при пренасянето на златния фонд в приземния етаж на сградата. Мой дълг е да предупредя съюзното ръководство, че отговорността е изключително голяма. То трябва да се съхранява при подходяща температура и влажност и да се създадат подходящи условия за оперативна работа. Трябва да се знае всяко място на книгата и да бъде отбелязано в компютърен каталог. Вече имаме примери за злоупотреба, както това стана с изхвърлянето на брайловите клишета или безотговорността за тъй наречената „Световна брайлова печатница“. Искам да пожелаая успех на всички специалисти в бъдещото студио, на които им предстои записът на лента да бъде прехвърлен върху диск.

Януари 2003 г.

ТРУДОУСТРОЯВАНЕТО — ПО КОЙ ПЪТ?

Колебах се дали е редно да включа в това издание текста по-долу, който е отпечатан в брой 10 с продължение в брой 11 от 1990 година на сп. „Зари“. Направеният в него анализ и прогнози ме накараха окончателно да го вменя в този раздел. Струва си да бъде прочетен отново от нашите специалисти, които отговарят за стопанската дейност в ССБ. Изложението има стойност и днес. След 16 години от публикацията му Съюзът на слепите все още е най-големият работодател за хората със зрителни увреждания в страната. В него обаче работят приблизително 200 слепи и слабовиждащи, повече от половината са администратори или организационни кадри. Над 25 пъти са намалели заетите в производствената му дейност. Най-голямото предприятие в гр. Пловдив не работи. Така е и в Кюстендил. Вече никъде няма производствени филиали към предприятията. По неколцина слепи се трудят в Стара Загора, Шумен и Русе. До минимум е редуцирано участието във все още работещите предприятия в София и Варна. По данни на ССБ в края на 2005 година извън неговата система са заети на работа около 300 слепи и слабовиждащи. Според мен това число е завишено. За мое удовлетворение поставеното начало в специалното образование на слепите масажисти през 1976 година донесе своите плодове. Над 120 души масажисти с увредено зрение намериха реализация на трудовия пазар. Увеличи се и броят на юристите и заетите с висша квалификация. Надявам се след приемането ни в Европейския съюз да се засили тенденцията на разкриване на работни места за хора със зрителни увреждания.

Юли 2006 г.

* * *

Всички изпитваме последиците на прехода към пазарната икономика. Цените се либерализират по начин, който все повече

нарушава семейния ни бюджет. Мнозина от нас ще останат без постоянна работа. Дали създадените в страната 120 бюра по труда ще се погрижат за инвалидите? С какви възможности разполага съюзната стопанска дейност, за да издържи под натиска на конкуренцията и разразяващата се всеобща криза? Ще оцелее ли съюзният икономически модел, който функционираше сравнително добре при тоталитарната система? При нея той беше привилегирован — освободен от данъци и вноски, централизирано се осигуряваше валутата, суровините и материалите. Какво ще стане по-нататък, след като „плановото стопанство е вече мъртво“ — по думите на Андрей Пръмов в публикацията му във в. „Дума“ от 18 август тази година. По кой път напред ще се развива трудоустрояването на хората с нарушено зрение? Въпросите са много. Те са от изключително значение за всички нас. Свързани са с материалното и социално благополучие, с нашето нравствено и психическо равновесие.

Ежегодно у нас около 1000 души губят зрение в степен, която ги поставя в първа или втора група инвалидност. Приблизително 40% от тях са в активна възраст (16–60 г.). Това са 300–193400 души, които, ако нямат други допълнителни страдания или не се нуждаят от постоянно лечение, се обръщат към държавните органи или към съюза за осигуряване на трудова заетост. Предприятията „Успех“ годишно приемат от 100 до 200 слепи и слабовиждащи работници. От 1978 до 1989 г. планът по трудоустрояване е предвиждал ежегодно откриването на 100 нови работни места. През 1989 г. те са 51. Годишно отпадат по 150–193200 души поради пенсиониране, болест, смърт или други причини. От 1981 до 1986 г. са създадени нови 668 работни места. (Работещите слепи в ПП „Успех“ през 1981 г. са били 2623). Данните илюстрират един постоянен количествен растеж, което е свързано с екстензивния икономически подход. Ще подчертаем, че той не е типичен само за съюзната стопанска дейност. Почти цялата българска икономика се движеше върху тези релси, което я направи непригодна за международния пазар. Металургията, селското стопанство и други отрасли се дотират от държавата. За нас количествената заетост следва да се прецени и от друг, хуманитарен ъгъл — човекът с нарушено зрение трябва да бъде ангажиран. Такива са целите на терапевтичната и трудова рехабилитация.

Преходът към пазарна икономика неизбежно води до безработица, която ще засегне най-силно инвалидите. Този процес е характерен и за напредналите страни като САЩ, Япония, ЕИО. По данни на Ману Йеркнер през 1980 г. само 20% от трудоспособните слепи в Швеция могат да си намерят работа. Според него властите предпочитат да осигурят пенсия вместо работа (по доклад на автора, изнесен на конференция по професионалната рехабилитация в София, 1980 г.). Тони Астън, Великобритания, очертава мрачни перспективи за слепите индустриални работници през 90-те години в своята страна (доклад пред същата конференция). Възможностите за труд и допълнителни дейности, които да носят доходи на инвалидите, са ограничени. Работата осмисля живота на човека. Това не е сакраментална аксиома, а една жизнена потребност. Слепите като част от обществото изпитват осезаемо по-малко неблагоприятни социални последици.

КАК ДОСТИГНАХМЕ ДО ДНЕШНИЯ МОДЕЛ ЗА ТРУДОУСТРОЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ?

МАЛКО ПРЕДИСТОРИЯ

До освобождението ни от турско иго слепите са били изхранвани от близките си. Били са просяци или са търсели приют в манастири. По-разнообразен живот са имали певците и свирачите. По непотвърдени данни в края на 70-те години на миналия век известният турски реформатор Митхад Паша е отворил в Русе работилница за слепи плетачи (сп. „Социално дело“, 1980 г.). Подобна е била картината и до Първата световна война. През 1904 г. д-р Константин Пашев — известен български офталмолог, академик, апелира да се подготвят професионално слепите за живота и да се създадат за тях работилници — такива, каквито той е посетил в някои западноевропейски страни. С основаването на института за слепи през 1905 г. се поставя началото на професионалното обучение у нас. Изучавали са се музикални инструменти, пеене, плетене и пантофарство. Появяват се първите амбулантни търговци и занаятчии.

След войната ослепелите офицери и войници основават своето дружество „Тъмнина“ (1920 г.). По тяхна инициатива и под ръководството на майор Илия Минков е организирана работилница през 1924 г., която преустановява дейността си след две години. С

учредяването на Дружеството на българските слепи през 1921 г. въпросът за трудовата заетост е поставен на челно място. В чл. 3 от устава му е записано, че могат да се създават кооперативни работилници от държавата и общините или по частна инициатива, в които да се настаняват желаещите да прилагат самостоятелно труда си извън институтите за слепи...

Прави впечатление, че организирането на трудовата дейност още в самото начало се постави върху колективна, а не върху индивидуална основа, което ни разграничава от западния модел за трудоустрояване. България е малка, бедна страна с неразвито стопанство. Едва ли някоя частна фирма би предпочела неконкурентноспособния труд на незрящия. Дружеството на слепите създава оркестър, в който известно време няколко слепи музиканти намират препитание. През 1925 г. в Бургас е основана кошничарска работилница, закрыта след година. Дружество „Покровител“ с председател К. Пашев (основано 1922 г.) построява сградата, намираща се сега на ул. „Найчо Цанов“ н-р 172. Тя става дом-работилница през 1939 година. За две години са обучени едва 15–20 кошничари и плетачи. По това време Втората световна война е простряла кървавата си сянка и върху нашата земя, което става причина за прекратяване дейността на дома.

След войната стопанството е силно разстроено. От всички краища на страната слепите искат помощи и работа. През 1945 г. се основава кооперация на слепите, чиято задача е да осигурява колективна доставка на стоки на амбулантните търговци. Обединението е било форма на самозащита от дефицита и спекулата. Възобновява се и старата идея за организиране на кошничарска работилница. Тя започва дейността си през 1946 г. и след известно прекъсване влиза в ДП „Труд“ през 1949 година. През същата година възниква работилница и в Пловдив, която преминава към същото държавно предприятие за трудоустрояване на инвалиди. През 1950 г. в София се учредява кооперация „Корчагин“. На своя IX конгрес Дружеството на българските слепи, вече обединено с дружество „Покровител“, приема насоки за трудоустрояването у нас. Като най-подходящ за тогавашните условия в България се възприема моделът на всерусийското общество на слепите. Трябва явно да се подчертае, че у нас в нито една частна фирма не са работили слепи. Те не са имали шанса и традициите на своите събратя от западните страни. Още през

30-те години в заводите на Форд са привлечени инвалиди на работа. Във Великобритания в самолетостроителните предприятия на стругове работят слепи.

На 23 декември 1947 г. в България се извършва национализацията. В ход е кооперирането на земята. Ликвидирани са всякакви форми на благотворителност. По такъв начин се създават обективните предпоставки за единствен път на бързо и масово трудоустрояване, което да стане върху обществени основи. Тогава е имало неколцина интелектуалци, брояли са се на пръсти амбулантните търговци и занаятчиите, които са свързвали двата края. Стотици и стотици слепи от села и градове са били изправени пред крещящата нужда за препитание. Жизненият стандарт спада и е било истинско бедствие за онези семейства, които е трябвало да издържат слепите си роднини. В тази социална обстановка единственият изход е бил да се пристъпи към организирането на специални предприятия, които да осигуряват работа на хората с нарушено зрение. Такава програма е приел и обединителният конгрес на 13 март 1951 година. Четиридесет кошничари и метлари основават Промкомбинат н-р 1 на Общия съюз на слепите в България. Към него се учредяват клонове в Пловдив, Габрово и Варна. С разпореждане на МС от 9 април 1955 г. и с постановления н-р 139 от 1956 г. и 263 от 21 декември 1959 г. се разрешава на ССБ да създава свои предприятия на стопанска сметка с юридическа самостоятелност. Последователно излизат и други нормативни актове, които насърчават съюзната дейност, включително Указ 56 и Правилникът по приложението му, както и ПМС 65 от 4 юни 1990 г. Налице е един социален парадокс. Системата на тоталитарно управление препянтстваше нормалните икономически взаимоотношения в обществото, но същевременно тя постави в благоприятно положение предприятията за трудоустроени. От една страна, това беше в унисон с държавната административно-командна политика, която виждаше в този начин основната форма за социално подпомагане. От друга страна, режимът на привилегии — освобождаването от данъци, монополните права върху производството поставяше в по-изгодна позиция предприятията за трудоустроени спрямо останалите производители. Съюзната стопанска система се ползваше от относителна самостоятелност, преразпределяше печалбата си, влагаше значителни инвенстиции. Без да се имат предвид данъците

и другите вноски, се отчиташе приемлива рентабилност, която формираше и илюзорната представа за общественонеобходимия труд и неговата стойност, създавана от лицата с намалена трудоспособност.

Благодарение на съюзните предприятия и филиалите в 45 населени места през последните 15–20 години почти се удовлетворяваха нуждите за трудоустрояване. Общият брой на работещите слепи и слабовиждащи в тях достигна 3700, от които 829 са надомници. Заедно със заетите с организационна, творческа и административна работа общият брой е 3900. За четири десетилетия съюзната система осигури хляб и осмисли живота на две поколения. Изгради се материално-техническа база за 85 млн. лв. Имущественият и паричен капитал, включващ оборотните средства и фондовете на Централното управление, достигна 140 млн. лв. В условията на пазарната икономика той започна да се топи. Поради липса на суровини и материали не е произведена продукция за 4 млн. лв. (август 1990 г.), намалена е печалбата и средната работна заплата.

ИЗЧЕРПАЛ ЛИ Е СВОИТЕ ВЪЗМОЖНОСТИ ТОЗИ МОДЕЛ НА ТРУДОУСТРОЯВАНЕ?

КОИ СА НЕГОВИТЕ ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ? КАКВО МОЖЕМ ДА ОЧАКВАМЕ ОТ БЪДЕЩЕТО?

Положителната страна на системата може да се сведе до следното:

1. Предприятията се стабилизират чрез покровителстване с нормативни актове, които осигуряват финансови облекчения, монополни производства.

2. Концентрацията на фондовете и реализираните приходи дават възможности за по-големи инвестиции, които да модернизират и поевтинят производството; възможности за по-големи рискове и коопериране с други фирми.

3. Изградената стопанска мрежа създава условия за бързо и достъпно трудоустрояване без особена професионална квалификация, което позволява висок процент на заетост.

4. Осигуряват се жилища и подходяща социална среда за задоволяване на потребности от битов и друг характер.

Отрицателните страни могат да се обобщят така:

1. Специфичната работна сила е ниско производителна и неконкурентноспособна. Трудоустроените извършват предимно ръчни,

елементарни операции. Запазването на работни места често прегражда въвеждането на механизация, полуавтоматизация и автоматизация. Нерядко явление е изкуствено да се създават производствени манипулации. Това противоречи на настъпващите тенденции в индустрията, където неизбежно отпада ръчният труд.

2. В условията на пазарната икономика, приватизацията и демонополизацията в магазините и листата за износ ще се предлагат изделия с нови характеристики и с по-ниски цени. Частният бизнес ще има по-големи възможности за маневреност, докато техническата мисъл в съюзната система ще извършва по-бавно и незаинтересовано необходимите промени.

3. Слепите работят в изолирана среда. Тъй като те не са квалифицирани и няма къде да предложат своята работна сила, остават закрепостени към системата. Те са заинтересовани тя да се развива, но не са в състояние сами да направят това, независимо че засега ръководството е в техни ръце. Преустройствата зависят най-вече от висококвалифицираните виждащи специалисти. Тези способни и компетентни кадри ще напуснат. Те биха се задържали, ако имат дял от съюзната собственост или акции, които да им носят дивиденди. Ще се намерят аргументи „за“ и „против“ приватизацията на съюзната стопанска система. От една страна, тя осигурява чрез своята печалба рехабилитацията, помощите, отдиха и културните потребности на хората с нарушено зрение от цялата страна. От друга — най-напред биха се изкупили ценните машини, което ще пререже веригата на монтажната и надомната работа. Какво ще стане тогава със специфичната работна сила? Трудоустроените ще бъдат освободени.

4. Усвоените производства ползват дефицитни суровини и материали предимно от внос. Снабдяването е разстроено, предприятията често са в престой.

5. Системата бе заразена от увлечение в гигантизъм. Построиха се големи предприятия, които съсредоточиха много слепи и се създадоха житейски и социални проблеми. Не се осъществи идеята те да се превърнат в бази за осигуряване на надомна работ, от каквата има най-голяма нужда според всички направени проучвания. Нещо повече, в съществуващото надомно производство не е постигната ефективна заетост. Има формални назначения, за да се спази нормативното съотношение спрямо виждащите работници.

6. В управлението и координацията на стопанската дейност има несъвършенства и консерватизъм. Засега системата разчита на централизираните доставки на валутното осигуряване от държавата. Тази нагласа е и в другите нива. Работниците чакат от бригадира, бригадирът — от стопанското ръководство, а то — от центъра. Инициативата и самостоятелността са принизени.

Тоталитарният подход и централизмът създадоха измамен комфорт. Слепият човек не може да се бори самостоятелно в живота, той чака всичко да получи наготово и живее с мисълта, че системата трябва да му осигури работа и жилище, транспорт, услуги и удобства, организирано запълване на свободното му време. Тези инкубаторни условия обезличават индивидуалността, спират стремежа към интеграция в обществото. С такъв маниер се действа и в цеха, и в организацията, където се очаква друг да осигури условията — погорното звено. Ведомствеността е просмукала всички пластове на работата. Тя деформира съзнанието.

Може да се направи още една тъжна констатация, че държавните и обществени структури пренасочват новоослепелите бързо и бюрократично към Съюза на слепите, без самите те да положат грижи и да потърсят други решения за трудоустрояване по придобитата вече специалност или за оставане в досегашния колектив, което все още е в сферата на хипотезите. Още от болничното легло или контакта с експертните комисии и службите за социални грижи новоослепелият е вече обречен на този дезинтеграционен път.

Налице са многобройни примери за прекомерната централизация в системата, за незаинтересованост и консерватизъм. На третия пленум на ЦС от 15 юли 1982 г., посветен на техническия прогрес, бяха приети нелющи по своя замисъл програми като тази за намаляване на ръчния и непривлекателен труд, въвеждане на механизирани и автоматизирани процеси, за промяна структурата на изделията. Поставените срокове изтекоха, а преобладаващата част от заплануваното не се изпълни. Съществува мнение, че специалните предприятия са сегрегационна форма за трудоустрояване. С това можем да се съгласим. Но засега животът е по-силен от схващанията. След като няма къде да се отиде, естествено е да се потърси реализация в тях. Дори слепите масажисти предпочетоха да се върнат в ПП „Успех“, където с по-малки усилия получават по-високо възнаграждение. А вероятно тази група ще се

насочи отново към своята професия. Към това ще я принудят престоите и по-високоплатената вече работа на физиотерапевтите и масажистите. Дали ще се приобщиш към обществото, най-напред зависи от тебе, от твоите усилия или шанс. Можеш да живееш в жилищен блок или да работиш в колектив на виждащи и пак да се чувстваш самотен и изолиран. Там, където има улеснения и комуникации, където животът е по-пълнен с контакти, правиш първите стъпки към интеграцията. Останалото е умение за общуване.

Така, както функционира нашата система като модел на трудоустрояването, изчерпва своите възможности. С нея не може да се прекрачи в ХХІ век. На Запад също действат защитени работилници. В тях се трудоустрояват предимно хора с допълнителни недостатъци или такива, които имат по-малък шанс за намиране на работа в обществото. В напредналите страни се разкрива една тенденция, характерна за последните двадесет години. Слепите губят своите места в индустрията, където прониква автоматизацията и се постига висока производителност. Нашата система предлага места в производството и в перспектива трябва да се разглежда само като част от общия модел за трудоустрояване на хората с нарушено зрение. Безспорно тя ще се запази и ще бъде покровителствана от държавата. Тя ще бъде все още необходима за осигуряване препитанието на нуждаещите се в трудоспособна възраст. Затова е необходимо да бъде подкрепяна от обществото и неговите институции. Нейното съществуване ще бъде право пропорционално на икономическата ѝ ефективност. Разбира се, това не може да стане с призови и заклинания, а преди всичко чрез лична заинтересованост — участие в печалбите и дивидентите, понасяне на загубите, назначаване на професионално подготвени и компетентни ръководители, мениджъри, които гъвкаво да обновяват продукцията и да се съобразяват с нуждите на пазара.

ПОСОКАТА? КАКЪВ МОДЕЛ?

В целия свят нараства заетостта в сферата на услугите. Ще се откриват възможности в търговията, в здравното и административното обслужване на населението. По-широко приложение ще намира секретарската и координаторската работа. Тези тенденции ще изискват организирането у нас на курсове не само за масажисти, физиотерапевти, секретари-стенографи, за заети в различни услуги,

търговски и селскостопански работници и т.н., но и курсове за преквалификация и пренасочване. Международната организация на труда и други организации и институти предлагат списъци за възможните професии, които могат да се усвоят от слепите и слабовиждащите. Днес се отчитат пропуски в аграрната политика на България. Струва ми се, че доста лозунги вдигнахме и ние за селскостопанската рехабилитация, но въпросът за нея остава все още открит. Тук ние имаме голямо поле за дейност.

Електрониката понякога отнема, а понякога осигурява работни места на слепите. На мода излезе професията на оператори и програмисти. Тя предизвиква доста емоции и мечти. Този отклик разкрива сложността на целия проблем — трудността да се намират нови професии за слепите хора. Но в развитите страни тази специалност не оправда големите надежди. Бързото развитие на компютърната техника измести приложението на големите машини. Това пък създаде нови възможности за слепите — да се обзавеждат техните бюра и да се прилагат компютърни програми в професиите им. Моделът на трудоустрояването предполага да се даде тласък на професионалното ориентиране още в специалните училища и в рехабилитационните звена. Може би 40% от завършващите средния курс в тях продължават своето образование. В този поток трябва да се обхванат и късноослепелите младежи. България има вече традиции в интелектуалните професии — учители, юрисконсулти, музиканти, научни работници — област със значителни перспективи.

Към бъдещия модел за трудоустрояване могат да се отнесат още три съставни части — обзавеждане на работно място със съвременни помощни средства, организиране на специализирана служба, която да издирва работни места и да насочва подготвените, и най-важната — законодателната уредба. Споменатото вече 65 ПМС не изчерпва проблемите на трудоустрояването. То насърчава предимно специалните предприятия и фирми за трудоустроени лица. Тези предприятия са и ще останат минимален процент от общия брой фирми в страната. Постановлението не подкрепя интеграционния път за трудоустрояването. Социалните разпоредби трябва да се допълнят с установяването на квоти за заетост и система за обезщетяване при безработица, независимо от правото на пенсия.

В Германия действат три закона — за тежката инвалидност, за насърчаването на труда и за подпомагането. В тях е регламентиран един разгърнат модел на трудоустрояване. От състава на всяка фирма се резервират 6% от местата за инвалидите. При фирма с 16 работещи седемнадесетото място е предназначено за инвалидите. Ако то не е заето, се изплаща изравняваща вноска към фонд, средствата от който са предназначени за професионалната рехабилитация.

Г-н Уйлям Брук, бивш министър на труда в САЩ, сега председател на Федералната комисия за професионална подготовка, твърди, че сме изправени пред трета индустриална революция. При нея от значение ще бъде качеството на труда. Трудовата борса ще търси висококвалифицирани и компетентни специалисти. Ето защо в началото на азбуката на всеки модел за трудоустрояване е професионалната подготовка. Това особено много важи за слепите, за да получат по-добър шанс в съревнованието за работа.

Гаранцията за осъществяване правото на труд е в ръцете на обществото. През юли т.г. президентът на САЩ Джордж Буш подписа закон за инвалидността. Според него никой работодател в страната не може да отхвърли желанието на инвалида за работа. Това би се сметнало за дискриминация.

В нашата страна предстои да се приеме нова конституция и законодателство. Нека се надяваме, че в това нормотворчество ще бъдат защитени специфичните интереси на инвалидите в условията на свободния пазар и конкуренцията. Можем да очакваме, че през следващото десетилетие незрящите ще работят извън системата на своята организация.

Август 1990 г.

25 ГОДИНИ ОБУЧЕНИЕ НА СЛЕПИ МАСАЖИСТИ

Тази година ще отбележим един юбилей в образованието на слепите хора. Изпълват се 25 години от началото на първия курс за слепи масажисти. Тази професия е изключително подходяща за хора със зрителни увреждания. Тя се практикува от незапомнени времена и почти във всички страни на света. Професионалното обучение в Европа започва от началото на миналия век. След Първата световна война в една част от европейските държави се обучават изгубилите зрението си на фронта слепи в организирани за тях курсове. В това отношение България беше изостанала. Дори в съседните балкански държави една значителна група от слепите работиха като масажисти. В продължение на две години трябваше да се защитава пред някои висши чиновници необходимостта от въвеждане на тази професия у нас. Дори се смяташе, че при наличие на производствени предприятия на Съюза на слепите едва ли е уместно да се пристъпва към подобно решение. Най-после, на едно съвещание през пролетта на 1976 г. между представители на тогавашните министерства на Народното здраве, Народната просвета и Комитета по труда и социалните грижи и ССБ в лицето на пишещия тези редове се достигна до необходимото решение. През есента на същата година се сформира паралелка за обучение на слепи масажисти в Института за средни медицински кадри на ул. „Кирил и Методий“ в столицата. Бих искал да изтъкна заслугите в това отношение на покойния вече директор на училището доктор Зографски, на първия висококвалифициран преподавател, днес доцент доктор Димитър Краев, чийто учител по масаж във Виена е бил сляп, на първите преподаватели. Не съм в състояние да посоча в момента всички, които положиха грижи и усилия за успешния край на първите курсове. Съюзът на слепите пое издръжката на курсистите, техния подслон и храна. Тогава все още нямаше общежитие и трябваше да се търсят други, неудобни начини за настаняване. Това добре могат да си спомнят първите курсисти: Райна Младенова, Симеонка Петрова от Дряново, Осман Мустафов, Христина Николова, Златка Нановска, Мария Калчева, Калчо Калчев от Пловдив, Фикри

Мехмедов от Кърджали, Снежана Жечева от Шумен, Петър Дончев от Враца, Байрям Закиров, Любомир Сребрев, Лиляна Ахтарова от София. Лечебната практика на курсистите се провеждаше в Окръжна болница и Втора градска болница. На това място не бих искал да пропусна и заслугите на проф. Костадинов, който като директор на рехабилитационното заведение в „Овча купел“ и изпълняващ отговорна ръководна длъжност в тогавашното министерство на народното здраве, създаваше условия за успешно приключване на учебната подготовка на слепите курсисти. Ще добавя още д-р Пенчева — физиотерапевт, доц. Любомир Тодоров, по-късно д-р Угринов.

От разстоянието на изтеклите 25 г. може да се убедим, че хвърленото семе даде своите плодове. От завършилите през това време около 180 души повече от една трета са изкарвали прехраната си като масажисти. Те се утвърдиха като необходими лечители в болници, поликлиники, санаториуми, фитнес-центрове, социални домове и спортни организации. До средата на 80-те години нашето сътрудничество със здравните органи беше много добро и на всички успешно завършили курсисти се осигуряваха работни места. За съжаление този подход след обществените промени е преустановен и би трябвало отново Министерството на здравеопазването съвместно с Министерството на труда и социалната политика да намерят решение за разкриване на работни места на успешно завършилите слепи масажисти. Имаше време, когато заплатите на работещите в ССБ бяха значително по-високи от тези на масажистите и поради тези причини мнозина от тях не практикуваха своята професия и предпочитаха да станат работници. Днес, при условията на икономическа криза в ССБ професията масажист е все по-привлекателна и дава възможност за работа в обществото.

Неотдавна се срещнах с доц. Георги Манолов, директор на Медицински колеж — София. В негово лице отново видях продължителят на традицията за обучението на слепите масажисти. Той с болка изтъкна необходимостта от обществена грижа за реализацията на курсистите и подчерта ролята на съответните ведомства и организации за разкриването на работни места за тях. Той е дълбоко убеден в техните способности. Надява се, че подобрените условия в колежа ще гарантират по-високо качество на тяхното обучение и квалификация. По новата програма слепите се учат 3

години и след успешно полагане на държавен изпит образованието им се признава за висше. По неговите думи учебното заведение осигурява на слепите курсисти помощни средства, но и в това отношение има какво да се желае от държавните органи и обществото.

Юбилеят е един добър повод да си припомним за възможностите и перспективите на професионалната рехабилитация в тази област. Наред с мануалния лечебен масаж, слепите са в състояние да упражняват игло- и физиотерапия, подводен масаж, както в другите страни. Бих искал още един път да изтъкна голямото значение на Медицинския колеж за обучението на слепите, неговото хуманно отношение и грижа, и да споделя щастието за това, че по един интегриран път се осъществява обучението на слепите с техните виждащи състуденти. Убеден съм, че тази професия ще има своето бъдеще и през динамичния, напрегнат 21 век.

Септември 2001 г.

ОПИТИ ЗА ЕСЕТА И СПОМЕНИ

УЛИЦАТА НА МОЕТО ДЕТСТВО

Когато човек остарее, неволно се връща към своето детство. Всъщност той го носи в себе си през целия живот. Най-отдалечените ми спомени за Габрово са свързани с женския манастир, Априловската гимназия, театъра, Янтра.

Дядовата ни къща беше на улица „Скобелевска.“ На мястото на нея и цялата махала сега е площад „Възраждане“. Преди Втората световна война в този отрязък от центъра на града кипеше благодатен живот. От бозаджийницата на бай Йордан до Хаджи-Генчовата къща се редуваха фотографи, шивачи и обушари, работилници за трикотажи и радиоапарати. Пред ковачницата на дядо Петър Брусев спираха каруци, за да подковат краката на коне и волове. От източната страна на улицата беше красивата къща на индустриалеца Иван Калпазанов. Следваше агрономството, кафенето на бай Димитър Турчинката, дърводелската работилница на Петър. Спрямо другите байовци той беше доста по-млад. Срещу Априловската гимназия беше къщата на доктор Иванов. С доктор Узунов те ни бяха семейните лекари. При нужда и в нощите са викани. Пристигаха по чехли.

Чудна атмосфера обгръщаше нашата уличка. По гранитните павета гърмяха каруците. Преминаваха фабричните камиони, натоварени до върха с бали от памук и вълна. От всичките работилници прииждаха техните си звуци, кълтеше наковалнята. Между тях сновеше чирачето със затворения поднос, в който димяха горещите кафета. Трудът на хората беше от сутрин до късна вечер. През нощта и в неделя уличката затихваше. Навсякъде кепенците бяха спуснати. От тях вееше някаква самотност. Срещу нас беше къщата на Бобчев. Приличаше на малък замък. В миговете на тишина от нея прозвучаваха акордите на пиано. По стълбището имаше скулптурни фигури и многоцветни стъкла. От нея се излъчваше нещо тайнствено. В дюкяна на Хаджи-Генчовата къща се правеха ковчези. Отпред редяха капациите им за реклама. Имаше и работилница за поправка на колела и мотори. Пред известния колоездач Буката се скупчваха любопитни малчугани.

Сутрин и по обед се точеха върволици от шумни ученички и ученици. Тях ги зовеше камбанчето на гимназията. Рано пък, в 4:30 часа виеха сирените на текстилните фабрики. Тогава притичваха забързаните работници.

В празнични дни камбанният звън на манастира привличаше всички. Облечени в новите си дрехи, те се отправяха към църкичката, построена от Кольо Фичето. В нея те бяха други. Изчезваха шегите и закачките, които редовно припламваха през улицата. Майсторите ставаха сериозни, само очите им излъчваха закачливост и доброта. Имах чувството, че в такъв миг те се почитаха и забравяха борбата си за оцеляване. Само ние, дечурлигите, продължавахме да палуваме и получавахме назидателно мъмрене.

Паметникът на Априлов с книгата в ръце винаги е предизвиквал в детската ми душа някакво страхопочитание. Около него ставаха големи тържества. Музиките на училищата свиреха така, както става и днес. Новите знаменосци поемаха училищните знамена. Просълзени родители наблюдаваха с умиление тази церемония. А над тях се носеше сладкият звън на църковните камбани. Денят на светите братя е оставил в сърцето ми най-свидна диря. В навечерието му пак по нашата улица бягаха факлоносците.

Янтра и Синкевица са дали началния живот на този град. Притокът беше винаги по-топъл. Ние се къпехме и плувахме в самия център на града. В грънчарската махала Синкевица правеше два завоя. На първия от тях имаше вир. В него се научих да плувам. Там се събираха десетки деца. Бутнаха ме от едно надвесено дърво над реката. От него наблюдавах батковците. Когато цапнах долу, краката не стигаха дъното. С ужас съм се измъкнал до брега. Такива преживявания ще има доста в моя живот. Човек винаги търси спасението си. Мисля, че и в новите времена моят роден град ще намери своите брегове. Неговите хора се славят със своята предприемчивост и работливост.

Когато в зряла възраст прочетох книгата на Марк Твен „Том Сойер“, имах чувството, че е писана за нас — щастливо безгрижните деца от нашата улица. Игрите ни се въртяха като вихър. Местата им се сменяха непрекъснато. Тичахме боси и ритяхме парцалена топка. Изпод краката ни се вдигаха облаци бял прах. Играехме на топчета около герана на хаджи Генчо. Воювахме със „шпаги“, направени от

пръчки. Краят им завършваше с тенекиено кръгче от консервна кутия. Тя защитаваше държащата ръка. Битките ставаха в двора на театъра. Терасата към двора беше нещо като крепост. Стойките за саксии напомняха зъберите. Театърът имаше висока ограда от метални пръчки, заоблени към върха. Отдалече изглеждаха като кордела. Там между килиите на калугерките и дансинга правехме големите футболни мачове. Някъде по-късно се появи и истинска топка. Играта на криеница се прехвърляше от шубраците и руските гробове по плочите на покрива на манастира. Неговите череша и орехите му бяха особен прицел за най-палавите. Тук аз бях по-въздържан. Всички калугерки ме познаваха. Дядо ми, когато е дошъл от Македония, е работил в тяхната фурна. По тайни пътища, през мазите на театъра ходехме на кино. Излизахме на сцената и покрай гърмящия високоговорител от задната страна гледахме кадрите. Водеха ни поголемите. Един път на нишка влизахме в тъмния салон. При всяко отваряне на вратата той се осветляваше. Да, но пазачът, който късаше билетите, ни е видял. По време на прожекцията зад платното се забелязвали и нашите фигури. Всеки получаваше шамар и ритник. Настъпи голяма суматоха. Ние тичахме из салона и зрителите се развикаха. Филмът спря и светнаха лампите. Едни от нас избягаха през другата врата, други се снишиха. Когато израснахме, пренасяхме лимонадите от работилницата до съда. Тогава легално ни пускаха на някой филм. В онези далечни времена родителите ни не даваха пари за кино.

Там, където се влива Синкевица в Янтра, се спускаха стълби от северната градина на сградата. За нас беше изходен пункт за риболов. Бъркахме с ръце под подпорната стена на театъра. А на това място щом се образува дебел лед през зимата, карахме кънки. Те бяха едиствени в нашето семейство — на брат ми. Понякога съм се опитвал да се плъзгам с тях през нощта. Под краката ми ледът свистеше и се пукаше. Бях осветен от големите прозорци на фабрика „Хрикон“. Стената под театъра приличаше на тъмна завеса. Всичко около мен напомняше на една красива феерия. Омекне ли времето, с брадва сечахме леда. Оформените парчета превръщахме в ладии и ги движехме с пръти. Пак воювахме с шпаги. Един път нашият „кораб“ се разцепи. Екипажът ни цамбурна в ледените води. Докато се прибрах,

дрехите ми заприличаха на тенекии. Е, то се знае... Последва урок по възпитание и боледуване...

Грънчарската махала беше особен обект на игрите ни. На полянката край вира правихме дупки. Замазвахме ги с глина и пълнихме с вода. Разтваряхме карбит и я покривахме с празна консервна кутия с пробита в нея дупчица. Това беше изключително рисковано. Някой от нас, легнал, натискаше с пръст дупчицата, докато почувства голямо налягане от образувания ацетилен. После се отдръпваше назад, а друг поднасяше към дупката горяща хартия на пръчка. Сгъстеният газ свистеше през освободената вече дупка и със страшен гръм творението ни политваше към небето. Състезавахме се на кого кутията ще полети най-високо. При един случай се отървахме само с оплесканите в кал и глина дрехи. Консервата ни прелетя странично, сантиметри над главите ни. Дори бе изобретен черешов топ. От него пострада едно ято патки...

Баждар беше благодатен терен за нашите игри. Гонихме се между боровете. Ритахме топки по алеите. Катерехме се по камъните на най-високата му точка. А в подножието ѝ беряхме синчец. Обсебена с тайнственост беше пещерата му. Ние обичахме да влизаме в нея. Викахме в голямата ѝ зала и лежешком пълзяхме в страничните ѝ коридори. Осветяхвахме се със запалени сухи стръкове цветя. Въображението ни ни пренасяше при някакви пирати, тайни надписи и търсене на съкровища. Никой от нас нямаше фенер и батерии за него. Такива луксове бяха непознати. Може би най-голямата ни наслада беше пурпурният залез на слънцето. То преваляше хълма и в далечината се потапяше в предпланините на Балкана, прилични на морски вълни.

ВИРЪТ

Най-интересните дни от моето детство са свързани с леля и свако. Свако ми още преди войната беше директор на една фабрика, собственост на Христо Метев. Тя се намираше в село Хаджицонев мост, сега квартал на Габрово. Фабриката се гушеше между хълмове. През нея минаваше малка река, чиито извори бяха в Балкана. Насреща беше пътят за Узана. Леля ми живееше в старата къща на фабрикантите. Там имаше голяма кухня, в която можеше да се настани почти цял клас. Щастливите ми мигове са били в игрите от сутрин до вечер с децата на работниците и служителите. Копнял съм още от първия ден на лятната ваканция да ме заведат там. Веднага след закуската тичах да се срещна с момчетата. Между тях имаше много будни деца. Четяха книги за индианци, пирати. Разговорите ни бяха свързани с героите от прочетеното. В групата беше и синът на собственика. Той беше по-голям от нас, добродушен като баща си. Винаги е имало някаква дистанция към него. Баща му не приличаше на днешните милионери. Запомнил съм го с работното облекло, изцапано от машинно масло. Постоянно носеше в джобовете си гаечни ключове. Оттам се подаваха и възможно най-евтините цигари. Те бяха вечно в устата му. Фабрикантите живееха скромно и тихо в нова къща. В двора имаше градина и малко басейнче с лилии. Собствениците само един път в годината ходеха на бани. За бай Христо нямаше събота и неделя, нямаше отпуска. Той се завираше под машините заедно с майстора и ги поправяше. Синовете му бяха инсталирали на един стълб високоговорител. Под него се скупчваха хората да слушат новините. Никой не е имал радио в дома си. Когато някой от неговите синове търсеше станция и пускаше музика, хората тичаха да помолят да се върне излъчването на радио София. Бащата на едно от момчетата — Тошко, казваше: „Ето — Томата сега се разхожда по света“.

Аз в просъница слушах свирката да призовава сутрин рано на работа. Работничките тропаха с налъмите си и се качваха към халето със станове. Те зашумяваха със своите метални гласове. Ударите на

совалките звучаха оглушително. Вечерите всичко затихваше. Откъслечно прелиташе песен на младите момичета от общежитието.

Малко дървено мостче ни отвеждаше отвъд реката. Имаше и по-голям мост в долната част на фабриката. Там беше построена нова малка фабрика, собственост на сина на фабриканта — Томата. Тя беше обзаведена с по-модерни машини. Вероятно за това е допринесъл другият му син Лальо, който учеше за текстилен инженер във Франция. Случвало ми се е на няколко пъти да ме водят от Габрово с малката кола „ДКВ“ на фабриката. И сега си спомням как за шеметно време сме идвали от града до фабриката. Зад нас се издигаха облаци бял прах. Пътят и къщите покрай него се изнизваха като на филмова лента. Младият Метев правеше рязък ляв завой пред големия дървен мост на Паничарка. Малката кола се спускаше стремително към него. Изпитвах страх, че ще паднем в реката. В следващия миг сякаш политахме към небето, защото изведнъж се изпречваше кратко изкачване. После колата се спускаше надолу и се спираше пред къщата на родителите му. Ще спомена и за другия брат — Метьо, който беше шампион на България. Караше голямо „БМВ“ и се състезаваше на шосе с него. За нас, децата, беше събитие да ни повози отзад.

През лунните нощи градината с малкото езерце, постройките на фабриката, рекичката, гората заедно с надвисналите скали придаваха някаква тайнственост и оприличаваха мястото на голям манастир. Тъкмо в тази планинска пазва са протичали едни от най-незабравимите ми детски дни. Сутрин нахлузвах късите си панталонки, грабвах филията и хуквах навън. Там вече чакат момчетата. Тръгваме по рекичката. Лятното слънце е затоплило бистрите ѝ води. Между камъните щъкат рибки. Ние ги ловим и пълним джобовете си. После хвърляме дрехите и се къпем голи. В дълбоките вирове ловим водни змии. Разбира се, че ги пускахме, защото не бяха опасни, но това правеха най-смелите от нас и беше повод за гордост. Имало е случаи и да бягаме от тях.

На шосето по пътя за Узана имаше високи диви череши. Те късно зрееха. Плодовете им бяха мънички и черни. Когато се прибирах, милата ми леля с усмихнати очи се правеше на строга и показваше боядисаните ми дрехи. Те със свако ми Пантелей бяха най-големите благодетели на моите безгрижни детски дни. Пиша и си спомням за едно преживяване, което е все още живо в съзнанието ми.

Близо до споменатия дървен мост върху Паничарка има един вир. Предполагам, че все още го има. На това място реката прорязва скали, и между тях се спуска като малък водопад. Над този вир се е сгушила фабриката на Гатев.

На тези скали един ден се бяхме събрали с момчетата. Отгоре гледахме как водите скачат и се пенят във вира. Стояхме на 7–8 метра над това място. Преди това се бяхме къпали долу. По-големите започнаха да ме убеждават, че от това място са скачали долу. Караха ме и аз да скоча. „Покажете, и аз ще опитам.“ „Ами нали ти си храбър, нека да те видим... След тебе и ние ще скочим.“ Подлагаха на изпитание градското момче. Господи, винаги съм бил амбициозен и съм искал да се докажа. Толкова ли съм бил наивен и каква е била тази лудост, която е закипяла в мен и реших да се изфукам. Прорезът между скалите над водопада не беше широк повече от 2 метра. От него като гвоздеи изпъкваха остри ръбове над скалите. Мерих и се прицелвах. Изчислявах как трябва да скоча на около метър и нещо от падащите снопове вода. Всички ме подканваха отново и очакваха да видят какво ще направя. И аз го направих. Леко отскочих, за да бъда точно в средата между скалите. Летях надолу с краката. На педя от мен се зъбеа острите ръбове на камъните. Можех да си ударя главата в тях. Изпитвах ужас. Затворих очите си. Вероятно в този миг съм съжалявал за глупостта си. Това е краят... Усещах хладната прегръдка на влажните стени и сигурно съм се прощавал с живота си. По-късно в живота си съм имал подобни мигове на безразсъден риск. Това обаче беше неповторимо. Опомних се, когато се забих в прохладните води. Отворих очите си. Пред мен беше най-красивата картина на света. Сребърни потоци ни въртяха на фона на синьо-зелени вълни. Заливаха ме с балончета, които се пукаха и приличаха на снежинки в дълбоките води. Те се просветляваха над мен. Все още потъвах, но дъното го нямаше. Боже, бях жив... Сърцето ми заби от радост. Силните потоци ме избутваха напред и нагоре. В гърдите си имах въздух и се изтласквах с дланите към повърхността. Около мен водата ставаше ярко златиста. Показах се. Блестящото слънце ме ослепи, златните му лъчи огряха душата ми. Тази светлина остана в мен за цял живот... Няма нищо по-сладко от това да се измъкваш спасен и невредим от бездната, в която си паднал, да се отървеш от собствените си неблагоприятия. Когато съм изпадал в подобно положение винаги съм

се връщал към чувството, което изпитах след оживяването ми в най-прекрасните, топли, кристални води на планинския вир. То се знае, след мен никой не скочи. Аз изпитвах вътрешна гордост, но сякаш всички взаимно бяхме смутени. Отделих се от тях и сам се запътих към фабриката. Бях гладен, адски гладен. Бил съм на 11 години. Тази случка не съм споделил с моята леля и свако. Страхувах се да не ме изпратят веднага в Габрово при родителите ми. Това беше моето последно красиво лято при леля ми.

2006 г.

МОИТЕ ФАБРИКИ

Сега, когато се връщам към своето детство, бих искал да си припомня, че то не е преминало само в игри и забавни мигове. В паметта ми се е врязал онзи ден, когато Габровско-Севлиевишкият партизански отряд на 2 август 1944 година вечерта проведе своята акция във фабриката. Ние почти заспивахме. Долу на вратата започна силно да се чука, въоръжени хора искаха да влязат, а живеещите на първия етаж не ги пуснаха. Тогава те разбиха вратата и с тропот започнаха да се изкачват по стълбите на втория етаж. Само преди няколко дена леля ми беше родила своите близнаци. Питаха за свако ми, искаха да им предаде ключовете от канцеларията. А него го нямаше. На следващия ден разбрах, че са отворили касата, взели някакви средства и оставили документ, че след победата на революцията ще възстановят сумите. По алеите се движеха въоръжени хора и призоваваха работниците да се съберат в цеха. Извикаха мама и мене също да присъстваме. Когато излязохме на малкото площадче пред фабриката, десетки работници от общежитията се качваха по стълбите и влизаха. Валеше дъжд. В тъкачния цех, между становете стояха всички. Райко Дамянов, изправен на един стол, говореше за идването на съветската армия. Сцената беше неповторима. Шубите на партизаните блестяха на слабото осветление, от тях капеха капчици. Оръжието им ми изглеждаше много страшно на тази светлина. Дотогава бях чувал различни истории за шумкарите. Ние не знаехме каква е съдбата на нашия свако и какво става с леля ми. С мама тихо плачехме. Тогава някой се обади: „Това дете нека да се прибере с майка си.“ Аз бях единственото дете сред тези хора. Не си спомням кой ни съпроводи до вкъщи. Няколко седмици по-късно се помина единия от близнаците на леля ми. Говореше се, че това е последица от ужаса, който тя е преживяла. След 1944 година пред киното на село Хаджи Цоневия мост Райко Дамянов, който беше станал вече председател на профсъюзите в България, ни срещна със свако и попита с усмивка: „Това ли беше момченцето, което бяха довели в цеха?“ По-късно той

стана заместник министър-председател и член на върховото партийно ръководство.

В България се извършваха големи промени. В театъра до нас течеше Народният съд. Беше въведена купонна система, нямаше продукти. Чаках на опашка за половин литър мляко, което се полагаше на родената ми през 1945 година сестричка. В Габрово се образува един съдебен процес, който по-скоро имаше политически характер. Властта преследваше търговци и индустриалци. Моят баща, който не се е занимавал с търговия и политика, случайно попадна в него. Закупил е платове за една сватба срещу хранителни продукти. По тази причина за кратко време беше задържан и пратен във Велико Търново в затвора. Ние в къщи буквално гладувахме. Преди да завърша втори прогимназиален клас се бяхме уговорили с моите братовчеди да започнем работа във фабрика „Памучен текстил“. Това беше лятото на 1946 година, само до преди година тя се казваше „Принц Кирил“. И сега не мога да си обясня как толкова малки деца са ни приели на работа. Но предприятието беше все още частно. Сутрин, когато засвиреха сирените на фабриката, в 4:30, мама ме будеше. Не си спомням какво ми е увивала за закуска. Нахлузвах обувки и панталонки и тичах. Започвахме работа в 5 часа. Пълнехме калеми с памучна нишка. Те се спускаха от бобини. Нашата работа се състоеше в това да наблюдаваме десетина такива вретена. Ако се скъса някоя от нишките, съответното гнездо спираше и нишката се завързваше. Една работничка ме следеше и ми помагаше. Учеше ме да правя фин тънък възел. Тези калеми бяха предназначени за совалката на тъкачния стан. Беше ми интересно. Запознавах се с работата на предачите, тъкачите. Някой от майсторите ми подаряваше пружини, вече излезли от употреба. Тях през зимата ги закачахме на своите импровизирани ски от дъсчени табори. Даваха ни сапун, който си носех в къщи. Тогава се работеше по 10 часа по тъй наречения План за възстановяване на народното стопанство. Но ние имахме привилегията да излизаме два часа по-рано като малолетни. Работеше се и в събота. Преди да изтече месец юли, не мога да си спомня как стана, че куриера на фабриката Митко, който беше около три-четири години по-голям от нас, ме представи в администрацията и предложи да го замествам по време на отпуската му. Така аз поех тази работа. Дадоха ми колело и чанта. Ходех до пощата, от където вземах писма и малки пратки. Носил съм

документи до Народната банка и понякога някакви незначителни суми, които съм предавал. Работното ми място беше при касиера бай Стефан. Тази ми дейност ставаше до обед, а преди да си тръгна бай Стефан ми даваше да облепвам с марки работнически книжки. По онова време вече нямаше качествени моливи, а той отнякъде вадеше цветни и марка Кох-и-нор, което беше рядкост. Подаряваше ми ги за училище. Един ден ме извика директора. Неговата стая беше близо до нашата. Сега не си спомням каква задача ми е възложил, но аз хукнах към вратата с думите „Знам, знам, ще го направя.“ Тогава той ме спря. Върна ме. Повика ме до себе си и ме хвана за ръката. Приличаше на Волтер. Бяхме застанали близо до бюрото му. В кабинета му имаше картини, които понякога съм гледал с любопитство. В тоя момент той ме упрекна с думите, врязали се в паметта ми: „Никога не бързай. Имало едно време един древногръцки мъдрец, и той е казвал «Аз знам, че нищо не знам».“ Очите му бяха усмихнати и благи. Неговото обръщение ще си повтарям стотици пъти по-късно. Ще се връщам и към фразата, произнесена от артиста Константин Кисимов в ролята му на роба Езоп към неговия господар „Ксант, изпий морето! Но не можеш.“ Човек не е в състояние да обхване всичко през своя живот, не може всичко да знае. И самочувствието му, че може да управлява течащите около него събития, често пъти го прави смешен. Тази самоирония едва ли ще ми помогне да се освободя от своите многобройни грешки през годините. Директорът се казваше Иван Бонев. След три десетилетия аз отново го срещнах. Той беше най-големият приятел на Петко Стайнов и го водеше на различни места. Разбрах, че е баща на художничката Дора Бонева и на Лиляна Бонева, съученичка на съпругата на брат ми. Той е живял заедно с Петко Стайнов в Казанлък, бил е диригент и музикант. Ръководил е хор към читалище „Искра“. Оттогава датира тяхната дружба. За съжаление, когато сме разговаряли с него, аз не съм го питал дали той след толкова години е разпознал онова момче, което с усмивка съветваше.

Всяко лято съм работил. През следващата година бях във фабриката на Велчев. Тя се намирал високо над колодрума и след днешния стадион на Габрово. Моята работа беше да следя в мазата пералните машини, да ги зареждам с неизпраната вълна. Когато процеса приключваше, мократа вълна вадех, изцеждах в центрофуга и слагах в кошове. Двама работника ги изнасяха на плоския покрив.

Понякога се е случвало и аз да изкача някой по-празен кош. Тогава разстилахме мократа вълна на топлите слънчеви лъчи. Прибирахме я с големи дървени гребла, предварително измитахме калдъръмения двор и тогава я изтиквахме от плочата долу ниско. Образуваше се бозавобяла купчина, висока около три метра. Изпробвахме качествата си на парашутисти и от 5–6 метра скачахме в нея. Беше страхотно.

Годината беше 1948. Предстоеше ми да кандидатствам в техническия техникум. В онова време аз въобще не съм се колебал за избора. Разбирах, че Априловската гимназия не може да ми даде професия. Не съм съзнавал, че моята нагласа е друга, че историята е била моя любим предмет, че хуманитарните науки и философията са ме привличали. Тъй като вземах уроци по математика, намерих друг начин за някакво препитание. Ковях щайги за надница, чепках вълнени отпадъци във фабриката на Недев в началото на пътя към Борово. Правил съм тухли от кал, пълнехме дървен калъп за две тухли и ги носехме до едно измазано с глина място, за да съхнат на слънцето. На Сточна гара съм свалял от вагони дини, които товарехме на каруци и една триколка. За съжаление не ме приеха в техникума. Много покъсно татко ми каза, че съм бил зачеркнат от окончателния списък. През същата година се откриха нови паралелки в текстилното училище. Аз кандидатствах отново и за моя радост бях втори в списъка. Приеха ме в паралелката за химична и механична обработка на тъкани. Това беше купешкото название на апретурата и бояджийството. През лятото на 1949 година в продължение на 45 дена бях бригадир. Това беше времето на младежките бригади, на строителствата в Димитровград, Хаинбоаз. Само че нашата бригада беше в града. Нейното име беше „Ангел Денчев“. Спяхме в помещенията на Втора прогимназия. Дюшеците ни бяха на земята, имахме по едно одеяло. Нашето звено работеше в бояджийната на фабрика „Малка бобка“, вече цех от комбинат „Георги Генов“. Ние боядисвахме преди и вършехме всичко, свързано с тази дейност като пълноценни работници. Интересното беше, че всяка вечер пред знамето в двора на прогимназията отделните звена докладваха за своите постижения от деня. Спомням си, как започна от първите дни изпълняването на дневните норми от 120–130%. Първенците заставаха отпред и бяха поздравявани от всички с възгласи „Ура“ и ръкопляскания. В неделята бяхме свободни и си ходехме в къщи.

Следващата седмица процентите надминаха цифрата 200. Ние увещавахме началника на цеха да ни напише и на нас някакво високо изпълнение. Вече мизата беше надминала 500%. Бяхме към края на месеца. Спомням си, че през следващите дни той ни попита колко трябва да пише за нас и ние му казахме над 600%. Така най-сетне дойде и нашият ред да ни изведат пред знамето. Разбира се, вече никой не обръщаше внимание на тази безсмислица. Отвсякъде се смееха и го обръщаха на майтап. Не си спомням в края на бригадата дали изпълнението на дневната норма не надмина 1000%. Всички съзнавахме комичността на това, което ставаше, но мисля, че повечето от нас работеха съзнателно. Това не бих казал за командирите ни, които все заседаваха и понякога се черпеха. Моя баща ме извика един ден. Бил е при командира и е представил медицинско, че имам болни жлези и трябва да на отида почивка в Габровския манастир. Бях много слаб. Това беше по препоръка на училищната ни лекарка д-р Хаджиева. Тогава ми казаха, че ако отида аз няма да получа нито бригадирската си книжка, нито значката. Помислих си, че след като 30 дена съм работил, няма смисъл за 15 дни да губя това признание. Получи се така, че в деня на връщането им аз имах висока температура и не присъствах. На тези, които са отишли на почивния лагер, също са предали значките и книжките. Сигурно в моя живот често пъти съм слугувал на своята амбиция и глупост. Добре си спомням, че последната седмица почти никой вече не работеше, мнозина от моите съученици пътуваха до селата си и първоначалния ентузиазъм се изпаряваше.

На следващата година — 1950, отново работех във фабрика „Памучен текстил“, този път като стажант. Тя вече се казваше „Вълко Червенков“. Бързам да споделя едно впечатление на работниците. Когато патронът дошъл в наименуваното на него предприятие, на двора се извило хоро. Той играл също с тях. Пред него и зад него със изпъкнали зад саката им пистолети играли охранителите му. Такова нещо работниците не бяха виждали и дълго разказваха за него.

Всъщност никой от нас не беше задължен да има такъв стаж, но аз трябваше пак да изкарам някой лев за нашето семейство. Работих в бояджийната. Неин шеф беше инженер Явашев. Той беше висок, строен, красив мъж. Имаше големи светли синьо-зелени очи. Винаги ме е гледал с обич и често ми е разказвал интересни неща. Учил е в

чужбина и е пътувал в различни страни. В мен покълваше едно смътно чувство и желание и аз да опозная други светове. Вече бях по-голям и зареждах автоклавите за боядисване на платовете. Наблюдавах машината, която пърлеше мъха от памучния плат и моята отговорност беше да не се запали плата. Не знам защо в ония времена е имало и нощни смени. Понякога се налагаше и аз да работя нощно време. Когато инженерът ми е гледал заспалата физиономия, с усмивка ми е посочвал купчината платове и ми е казал „Поспи, аз ще те събудя“. В Първа прогимназия с неговия син Христо, днес световноизвестния Христо Явашев, сме рисували заедно в един кръжок. Преподаваше ни учителя по рисуване от Априловската гимназия бай Захари. С вечната цигара на устните и такето си приличаше на Чарли Чаплин. В този кръжок беше и Ива Хаджиева. Тя се утвърди като талантлив скулптор. Разбрах, че по-късно инж. Явашев са го съдили. След освобождаването му се премества с цялото си семейство в Пловдив. Някакъв бояджия е предизвикал авария, а инженерът е бил невинен.

За мен от голямо значение бяха и разговорите с работниците. Те бяха непосредствени и не си поплюваха много. Псуваха майсторите, когато бяха недоволни. Имаше един магазинер, който с гордост ми показваше своята червена книжка. Обясняваше ми за властта на работническата класа, макар че той беше по-различен от останалите обикновени работници. По това време започнах да пиша върху един тефтер на дядо ми мои впечатления. Четях книгата „Мъжество“ от Вера Кетлинская. Действието се развиваше на някакъв строеж. Дълго мислих върху фразата на един от героите „Защо върху нашите кости трябва да бъде построено едно неизвестно и далечно общество, нали в момента протича нашия живот и човек трябва да получи сега всичко, което е необходимо“. Това го перифразирам по памет. Виждах реалността и се раздвоявах между нея, идеалите и мечтите.

Вече бях по-голям. През лятото на 1951 година постъпих във фабрика „23 декември“. Това е деня на национализацията. Преди това е била собственост на Конкилев. Работех в бояджийната. Сам отидох при директорката, не си спомням фамилното ѝ име, собственото ѝ беше Лалка. Пръстите на едната ѝ ръка бяха ампутирани при измръзване като партизанка. Беше мила руса жена. Каза ми, че нямат свободни места, но щом желая да работя, може да започна като стажант. Така пак попаднах между изпаренията, миризмите на току що

извадените от тепавиците платове. Поглъщаха ме влагата и полумрачните помещения в апретурата и бояджийната. Всеки ден пътувах с колелото от Габрово. Тръгнах към 6 часа и нещо. Пътя преминаваше през село Бичкинята. Пътувах почти успоредно на р. Янтра. Минавах покрай инструменталния завод, фабрика „Орел“, изкачвах Гарванов камък. Когато пресичах селото, всяка сутрин ме посрещаха с песни от радио София за новото село. Утринната свежест, зеленината, която ни обкръжаваше, ми повдигаше настроението. Когато се качвах на хълма, където се копаеха калциеви скали и се правеше вар, пред мен се откриваше чудна гледка от Стара планина. Ниско долу течеше Янтра и имаше бент, в чийто вир съм се къпал. След това стремително се спусках надолу към фабриката. Тя приличаше на голям манастир със своите сгради. Правех рязък ляв завой, минавах през моста на Янтра и влизах. Така започваше работният ми ден. Мисля, че това беше времето на моето пробуждане и съзряване. На един дъх бях изчел „Жерминалът“ на Зола, „Дон Кихот“ от Сервантес, „Как се каляваше стоманата“ от Николай Островски. След ослепяването ми с пръстите си бавно като първолак я четох на руски език. Бях си я купил в Москва. За пръв път в мен се пораждаше желанието да чета. Попаднаха ми и разказите „Южна поща“ на Екзюпери. Купих си „История на философията“ и други книги и реших да си правя библиотека. Вълненията си вписах в моя своеобразен дневник, който изгорих след ослепяването ми. Направих го заради някои от еретичните си мисли, които не исках да попадат у друго. Стигнах до моето последно лято, затоплено от слънцето, на чийто лъчи се радвах. Преди да завърши четвърти курс се договорих да започна работа в химическата лаборатория на комбината „Георги Генов“. Вече в мен беше узряла мисълта за следване в чужбина. Двама наши студенти следваха в Бърно и те ме убеждаваха, че по време на моето учение там български градинари ще ме издържат, пък и аз мога да поработвам нещо. Няма да забравя как класния ни инж. Стоян Петков в края на годината ме задържа в лабораторията. Гледаше ме през очилата си. По едно време ги свали и пак се вторачи в мене. „Тоя ум, който бог ти е дал, го разваляш с твоя мързел. Време е да се стегнеш, трябва да следваш.“ През следващата година ми предстоеше да уча в пети курс. Той беше завършил химия в Полша и беше зет на фабриканти от Велико Търново. В техникума преподаваха все бивши

фабриканти, които са учили в чужбина. Бяха интелигентни и културни хора. Имаха богат опит и знания. Благодарен съм на моите ученически години в техникума, на тези преподаватели, на дружбата ми със съучениците. Дори и днес с някои от тях поддържаме връзка. Лабораторията за мен беше мястото, където с истинско удоволствие работех. С нейният ръководител инж. Иванов, който беше завършил в Германия, изследвахме здравината на вълнения косъм, определяхме степента на апретурната и багрена обработка на платовете. Аз правех химическите анализи, извършвах измервания под микроскоп. За съжаление предприятието не ми плати според уговорката като общ работник и това ме огорчи. От 1 август постъпих веднага на работа в пощата срещу нас. Пътувахме с камиона по посока на Витата стена. Прокарвахме телефонни жици между село Седянковци и Кози рог. Копаехме дупки. В тях поставяхме импрегнирани дървени стълбове. Понякога дълбаехме в скали. Когато кирката не можеше да помогне, използвахме тежки метални лостове. Аз не бях свикнал на такава изтощителна работа. В торбичката си имах 2–3 домата и бучка пожълтjало сирене с комат хляб. Правеше ми впечатление как работниците обядваха. Режеха парченца месо, сланина. Когато са ме гледали какво ям, са ми давали. Чувствах се неудобно. На селската чешма се обливахме с вода. Пълнехме си каскетите с вода и си правехме шеги. Бяха минали две седмици. Организмът ми не издържа. Един ден, както копаех, ми причерня пред очите и започнах да повръщам. Не можех дълго да лежа на земята. Трябваше отново да почна работа, но работниците ме успокояваха да дойда на себе си и тогава да ставам. На връщане с камиона аз едвам се държах, гледах към Балкана, а погледът ми се премрежваше. В моята душа е останала най-красивата картина от Стара планина. И сега виждам от тези възвишения, където работехме, високата снага на Балкана. Пред нас стояха гирлянди от върхове. В ляво синееха Мазалатите, а на дясно в далечината се редуваха другите върхове чак някъде далеч до Ботев връх. Тогава му казваха Юмрук чал. Към тази изумителна гледка винаги съм се връщал и сякаш от нея е извирила нова сила в живота ми. Повече няма да продължа, защото се нанизаха моите мимолетни дни на преминаването през Габровската, Търновската болница и злополучната ми мозъчна операция в София. Да, последната книга, която съм чел с очите си, беше „Вечери в Антимовския хан“. Четох я в

габровската болница. Заради вирусния менингит съм виждал двойно. Затварях си едното око, за да следя текста. Връщал съм се много пъти към разказа „По жицата“. През следващите две години трябваше да търся своята бяла лястовица. Народният лечител Петър Димков със сложна процедура, в която участваха всички възрастни, ми излекува болките в главата. Те бяха останали след излизането ми от Александровска болница в края на януари 1953 година. Аз пътувах през нощта към моя роден град. Винаги съм обичал да пътувам. Наблюдавал съм светлинките през прозореца, трепкащите звезди в небето, заревото на изгрева. Това вече го нямаше, вероятно ме нямаше и мене. Трябваше да живея в нов, друг свят, без образи. Преживяното ме е подготвило за него. Разбирам защо ми допадат силните разкази на Джек Лондон и неговия житейски път. Моите фабрики са били суровата Аляска в живота ми.

2006 г.

ЖЕНСКИЯТ МАНАСТИР

Най-далечните ми спомени са свързани с него. Той се намираше срещу родната ми къща. Тя е била построена на землището му. Той винаги е имал значение в живота на фамилията ни. Когато дядо ми още не е бил навършил 13 години, постъпил като чирак в манастирската фурна. Това било през 1885 г., когато пристигнал от Македония.

Измежду сестрите калугерки най-близка ни беше игуменката — леля Олимпиада. Не е имало празник в нашия дом без нейното присъствие. Обикновено тя бе придружавана от няколко сестри и нейната послушница, която по-късно носеше името ѝ. В мен е живо усещането как нейната малка кокалеста ръка гали детската ми коса. В нашата македонска къща беше съхранен споменът за един подвиг на тази жена. В миналото водата за хляба се е вземала от Янтра. Представете си колко чиста е била! Обикновено дядо ми е пренасял съдовете. Зиме реката замръзвала и той пробивал с брадва леда, за да ги напълни. Един път ледът се счупва и водата го увлича под него. Не е имало време за чакане. Олимпиада и другите жени бързо изрязват леда и го изваждат. Историята се допълва от това, че за него две агнета са заклали, за да го увият с кожите им. Така са го спасили от дълбокото премръзване.

У нас великденският празник се честваше особено тържествено. Стаите и коридорите се измазваха с вар. Завивки и дрехи се изнасяха на слънце. Белите стълби от русенски камък се четкаха и измиваха основно. После се застилаха с червени домашно тъкани пътеки. Моята задача беше да ги защипвам с блестящи никелови пръчки. Тогаво всичко блясваше — от махагоновото стълбище до светлините в цялата къща. През Страстната седмица всички обличахме новите си дрехи, камбанният звън на манастира ни зовеше. Водеше ме за ръка баба или мама. От градината се беряха свежи цветя. На особена почит беше здравецът. Било е Велики четвъртък. С много радост са боядисани яйцата сутринта. С първото червено от тях баба ми изписваше кръст на челото ми. После като пъстроцветен букет ги нареждаха в красиви купи. Привечер отивахме на църква.

Манастирът е построен в началото на деветнайсти век. На север граничи с театър „Априлов-Палаузов“. На изток се огражда от коритото на река Янтра, а на юг достига до градинката на Априловската гимназия. По думите на дядо ми землището му е достигало до Баевия мост. Калугерските килии заемаха североизточния ъгъл под формата на буквата „Г“. Покривите бяха от почернели плочи, а отпред пред всяка килия минаваше дълъг чардак. В средата на двора се издигаше малката църква, построена от Кольо Фичето, а на северозапад от нея е съществуващата още до днес правоъгълна чешма с чучурите, направена пак от него. Пред килиите и около чешмата цъфтяха през различните сезони от зюмбюли и лалета до гергини и хризантеми. Чардакът пред стаята на леля Олимпиада беше обгърнат от виещи се растения и бели цветове. Когато вървахме по пътеките към стаите между феерията от аромати най-силно изпъкваше миризмата на кипарисите. Те стояха като тъмни стражи покрай каменната настилка.

През двадесетте години започва и се завършва строителството на пощата. На изток под нея се запазва районът на манастирското сиропиталище и фурната, която единствено беше останала срещу градинката на гимназията. Зад нея през двадесетте години в югоизточния ъгъл е построен девическият пансион с детска градина. Аз все още виждам девойките с черни престилки на балкона. Прозорците пък на първия етаж биваха украсявани от различни фигурки, направени от цветна хартия и станиол. За децата и девойките се грижеха калугерките. С построяването на общежитието манастирът бе ограден със солидни стени. През няколко метра в оградата имаше отвори във формата на кръст в средата с метално черно желязо. Оградата беше боядисана в жълт цвят. Имаше само две тесни железни врати — едната на запад към днешния площад „Възраждане“, а другата на юг срещу пощата. В моята памет се е врязало събитието около построяването на камбанарията. Тя беше в северозападния край. Граничеше с градината на театъра и площада. Някъде в този ъгъл на градината имаше паметници и гробове на руски войни, загинали по време на руско-турската война. Това показва, че тези места все още са принадлежали на манастира. А по време на войната той е бил превърнат в лазарет. Там са се лекували ранените руски войници и български опълченци. Майсторите бързо издигнаха камбанарията и на

нея монтираха неголяма медна камбана. Нейният звън беше по-остър спрямо плътните тонове на камбаните на храма „Света Троица“ и „Света Богородица“. В нейния приземен етаж изградиха гробница, в която положиха костите на загиналите в освободителната война. Преди това те са били оставени на друго място. Когато слизахме надолу по стълбичката и потъвахме в полумрака, изпитвахме страх. Всичко ни изглеждаше много тайнствено и загадъчно. В манастира е преспивал и се е криел Васил Левски. Това с гордост изтъкваха горките калугерки, преди да ги преместят, с надеждата да бъдат спасени и защитени от разрушението на манастира. Ние, момчетата, много обичахме да бием камбаната по време на великденските ритуали. Беше чест за всеки от нас да хване дебелилото плетено въже, завързано за клепалото. Тази много важна работа ни се възлагаше от една от по-младите лелки.

Разпети петък е. Тихо, на пръсти, пристъпваме в храма. В средата пред олтара е поставен саркофагът. Ние доближаваме и баба, наведена, първа преминава под него. Аз почти без усилие също го преминавам. Всеки от нас оставя цветята и пали свещи. Встрани на олтара имаше два бронзови свещника, окапани от восък, приличащи малко на сталактити. Като че ли от малките пламъчета идваше светлината на полутъмната църква. След това излизахме в градината, а когато дойде мигът на службата, всички се връщахме и изпълвахме до сетния предел малката църква. Детското ми любопитство винаги ме е терзаело. На пръсти съм се надигал да видя как лежи Христос. Беше ми чудно защо не прилича на истински човек. Лицето му беше изрисувано със златен ореол. Дотогава аз винаги съм си мислел, че наистина сме погребвали разпънатия на кръст Спасител. Нас, малките, ни слагаха в краката на свещеника и ние навеждахме главите си под полите на расото му. Там стояхме и слушахме. В моето съзнание се е запечатала безкрайната служба, от която ние, малчуганите, се уморявахме и от време на време се закачахме помежду си. Около саркофага бяха калугерките и те пееха в хор погребални песни. Лицата им бяха печални. В очите им блестяха сълзи. Стотина богомолци бяха притиснати между стените на църквата, обладани от общо страдание за саможертвата на Исус Христос. В моята малка глава проникваше мъката на тези хора. Това бяха семействата на нашите съседи, занаятчии, дребни търговци, домакини. Никога няма да забравя как сред калугерките пеше съпругата на индустриалеца Момерин.

Продълговатото ѝ лице започваше да ми прилича на икона. Тя беше с копиринена черна забрадка. Нейният нежен глас се вплиташе в песните на сестрите. От очите ѝ капеха сълзи и тя искрено оплакваше горестната съдба на този, който изкупуваше греха на цялото човечество. Църквата имаше един централен купол, на който беше изобразен бог Саваот сред облаците. Някъде встрани беше гледката на ада с дяволите и грешниците. По-късно узнах, че тези рисунки и фрески са били на Захари Зограф. Олтарът беше дървен с метални инкрустации. Вероятно тревненските майстори дърворезбари са ваяли дървените фигури и орнаменти. От свещите, от диханието на многото хора ставаше топло. Това подсилваше атмосферата на тревожност и тъга. Според ритуала ковчегът се изнасяше и с него се обикаляше църквата. Тогава всички дишахме дълбоко свежия въздух от градините на манастира и сладкия мирис на цветята. По-късно с изненада видях, че саркофагът стои в камбанарията. Моето детско въображение вероятно го е поставило в земята. Откритието съм направил при някоя от моите игри в манастира. Свещеникът четеше от Библията и от време на време отваряше двете вратички на олтара и влизаше в него. Това внасяше и някакво разнообразие за нас децата сред протяжното пеене и дълго внимание в словата му.

Възкресение е. Всички отново се стичаме в манастира. Носим боядисаните си яйца. Този път църквата свети в цялата си пълнота. Чакаме с нетърпение да дойде дванайсетият час, за да произнесе свещеникът думите „Христос възкресе“, да се чукаме и да опитаме яйцата. У нас се постеше, а козунаците стояха на пирамида в гостната стая. Дядо ми ги караше с каруцата на фурната. Имаше цял кош за манастира. Запомнил съм как той сам ги месеше на своята пределна възраст, когато вече беше спрял да работи и когато бяха дали собствените си фурни под наем на роднини македонци. Камбаната биеха по-големите от нас и ние тичахме да ги заменим. Каква радост бликаше сред всички! Те се прегръщаха и в този момент истински се обичаха. Забравяха се съседски спорове, нямаше бедни и богати. Сякаш всички бяха братя и сестри. Ведно се смесваха възторжените дисонанси на песента, облъхващата топлина, миризмата на восъка. „Христос възкресе! Христос възкресе!“ От всички краища се носеше този възглас, а манастирската камбана биеше лудо.

Обичал съм да минавам алеите между пъстрите цветя на калугерките. Имал съм чувството, че те са ме упойвали. И днес, когато мина край кипариси, техният мирис винаги ме връща към спомена за женския метох. Нашите лудории и игри са ставали в южната част и откъм театъра. През месец юни зрееха няколко череши и калугерките ни молеха да им помогнем при брането. Зад пансиона имаше два ореха и през есента те ни привличаха с вкусните ядки. Заради приятелството на семейството ни с монахините аз обикновено се въздържах да палувам. Имах обаче другарчетата, които тичаха по каменните плочи на покривите.

Като нашия женски метох съм посещавал този в Сопот и на някои други места. Габровският женски манастир беше неотделим от духовната атмосфера на града. Бе ми съдено да присъствам в дните, през които манастирът се разрушаваше. Това стана през август 1959 година. Вероятно бюро на окръжния комитет на БКП заедно с председателя на окръжния народен съвет Никола Българенски са приели това решение. Не е помогнал и протестът на търновския митрополит и не ми е известно дали патриарх Кирил се е намесил. На 9 август през нощта мобилизираните комунисти с взривове събориха кокетната църква на Кольо Фичето. Гражданството години наред казваше за окръжния председател другаря Съборенски. Той по-късно стана ръководител на едно обединение за управление на водното стопанство. Малкото калугерки с камион бяха качени на Соколския манастир, който от мъжки се превърна в женски. Предполагам, че идеята на инициаторите е била да отворят пространство към реката, паралелно на която се построи вътрешната магистрала. На мястото на манастира сега е градската градинка с чешмата на Кольо Фичето. Но в моята душа е останал огреният от западното слънце покрив на камбанарията, кубето на църквата и жълтата ограда с очите под формата на кръстове. Заедно с изчезналия манастир е отлетяло и моето неповторимо детство.

ПОЩАТА

Всеки е запазил смътните очертания на един прозорец. Споменът за този първи отвор към външния свят идва от най-ранно детство. Тогава, когато осъзнаваме, че пред нас стои преграда, макар и невидима, която ни отделя от пространството. Всеки има прозорец на своето детство, през който е запечатал една картина — силна и жива, избледняваща с годините на живота му.

Представете си за миг. В стаята е полумрак. В стената се оглеждат червените езичета на огъня, показват се изпод отворената вратичка на печката. От дъното идва бледа млечна светлина, оградена от бялата рамка на прозореца. Отвъд нея става едно незабравимо чудо. Сипят се снежинки, озарени от лампите на улицата. Те танцуват хаотично, наподобявайки прогонени пеперуди пред тъмните очертания на просторна къща. Това е пощата. Няколко широки стълби водят към два свода. Дъното им завършва с обковани стъклени врати. Лявата е смълчана и винаги затворена. Затова пък дясната не престава да скърца при всяко отваряне. Над тях стои стройна редица от прозорци. Виненочервеният покрив завършва с наклонени, прилични на очи отвори, погледнали надолу, сякаш да видят кой е забързал да пусне писмо в тъмнозелените метални кутии, обкичили тесните странични стени.

Сега вече трябва да се отиде до прозореца. Детското чело се опира на студеното стъкло. Любопитните очи поглеждат нагоре. Там стои квадратната кула, която завършва с часовници от всички страни. Изправена е като страж. От предната страна като дълга каменна брада се спуска гранитна колона. Пощата изпълва целия прозорец — едно здание и нищо друго.

Спомняте ли си какво се виждаше от прозореца на вашата детска стая?... Може би сте се наслаждавали на красива градина? Дали още в сърцето ви са дърветата с нежните пролетни цветове или губерът на просторно поле, силуетите на долини и планини?... Всеки е запомнил някаква незабравима гледка — от сив дълъг блок, от улица, от полуразрушена градска къща или от кой знае още какво... Имаше един

разказ. В болничната стая са двама. Единият не може да се повдигне от леглото. Другият всеки ден му описва гледката през прозореца. След време той умира. Когато неподвижният за първи път се изправя и достига до жадуваните стъкла, е разтърсен от удивление. Пред него стои мрачна олющена стена. Събеседникът му по легло — това мога сега да осъзная — той гледал през прозореца на своето детство, прозореца на своя живот.

Моята първа картина, очертана в рамката на прозореца, затрупана от безкрайните кадри в лентата на времето, е все още жива. Тя идва в мен, свежа и чиста, видяна от неподправените ми, искрени детски очи.

Замислена и няма, пощата имаше свой вътрешен живот, едно външно движение, което винаги ѝ придаваше различен вид. Гледаш — пред кутията стои грохнала бабичка и от някаква селска торбичка вади с разтреперани ръце плик с писмо. Забързани и весели, скачат по стълбите млади хора, други, замислени и натъжени, излизат. Понякога се струпват на групички и оживено говорят. На ъгъла младо момиче стои и чака... А когато свърши работният ден и се спусне лятната нощ, от отворените прозорци изтича тънък и пресечен звук, сякаш жужат метални пчели и от време на време дрезгаво кашлят. Най-тайнственото са светлините. Можеш да ги наблюдаваш неуморно. Те ту припламват в червено, синьо, жълто и бързо гаснат. В някой миг се превръщат в многоцветен букет, в мимолетна красива феерия. Тогава имаш чувството, че това са сигнали от далечна планета, които носят някакви загадъчни съобщения... Откъде идват и накъде отиват? Какво казват? Играта на светлините предизвиква ту страх, ту възхита, учудване. С изгрева на слънцето пощата се оживява от други звуци.

Очите ми са отправени към покрива. На равно разстояние той е подпрян от заоблени, червени декоративни греди. Те целите са обкичени с гнезда. Щом пукне пролет, стрехите се оживяват. На земята няма такова летище, което всеки миг да приема толкова пикиращи птици. Повее ли южнякът, задъхти ли на зелено, и отвън гръмва гигантски птичи хор. Можеш да гледаш до насита какво става около гнездата, как бавно и с колко труд се гради гнездото. Полетите са един след друг. При всяко кацане се носи капчица кал, сламка. Строителите са неуморни. А после от малките дупчици се показват главичките на излюпените лястовички и започва онзи вечен кръговрат, който сплита

веригата на живота. Малките се учат да летят. Виждаш как ден след ден техните крилца растат. Когато станат достатъчно силни и големи, те напускат стрехите и покрива и се отправят към близките дървета. По-смелите вече кръжат със своите родители около кулата. От нейния връх наднича медна камбана, от която стърчи черно копие с гръмоотвод, отправен направо към небето. Гледаш кулата и не вярваш на очите си. Тя се движи. Тя пътува между облаците. А в ясен ден тя е като пристанище. Парапетите ѝ почерняват от накачалите лястовици. Изведнъж някоя се стрелне и по нея още една. Литнат високо в синевата, толкова далеч, че се превръщат в две малки точки. Те спират високо горе, задържат се, а след това устремно се спускат, чертаейки остри фигури.

Часовникът бие строго и тържествено. Звънът му отеква наоколо. И голямата стрелка е нагоре. Сочи небето. Иска да покаже къде са малките точки, които скоро ще се превърнат в бърбиви, черни джуджета, кацнали на нея. Тук започва едно друго тайнство. Наблюдаваш с трепет мига, когато стрелката ще мръдне и ще измине едва доловимо разстояние. Каква радост носи в душата това едва доловимо помръдване. Сега, когато бяга времето, когато заменяме календар след календар, и това движение е милиони и милиони пъти по-бързо, разбираме — този първи трепет е изчезнал в миналото. Падаш в клопката на един парадокс. Вече никога нямаш време да гледаш и да чакаш това странно движение на голямата стрелка.

Станах по-голям. Започнах да наблюдавам квадратната кула от различни места в квартала. Не винаги нейните големи стрелки мърдаха едновременно. Това беше нова загадка. По-късно сам ще си обясня причината. По-късно всички ще започнем да търсим причините за различното време, за разликите в мисленето и измеренията.

Моята поща стои пак там. Сега около нея има малък площад. Няма го само моят прозорец. Дядовата къща е съборена. Имам чувството, сякаш прозорецът на моето детство е пхнат в плик и пуснат в една от зелените кутии с думите „сбогом!“.

Ноември 1984 г.

ЕДЕЛВАЙС ОТ МАЗАЛАТ

Всеки от нас е съхранил в паметта си преживявания и събития, оставили дълбока дия в сърцето му. Те могат да изплуват и след десетилетия. В мен още са живи чувствата и възприятията от нашето изкачване на Мазалат, един от най-високите върхове в Стара планина. Това стана в средата на юни 1955 година. Ние бяхме взели своята матура след единадесети клас и предстоеше в края на седмицата да получим дипломите си. Няколко дена преди това с група мои съученици решихме да изкачим върха. Когато имах светлина в очите си, аз съм се любувал на този огромен сапфир. Още тогава съм бил запленил от неговата красота. Виждам съм го обгърнат от прозрачна синя пелена. Зад нея едва се очертаваха скали и смарагдови петна. Моята мечта беше на път да се осъществи, само че съдбата ми бе отнела шанса да го възприема с очите си. Знаех, че този път ще го виждам с душата си. Тези момчета, с които тръгнахме, вече имат внуци, а двама от тях отдавна се намират в отвъдното.

Весели, шумни, напористи, с очакване, ние потеглихме за Балкана. Ще прескоча радостта ни от пристигането на просторната планинска поляна — Узана. Дълго вървахме по равните гори. Изскочихме на други, високи и стръмни поляни. Наричат ги Коритата. Дали името идва от огражденията на чешмата — те се пълнят от струите на кристални ледени води. Тук каракачаните докарват стадата си на водопой. Пътеката отново ни води през гори. Дърветата са стари, вековни, обрасли с мъх. Едва привечер пристигнахме в хижата. Хиждарят и неговата съпруга Лидия Бринцева, която познавах от текстилния техникум, ни настанаха на най-горния ред от нарове в миришеща на одеяла и пот хижарска стая. В трапезарията похапнахме здраво от това, което си носехме. Сред гостите имаше една немска двойка, вероятно по онова време са били от ГДР. Те говореха тихо и спокойно на фона на нашия оглушителен смях и шумни закачки. Ако се подредим по темперамент, вероятно начело ще застанат Иван Калцунев и Христо Банковски. След тях ще бъде аз. Най-тих беше Петко Сираков. Той беше една година по-малък от нас и доста пълен за

възрастта си. Тъй да се каже, средно положение заемаше Николай Скорчев. Трябваше да прекратим възбудата си от чистия въздух и ходенето. Май че умората надделяваше. На другия ден предвиждахме да станем много рано, за което поръчахме да бъдем събудени. Отправихме се към своя голям дървен креват и на него се подредихме като риби на тезгях.

Събудиха ни преди изгрев-слънце. В хижата оставихме раниците си, вечерта щяхме да се върнем обратно тук. Някой от нас взе част от храната. Тръгнахме с бърз ход. Предстоеше да заобиколим огромната пропаст на Габровница, която ни дели от върха. Пътят ни минаваше през Пеещите скали. И сега не знам защо ги наричат така. Вероятно те започват да свирят, когато вятърът връхлети върху тях. Слънцето озари върховете на дърветата. Не знам защо това вървене ми се стори доста дълго. Излязохме на равни планински била. Беше приятно и прохладно. Някъде встрани се чуваше звънът на хлопатарите. Пред нас се изправи върхът. Ние го доближавахме. Започнахме да се катерим по него. Наклонът не беше много стръмен. Бе обсипан с по-едри и по-малки камъни, между които от време на време се провираха скали. Зад нас остана алпийската растителност — остра и корава трева, полегнал клек покриваше билото. Чудо е, че между тях пъстрееха нежни цветчета. Стана топло, започна да припича. Вече нищо не ни скриваше от жарките лъчи на юнското слънце.

Момчетата се редуваха да ме водят. На трудните места по двама ми помагаха. Едва ли ще си спомня, но вероятно е имало и случаи да са ме изтегляли. Колкото и успешно да се провирах между камъните, често се спъвах. От тези препятствия и излишни движения започнах да се уморявам. Не е странно. След моето ослепяване аз почти се обездвижих. Не исках да се предавам. Това изпитание беше прекомерно за мен. Ние все повече и повече доближавахме прозрачното синьо небе.

Като пиша това, си спомням за моята начална учителка. В един такъв слънчев ден тя ни беше извела по пътя към Петкова нива — това е хълм, от който изгревът целува Габрово. Учили сме за хоризонта. Тя ни посочи на едно малко възвишение къде е той. Каза: „Сега тичайте и го хванете“. Хукнахме ние нагоре, но той се измести на следващата височина. „Така е — повтори тя — тая въздушна линия не може да се стигне, деца“. Вече бяхме на една ръка от хоризонта, бяхме големи и

знаехме, че няма да можем да го пипнем. Човекът цял живот се стреми нагоре и като че ли никога не ще се доближи до края на голямата си цел. Тя все му бяга като хоризонта.

Ние имахме самочувствието на победители, почти тичахме и викахме от възторг. Бяхме горе. Бяхме на най-високото. Над нас небето беше синьо и ведро. Сякаш всичко беше окъпано в синева. Като загадка се виждаше хижата и поляната над нея. Над тях като самотен воин стоеше малкият Матерхорн. А в далечината се долавяха контурите на Коруджа. Под нас беше бездната на Габровница, подобна на каньон. На запад се простираше верига от върхове, виждаше се скалистият Марагидик, зад който се подаваше тъмният исполин на връх Ботев. От низините се надигаха млечни изпарения, а техните езици пълзяха към скалите. Около нас трептеше една тревожна мараня. В далечината се видя бяло облаче. На най-високата точка седнахме щастливи. Носехме купчинка дръвца. Стъквихме огън и приготвихме чудесен обед. Храната на планината е винаги вкусна.

От стратегическата позиция, на която се намирахме, можеше най-добре да се наблюдава небосводът.

Малките бели облачета наедряха. Повея вятър. Появи се съмнение за дъжд след няколко часа. Тогава внезапно се роди едно решение. Момчетата се обърнаха към Христо и мен. Тъй като пътят нататък е дълъг и труден, на нас ни бе предложено да се върнем обратно по извървения вече маршрут. Групата трябваше да преброди масива, билото, да премине през Корудере и да се спусне право към Габровница. Предстоеше им да пресекат реката и да се изкачат по гористите хълмове на отвъдната страна, където високо беше хижата. А ние с Христо трябваше да минем по обратния път на Подковата. Групата щеше да търси еделвайс. Това беше и една от целите на нашето изкачване. Рядкото благородно цвете, символ на алпинистите, можеше да се срещне само в тези части на върха. Този изчезващ вид в Стара планина не беше позволено да се изкоренява и ние искахме да откъснем само по няколко стръка. По-късно с разочарование разбрах, че конете на Монголия го пасели около аулите. А за нас това цвете беше един блян.

Отдавна беше преломил денят. Наистина трябваше да се бърза. С препоръката ние да се движим ускорено нашите приятели побягнаха надолу. На върха бяхме с Ичо.

Около нас беше всепоглъщаща тишина. Ние също мълчахме. Стояхме смутени и малко огорчени. За това положение аз изпитвах вина. Над нас беше космосът, за него Христо Банковски беше писал разкази. Чел ми ги е вкъщи, преди да ги изпрати на Добри Жотев. Ние стояхме самотни и объркани сред тази дивна природа. За миг Христо ме напусна. След малко се върна. В този промеждутък аз се почувствах виновен. Той беше обвързан и обречен с моята зависимост. Искаше ми се да му предложи да догони групата и аз да остана тук... Разбира се, това беше немислимо. Той никога нямаше да ме изостави. Върна се и с тих и твърд глас ме попита: „Нали си смел?!“ В гласа му имаше болка и решителност. „Аз огледах местността. Готов ли си да се спуснем по отвесните скали, право надолу?“ Сигурно е замахнал с ръка, сякаш го виждах. Изведнъж ни обзе някаква магия и безрасъдност. Тръгнахме. Заслизахме бавно и предпазливо, обърнати с гръб към пропастта. Той ми посочваше всяка пролука и издатина в скалите. Наместваше ръцете и краката ми. Аз улавях кичури остра трева и се държах за тях, преди да се преместя по-долу. Предварително той ги дърпаше силно, за да бъде сигурен, че няма да се изтръгнат. Ние се спускахме метър по метър. Това ставаше някак си зигзагообразно. На една почти отвесна скала Христо предложи да се вържем взаимно с нашите колани. На няколко пъти аз се плъзгах и той ме задържаше. Случваше се и аз да му помагам.

Облаците пристигаха над нас и потъмняваха. Това ни тревожеше и ние бързахме доколкото можехме. Ръцете и краката ни се ожулваха и нараняваха. Напрежението стигаше до своя предел. Христо проверяваше и избираше най-безопасните места. Пристъпвахме ту вляво, ту вдясно. Понякога сме се връщали малко и нагоре. Нямахме представа колко време е изминало. Облаците вече ни обгръщаха, тяхната влага се просмукваше в дрехите. Спряхме да си починем. Около нас беше застрашителна тишина. Мълчахме. Изпитвахме и страх. Христо гледаше нагоре и надолу. С притаен глас сподели: „Не е възможно повече да се върнем обратно. Трябва да продължим.“ Отново заслизахме надолу, опипвайки ръб по ръб, падина по падина. Аз се залавях за тях и се закрепвах. Усещах болки в мускулите. Отмалявах. По ръцете и по коленете си напипвах петна кръв. Вероятно и Христо е бил наранен. Нямаше друг изход. Трудно ми е днес да преценя каква енергия в нас е бликала, за да се спасим. Плътното прилепване на

телата ни към скалите, изтощителното захващане, бяха единствената сигурност. От време на време Христо ме окуражаваше: „Малко остана, малко..., след няколко десетки метра доближаваме спасителен наклон“. В този момент ни разтърси раздираща светкавица. По-страшна и по-зловеща никога не съм чувал. Тя сякаш се сгромоляса върху нас. Гърмът ѝ заехтя по скалите и приличаше на безкрайна канонада.

След около два часа свличане под върха ние изпитахме радост. Христо намери няколко стръка еделвайс. На метри по-долу между камъните и лишеите той ми насочи ръката и аз опипах сам заветното цвете. Бях го виждал в значките на туристите, изсушен в техните албуми. С треперещи пръсти откъснах две цветчета и ги тикнах в пазвата. Другата ми ръка се впиваше в изпъкнал камък, а Христо със задоволство ме държеше здраво.

Разнесе се отново оглушителен трясък. И още и още... Отвсякъде се спускаше мрак. Имах чувството, че нощта бе подранила. Само огнените камшици на светкавиците осветяваха сивите скали, лишеите, мъховете, а може би и изписания върху лицата ни страх. Никога, никога през целия ми живот не съм чувал такива силни тътени. Ехото ги разнасяше по скалите и ги връщаше обратно. Гръмотевиците прииждаха като вълни. Тяхната посока не можеше да се определи. Всичко вреше около нас. И тогава доловихме нещо по-страшно... Чу се шумът на прииждащия дъжд. Скоро заплююща на едри капки и се усили. „Малко остана, малко остана...“ — ме обнадеждаваше Ичо. В този момент ние, обучавани в атеизъм, се молехме на Бог, викахме, крещяхме, за да се чуем сред грохота на светкавиците. Надеждата последна умира. Ичо повтаряше: „Малко остана, малко остана!“ В мен се загнезди съмнение колко ли остана... Около нас се стичаха струи вода. Те ни обливаха от надвесените скали. Отронваха се камъчета, започнаха да падат и по-големи. За наш ужас встрани с трополене прелетя един по-голям къс. Господи, добре че не падна върху нас! Живи сме... Малко остана, малко остана... Под краката ни започнаха да се появяват по-полегати места. Водата беше безжалостна. Превръщаше се в ручей и водопади. Човекът е велико творение. Той е призван да издържи на всичко. Плъзгахме се, с усилия се задържахме. Кичурите трева се скубеха. Слава Богу, че под нас вече имаше тераси. „Виждам края, виждам края“. Ичо крещеше и ме

прегръщаше. Стъпихме на почва, газехме трева, храстите ни бодяха. Спасителният наклон ни водеше надолу. Растителността ставаше по-гъста. Все още се провирахме между скали, които ни деряха. Това беше вече без значение. Дъждът ни промиваше раните. Идва краят, идва краят. Скоро се свлякохме в някаква падина и нагазихме в коприва, по-висока от нашия бой. Пареше лицата, краката. Боже, колко е хубаво, че има земя! Чувахме отминаващия гръм и се прегръщяхме. Вече не усещахме дъжда. Бяхме щастливи и спасени. Не ми се вярваше, че бяхме вече долу, в бездната. Сякаш умората се изпари. Затичахме. Посрещна ни лай от озверени кучета. Беше ли това нова опасност?

Кучетата ни заобиколиха и ние трябваше да се отбраняваме. Какъв беше този кураж на две изтощени момчета? Христо грабна камък и двамата закрепяхме. В този миг се чуха гласове. Към нас идваха хора и викаха кучетата. Доближиха ни. Бяха каракачани. „Как попаднахте тука? Откъде дойдохте?“ Ичо посочи нагоре. Аз побързах да обясня, че не виждам. „Ами сега какво ще ви правим? Хайде с нас към колибите.“ Господи, добре че има хора на земята! Поведоха ни. Замириса на дим, предвкусвахме топлината, бяхме изгладнели. Едва сега осъзнахме, че се свечерява. Повече от пет часа сме се спускали. Спряхме пред каракачанската хижа. Дъждът само прокапваше и някъде далече, далече се чуваше тътен. И както става в приказките, отстрани някъде идваха викове. Те повече и повече се доближаваха. Невероятно! Беше групата. Ние не мислехме за огнището и топлото мляко. Изненадата беше неповторима. Срегнахме се отново! Прегръщяхме се, радвахме се един на друг. Учудването беше безкрайно. Никой не можеше да повярва как сме слезли тук долу.

Дъждът спря и ние решихме да пресечем Габровница. Тя беше придошла. Гърмеше под нас. Дълбочината на каменното ѝ корито беше повече от 10 метра. Пресичането ставаше само по два ствола, прехвърлени над коритото. Тъй като не можех да пазя равновесие, прекрачих единия ствол и седешком започнах да се придвижвам. Пред мен и зад мен имаше пазители. Преминаването на буйната кипяща река продължи доста време. Най-последно скочихме на другия бряг. Затичахме. Предстоеше да изкачим стръмните хълмове, обрасли с вековни гори. Поехме пътека, която вероятно водеше към хижата. Всички бяхме уморени. Бързахме. Вече се стъмни. Гората ни посрещна

хладна и влажна. От листата падаха студени капки. Почвата беше рохкава и напоена от дъжда. Върху нея се разстилаше килим от изгнили листа. Не си спомням кога сме се отклонили от пътеката. Нищо не се виждаше. Не бяхме предвидили светлина със себе си. Просто вървахме пипнешком. Поехме по странично дере, което се стопа някъде във висините. Над него се отваряше пролука. След като повече не можехме да се ориентираме, решихме да спрем на едно по-широко място между дърветата. Тъмнината не ни позволяваше да стигнем хижата и трябваше да останем тук. Всички бяхме без храна и с мокри дрехи. Бяхме щастливи, защото изпитанията бяха останали зад нас. Другите се втурнаха да събират съчки и дървета, довякоха и два големи пъна. Огънят лумна и се разгоря. Това беше най-красивият огън в моя живот. Лицата ни станаха бакърени и очите заискряха.

Настанихме се около пламъците. Сушахме се. Беше весело, бяхме почти голи. На пръчки закачахме ризите, панталоните и от тях се вдигаше пара. От Габрово тръгнах с чисто нови кожени сандали, а сега това никога не бих го направил. Удобството им беше в солидната гума, която вероятно ме е спасила. За жалост бяха прогизнали и деформирани. И тях сложихме до огъня.

Радостта ни не трая дълго. Отново страшен звук като вихър се появи над нас. Запръска и заплющя. Набързо събрахме каквото можахме и затичахме под короните на дърветата. Валя, валя, безмилостно валя през цялата нощ. Всичко върху нас отново бе мокро. Както се шегувахме, само пъпчетата ни бяха сухи. Огънят загасна. Всички мълчахме и кой знае какво си мислехме. За себе си ще кажа — това не беше така страшно, както горе на скалите. Треперехме от студ. През цялото време ни се привиждаха светлини, чуваше ни се звънът на спасителната камбана от хижата. На развиделяване дъждът спря, всички се скупчихме отново около пепелта на огнището. Ровихме и чудо — под дебелия пласт от пепел имаше живи въглени. Огънят отново се разгоря. Пак хвърляхме дървета и пламъците се извисяваха. Хайде сега отново да се сушим! Накрая се топлихме на жаравата. Между короните на дърветата светлината проникваше все по-ярко. Загасихме огъня и изтощени от безсъние, потеглихме нагоре. Аз поех бос, защото единият от сандалите ми беше станал жертва на пламъците. Простих се с чисто новите си сандали, смъднало ме е габровското сърце, но те бяха достоен курбан за нашия подвиг. Краката

ми се подбиваха от падналите клони и стърчащи камъни. На фона на безумното слизане от Мазалат това беше детска игра. Най-после се измъкнахме от гората. Пред нас стоеше хижата. И едва тогава разбрахме, че сме лагерували на около половин час под нея. Разбира се, никой не ни беше търсил с фенери, нито пък бил камбаната. Хиждарите си мислели, че сме ноцували на хижа „Рай“, недалеч от връх Ботев. А всичко, което сме виждали и чували през безмилостния дъжд, е било само мираж.

Възторгът ни беше неописуем. Бяхме на топло, пиехме горещ чай, ядохме, ядохме всичко, каквото имаше в раниците ни. После се търкулихме на нарове и заспахме дълбоко. В просъница се чуваше как дъждът барабани по ламаринения покрив. Събуждането ни стана на другия ден в ранните часове. Не си спомням да сме вечеряли. Отнякъде ми намериха чифт изтъркани гуменки, по-малки за краката ми. Стъпвах със свити пръсти. Хиждарите или някой от нас предложи да скъсим пътя до Габрово. Спуснахме се към пролома на река Росица. Там, в Лъга, имаше горска база. От нея тръгваха натоварени камиони с трупи за родния ми град. Тичали сме надолу. След ден предстоеше да ни връчват дипломите за завършеното ни образование в Априловската гимназия. Това беше извор на нови вълнения. Добрахме се до базата и се спазарихме с един шофьор. Викаха му Врачето. Той нахвърли папрат върху дърветата и ние се сгушихме в нея. Трупите бяха привързани, но на завоите от време на време се разместваха и трябваше да пазим равновесие. Имаше опасност да излетим. Всичко се размина благополучно. Поехме гладкия път от Севлиево към Габрово. Преди да влезе в града, камионът спря и шофьорът ни накара да слезем, за да не бъде проверен и глобен. Вече крачехме бодро, отивахме си вкъщи.

Иван и Петко станаха инженери. Николай — учител по практика в механотехникума. Христо Банковски се утвърди като журналист в литературната редакция на Радио София. Няколко дни преди да загине трагично, разговаряхме по телефона. Съобщи ми: „Имам да черпя. Приеха ме за член на Съюза на писателите“. Той вече беше издал четири стихосбирки. Едната от тях има наименование „Виждам планина“. Това е заглавие на стихотворение. Както му казвахме на нашите сбирки, Ичо беше най-големият поет между планинарите и най-големият планинар между поетите. В съзнанието си съм запазил

една негова мисъл от стихотворение, която ще цитирам по памет: „Потрудно е, когато човекът слиза надолу, отколкото когато се качва нагоре.“ Разбирам метафората, която той е употребил. Наистина мъчително е, когато човек слиза от власт, кариера, слава, когато напуска род, семейство, приятели...

Банковски никога не си признаваше, че зрението му беше отслабнало. Понякога в тъмното почти не виждаше. Това не му попречи да преброди всички наши планини и да изкачи най-високите им върхове. Мисля, че те се преплитаха в един друг, един по-висок и необятен духовен връх. Това беше неговото вътрешно страдание и неудовлетвореност срещу примирението и несправедливостта. Христо си беше бунтар по душа.

При нашите приятелски срещи на чаша вино и без чаша вино винаги е заявявал: „Много щуротии съм правил в живота си, но най-голямата лудост беше нашето спускане от Мазалат. На няколко пъти можеше да паднеш и аз бях решил да се хвърля след тебе в бездната“.

Христо Банковски се хвърли поради отслабналото си зрение от осмия етаж през отворен прозорец, объркал посоката в тъмнината. Това се случи в Дома на учените на Златни пясъци през май 1976 г. Нямахме още 39 години. Винаги ми е казвал, че поетите умират до тази възраст. В този ден е ръковолил семинар на поети от източноевропейски страни. Христо е полетял като птица в нощта, полетял е към своята далечна планета от вселената, към онези светове, които го привличаха през целия му живот. Вярвам, че сега ми се смее, когато пиша за нашия еделвайс от Мазалат.

На осми август, рождения му ден, посетих гроба му. Щеше да навърши 65 години. На мястото на паметника стоеше къс гранитна скала. Вместо кръст на нея беше издялан красив еделвайс.

ОТНОВО НА УЧИЛИЩЕ

Когато угасна светлината в очите ми на 12 септември 1952 година, при мен всичко се обърка. Мечтаех да уча в чужбина химия. Оставаше ми само да завърша последния курс и да защита диплома в текстилния техникум в Габрово. В първите дни след мозъчната операция все още сънувах, че проглеждам. Лекарите поддържаха надеждата в мен. Трудно ставах от болничното легло. Но трябваше нещо да се прави през това време. В духа на габровската предприемчивост помолих баща ми да отиде при слепите и да ми донесе книги. Исках да запълня времето си, докато уж се възвърне зрението ми. Той милият отишъл при тогавашния председател Стефан Ненков на пл. „Славейков“ 1. Приел го с думите: „По-добре направете всичко възможно да му се помогне на момчето. Ако остане така, то само ще ни потърси.“ Минаха месеци, преминах през нервна и очна клиника. На 1 февруари 1953 година с нощния влак пътувахме с татко за Габрово. В болницата посрещнах новата година потиснат и обезверен за бъдещето. Благодарен съм на известния природолечител Петър Димков. Неговите процедури излекуваха главоболието, с което напуснах Александровската болница. Един от възрастните асистенти на проф. Пашев и самият Димков ми казаха, че ако някой ден мога да виждам, то ще бъдат само очертания. Но и това не дойде. Все пак съм благодарен, че започнах да разграничавам ден от нощ и да усещам, когато се пали лампа. Гледал съм в упор най-яркото светило. Вече не ме беше страх, че мога да увредя очите си. Наблюдавал съм слънчево затъмнение с опушено стъкло, когато виждах, а неговата ярка светлина този път само пареше лицето ми. Най-страшно е времето на отрезвяването. Преходът от светлината към свят без образи е невероятен скок в бездната. Трагизмът е неописуем. Слушам през прозореца моите съученици, които минават към Априловската гимназия. Техният смях кълтеше в душата ми. Искаше ми се да скоча и да тръгна както някога по улиците. В мен напираше друго чувство. Зрееше мъжът. Това още повече ме измъчваше, защото бях изолиран. В нашия дом идваха момичета и момчета, с които съм дружал. Към две

от тях съм изпитвал юношески платонически чувства. Дори съм си водил дневник, когато виждах.

Срещите минаха и отшумяха, почти всички заминаха да учат във висши учебни заведения. Останах сам. Въртях се като разярено животно в клетката си. Трябваше да се предприеме нещо отново. При мен идваше един от моите приятели Любомир Дойчев. С него се познаваме от 5-годишна възраст. Лелите ни са седели на един чин. Той започна да ми чете новелите на Стефан Цвайг и разкази от други автори. По онова време приятелят на моя брат Стефан Брусев се беше развел. Пристигна от Варна. Там е бил капитан на малък кораб. Двамата събрахме мъката си ведно. Беше ни по-леко, когато я разделяхме. Щом беше свободен от смяна в машинния завод, ми четеше „Война и мир“. Това не беше обикновено четене. Ние се спирахме на отделни мисли. Спомням си една от тях. Изрича я Кутузов: „Всичко идва навреме за онзи, който умее да чака.“ И двамата трябваше да проявим търпение. За съжаление той е вече покойник. Ожени се втори път и има син. Баща му беше един от най-известните социалисти в града, приятел на Благоев и Георги Кирков. Беше излязъл от плевенския затвор на 8 септември 1944 г. С неговата съпруга го посрещнахме на гарата заедно с цялата група пристигащи затворници, но това е друга тема. Любомир Дойчев също е покойник, беше преподавател по руски език в Търновския и Габровския университет. Скланям глава пред тяхната памет. Мисля, че в оня начален период на новия ми живот те са ми помогнали да разсея част от мъката.

В душата ми настъпваше ново просветление. Поисках удостоверение от техникума, че съм завършил средно образование. С моя брат Петър дойдохме в София. Той занесе този документ в Министерството на просветата. Обяснили му, че не може с него да се кандидатства в Софийския университет, защото образованието ми не е хуманитарно. Такива са били правилата по онова време. Днес от всяко средно училище човек може да кандидатства, където иска. При това идване в София брат ми ме доведе в читалището на слепите. Тогава се запознах с библиотекарката Елена Живкова, с Валя Минчева и Стефка Бакърджиева. За тях и за мен всичко беше любопитно, но това не беше първата ми среща със слепи хора. Аз съм познавал някои от тях още когато виждах. Под ръка водеха чичо Коста Йотевски. Живееше срещу гимназията със съпругата си Евда. Тя е сестра на художника Лазар

Донков — създателя на Етнографския музей в Етъра. На чичо Коста Йотевски дължа много. Той ми показа брайловата азбука. Аз съм я виждал на гърба на календарчета, които се разпространяваха, когато учех. Запомних я бързо. Той ми даде плоча, шило и листове. Аз пишех букви, думи, изречения. Не можех да ги прочета. Вече разбирах колко е бил прав Стефан Ненков. Когато председателят на организацията на слепите Иванчо Стефанов беше дошъл да ме покани за член през лятото на 1953 година, ми донесе един брой от списание „Животът на слепите“. Каза ми: „Ти си учен и сега ще можеш да четеш.“ Вероятно той е говорил с моите родители. Такова посещение съвсем не ми беше по сърце. Смятах го за пристигане на погребално бюро. Тази нощ също не можах да спя. Значи вече ме приобщават, значи аз съм вече един от тях. Разлиствах списанието, но нищо не разбирах от него. Всичко се преливаше в една грапавина. Плаках. Колко нощи дотогава не бях спал. Колко нощи тихо в себе си съм ридал. Не исках да го покажа на родителите си. Чичо Косъо Йотевски ми свиреше с акордеон. Искаше да ме насърчи и аз да почна да свиря. Имахме интересни разговори с него. Той беше съвипускник с Кимон Георгиев и Дамян Велчев. Учил е в Русия, във военно училище. Бил известно време военен. Даваше съвети на Лазар Донков как да оформя комплекса на Етъра. Той беше преживял много, ослепял е в късна възраст. Понякога сме били заедно, когато художникът му носеше макети. Дори аз съм опипвал някои от тях. Мисля, че те сега са в Габровския музей.

Един ден отидох с моята леля при директора на Априловската гимназия Цвятко Ковачев. Беше завършил философия. Припомням си физиономията му. Наподобяваше образите на френските просветители. Към това ще добавя неговата манта и сандалите, които обуваше на бос крак. Защо пък съм запомнил тази подробност?! Нещо я е накарало да изплува в зрителната ми памет. Срещата ни стана в градината на гимназията близо до гроба на Априлов. Обясних му с каква молба пристигам. Трябваше да уча и да завърша Априловската гимназия, за да ме приемат в университета. „Да, но вие си имате училище във Варна. Насочи се там“ — ми отговори той. Не знаеше, че там се учи до завършване на основно образование. „Можете да опитате като частен ученик тогава, но ако разреши министерството“.

С тази задача се залови моята съученичка от техникума Веска Досева-Цанкова. Жизнерадостна и винаги усмихната, тя успяла да убеди чиновниците в министерството да получи разрешение. По това време тя беше студентка в София. Обадиха ми се от гимназията, че мога да се явя като частен ученик. Съобщението се превърна в голямо събитие за мен. Ще уча отново! Ще уча отново! В нашия дом вестта беше приета с радост. Големия кръст за моята подготовка пое леля ми Милка. Тя беше учила четири семестъра философия и педагогика. Четеше ми всеки ден. Това ставаше, докато гледаше своя болен син. Понякога е слагала учебниците върху една рамка над печката. С едната ръка ги прелистваше, а с другата бъркаше гозбата, да не загори. Ще си кажете, излишни подробности. Но с нищо не бих могъл по-добре да изразя нейното невероятно, огромно сърце. Тя даде всичко от себе си. Четяха ми и моя баща, брат ми и други. Татко се връщаше от работа, слагаше очилата и вечерите трябваше да посвети на мен. Сега разбирам неговата саможертва. От умора дори заспиваше понякога над разтворения учебник. Милата леля и моя татко! Те са прегърнали лудата ми идея да уча. Вярвали са във възможностите ми. Така на две сесии през юни и септември 1954 година аз положих 32, а може би и 34 изпита, за да премина от осми до десети гимназиален клас. Бяха ми признали в министерството оценките по химия, части от алгебра и геометрия, физика, история. С изключение на рисуването, което нямаше как да го правя, предметите, които взех, бяха от пеене до психология. Последната дисциплина ми донесе огорчение. Получих добър. Тогава беше петобалната система по руски образец. Предстоеше ми последният етап — да завърша и единайсти клас. Докато още се движех в гимназията и срещах десетките млади момчета и момичета по време на моите изпити, аз твърдо знаех, че последния клас ще завърша с тях. Отново помолих директора да ми разреши това. „Да, но не е удобно да бъдеш между виждащите ученици. Ти ще им влияеш, ще ги смущаваш, пък и ти самият ще страдаш.“ Моят отличен успех на положените изпити ми даваше кураж да не се откажа от желанието си. Накрая директорът склони, но ако разреши министерството. Веска Цанкова отново ми помогна, за което ѝ оставам безкрайно признателен. По това време се появи един нов приятел в моя живот — Петър Цокев. Той беше ученик в десети клас, един измежду отличниците на гимназията. Мисля, че Любчо Дойчев го

доведе при мен. Той ми четеше учебници по литература и заедно разсъждавахме. Днес е признат журналист и се радва на високо уважение от културната общественост в родния ни град.

На 1 септември започна учебната година. Моето разрешение все още не идваше. Чаках го ден след ден, докато в началото на октомври се обадиха от гимназията, че е пристигнало от министерството.

Много са вълнуващите дни в моя живот. Всеки един човек има подобна броеница. Купиха ми черно сако и панталон, нова риза и обувки. Предстоеше ми на следващия ден да отида в моя клас. Леля ме заведе. Най-напред се срещнахме с директора. Този път ме поздрави мило. Заедно с него влязохме по време на часа. Всички станаха. Не съм сигурен, но мисля, че беше в час по математика. Математичката беше нашата класна — госпожа Вела Кокошарска. Директорът се обърна към учениците с много благи думи: „Имате един нов съученик, знаете, че той не вижда напълно и се надявам, че всички ще му помагате.“ Главата ми шумеше. Гласът му ехтеше от всички страни. В класната стая беше тихо. Толкова тихо, че не можех да се ориентирам дали съм вътре в нея. Предполагам, че предния ден или сутринта класната ги е предупредила за моето идване. Настаниха ме на първия чин. Директорът излезе с леля ми. Някого изпитваха. След малко би звънецът. Настана шум. Запознах се с моя съученик на чина Иван Калцунев. Заобиколиха ме още ученици. Бях щастлив, много щастлив. Подаваха ми ръце и се представяха. Не можех веднага да запомня имената и гласовете им. Сред първите бяха Кольо Лефтеров, Христо Попов, Христо Банковски. През следващите дни нашата връзка се задълбочаваше. Те ме водеха след училище и започнаха да ме вземат сутрин. Къщата ни беше близо до гимназията, срещу старата поща. На това място сега е площадът. Мисля, за кой ли път, че в живота няма случайности. Христо Банковски имаше феноменална памет. Недовиждаше. Това беше някакво невидимо основание за близост. По-скоро общата душевност с тези млади, красиви момчета правеше нашата спойка. Кольо и Христо бяха големи математици. Спомням си как заедно махахме покривката на голямата ни маса и от всички възможни копчета вкъщи редяхме комбинации, вариации, пермутации. Татко ми донесе кабарчета. Приятелите ми изрязваха ленти и окръжности от картони. На чамовата дъска, която се вадеше от един стар бюфет, забождаха фигурите. Аз бях учил тригонометрия и

стереометрия, не ми беше трудно да въртя различните фигури и да образувам обемните тела. Както на приравнителните изпити, решавах наум задачите, с въображението си чертаех различните геометрични тела. Изчислявах обеми и решавах нощем в леглото си геометричните задачи. По това време се опитвах да пиша вече на брайловата си плоча. Едва четях. Бях го постигнал преди година. Един летен ден от инат седнах на затворената шевна машина на мама и в продължение на повече от 4 часа четох една-единствена брайлова страница. Тя беше от списанието. Мисля, че ставаше дума за откъс от речта на Вълко Червенков пред шестия партиен конгрес. Четенето ми ставаше с показалеца, буква по буква. Опипвах всяка точка. После събирах буквичките в думата. Всичко ми приличаше на ребус. Аз схващах думата, но докато фигурално не я възприема с пръстите си, не се примирявах. Преминавах през празното поле и продължавах. Когато свърших, бях потънал в пот. Страницата беше размазана. Един добър брайлист би я прочел за една минута. В гимназията на моята плоча се опитвах да пиша през ред и по-разредено. Слагах по някоя дума, колкото да ми напомня, да ме подсеца за даден текст.

Вече стоях на втория чин с Николай Скорчев. Даже понякога взаимно си помагахме по време на класните. Всъщност аз не правех класни в гимназията. Бяха ме освободили, но върху темата ме изпитваха отделно. Никога няма да забравя възторга на моята учителка по литература Надежда Пазвантова. Имал съм шанса да ми преподава в техникума в единайсти клас. Винаги ми е приличала на Мариана от френски плакат. Бях с чувството, че тя гледа на мен като на някакъв свой син. Имахме взаимни симпатии още в текстилното училище. В гимназията никога не ме е изпитвала на дъската. Само ме караше да отговарям на въпроси или да допълвам отговорите на мои съученици. Имах много мил контакт с всички преподаватели. Покланям се пред тяхното търпение и човешко отношение. Учителката по физика ме вдигаше от място. Класната ме поемаше или моите съученици ме довеждаха до дъската. Това ставаше, когато трябваше да се довърши някоя задача или да се поправи сгрешената. Аз диктувах, а ученикът пишеше на дъската. Учителят по геометрия имаше навика да потупва някоя по-луда глава. Само моята не беше докосвана. Няма да забравя един срам в час по немски език. Това беше моят език от техникума и вероятно за това съм попаднал в този клас. Събираха ни заедно с

девически „А“, по половина от двете паралелки, а другите две половини изучаваха френски език. Учителката по немски език Иванка Цонева изпитваше някого. Той не успя да отговори на въпроса ѝ. „Ей сега — каза новият ви съученик ще каже.“ Аз толкова много се смутих, че потънах от срам. За първи път бях сред девическия клас. Просто не можах да кажа на немски имперфектната форма на глагола „съм“. В следващите часове се покопитих, разбира се, и сега, когато чета моите списания на немски, съжалявам, че не мога да проведя макар и елементарен разговор с моята учителка, за да се убеди, че ми е дала добра основа.

Твърдя, че най-добрата терапия на тоя свят е общуването с хората. Атмосферата в класа и училището присадиха нови криле на моята амбиция. Вече се чувствах по-уверен и подготвен за едно кандидатстване в университета. Вълнуващи бяха красивите мигове на празници, участията ми на различни сбирки, манифестации, в редовете на съучениците ми. И днес съм благодарен на онова незабравимо време и на моите съученици, когато човешината и идеализмът ни свързваха искрено. С мнозина от тях и днес съм приятел. Кольо Лефтеров и Христо Попов станаха професори; Недьо Големанов — ръководител на голяма стопанска структура. И още много измежду тях, с които и до днес се срещаме. Христо Банковски, с който бяхме големи приятели, отлетя към своята звезда. Няма да забравя и помощта на Надежда Койчева, която ми четеше и заедно си поправяхме четворките по психология. Веска Дончева ми четеше по руски.

Доиде 24 май, вече бяхме абитуриенти. Държахме изпити в стила на руската матура по повечето предмети. В началото на юни получихме своите дипломи в кино „Майчина грижа“. Беше незабравим миг. Заедно с първенците ме изведоха и мен и директорът ми връчи дипломата. Ако не се лъжа, в салона много ръкопляскаха и станаха на крака.

МОЕТО ЗАПИСВАНЕ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Предстоеше ми да кандидатствам. Това отдавна го бях решил. Леля купи формулярите и един ден седнахме да ги попълваме. Записах първа специалност философия, втора — история. „Отдавна знам, че това ти е желанието — започна спокойно тя, — но хайде да помислим, какво приложение ще имаш? Едва ли ще се намерят свободни места за учители по философия и психология. Не е ли по-разумно да запишеш нещо, където практически би могъл да работиш?“ Започна да ми изброява професии, възможни за мен. От нескончаемите македонски дела, които се водеха между дядо ми и неговия брат, познавах адвокати. Тогава изведнъж казах: „Добре, скъсай го този екземпляр и пиши първа специалност право.“

Върху дебелите корици на един стар тефтер от фурната на дядо ми Христо Попов изряза успоредни полета. Между кориците слагах листа и започвах да се упражнявам. По онова време ръката ми все още беше сигурна. Моят почерк се четеше в миналото, дори беше красив. Този път обаче понякога сливах думи или букви. Перото ми заораваше. Тогава ръката ми трепереше. Ядосвах се. Рискът беше изключителен. По онова време нямаше химикалки. Трябваше да поискам с молив да напиша темата си. Към това ме подтикваха и капките мастило. И през ум не ми е минавало, че мога да се явя на устен изпит. Това го бях постигнал по-късно за моите съсъдбеници. В днешно време с помощта на компютър един добре подготвен сляп може успешно да напише своята тема. Това би повдигнало критерия и възможността за влизане на хорта с дарби и по-добра подготовка. Толкова съм бил заслепен в своята увереност, че бях си подготвил мастилницата, няколко перодръжки, кутия с подострени моливи. Спомням си, че често им чупех върховете от вълнение. Не знам как са гледали на мен моите близки и съученици — „квесторите“, когато съм им показвал упражненията и написаното. Все ме утешаваха, че може да се чете. Важното е да бъда спокоен и да не бързам. Тогава дойде най-голямата изненада. В навечерието преди отпътуването ми за София на външната врата е позвънил байчото от гимназията. Донесъл някаква голяма

диплома. Това беше чудо. Не можех да повярвам. Ръководството на гимназията е направило предложение за мен и още пет мои съученици да получим медали от Министерството на образованието. Боже! Има и справедливост на този свят. Това беше невероятно облекчение за мен. Значи постъпвах без изпит. На другия ден все пак тръгнах с моите такъми. Де да знам, може да са много медалистите, може да има някаква квота. Изпитът трябваше да се състои след два дена.

Когато представихме дипломата в юридическия факултет, ми казаха, че това е достатъчно и ще бъда приет без изпит. И наистина, аз бях втори в списъка на приетите. Пред мен беше Димитър Димитров. Куриозът е, че и двамата бяхме инвалиди, и двамата бяхме медалистите. Той трудно се движеше със своя бастун. Още един път се убеждавам, че в този живот няма случайности. Неговият баща беше ослепял софийски адвокат. Разбира се, станахме добри и близки колеги. Когато четяхме списъка на приетите, бях на седмото небе. Мечтата ми беше осъществена. Имаше друг парадокс. Бяха приети само 29 души през учебната 1955–56 година. В четвърти курс нараснахме на 70. Това беше най-малкият курс в историята на юридическия факултет. След войната са приемали по 2000, по 3000 студенти. Те са слушали лекциите в кинозалони. Радостта ми скоро помръкна. При прегледа в университетската поликлиника в документите бе вписан моят физически недъг. Съгласно правилата аз нямах право да следвам. Натъкнах се на нова бариера. От правния факултет ми обясниха, че трябва да подам молба пред министерството, за да получа разрешение. То се намираше в бившия партиен дом. С баща ми се изкачихме по външните стълби и ни отпратиха при заместник-началника на управлението за висше образование. Това беше доцент Беловежков. Изслуша ни, прие молбата и каза да изчакаме. От мен поискаха гаранция, че ще постъпя на работа. Това беше според изискванията на плановата икономика за завършилите висше образование. Доколкото разбирам, такъв документ съм представил само аз. Вероятно причината е била моето състояние. Чест прави на тогавашния председател на Съюза на слепите Димитър Домусчиев, който без да се замисли ми даде писмо, с което увери Министерство на образованието, че след завършването ми ще постъпя на работа в нашата система. Благодарен съм му за този жест. Макар че по-късно това писмо никъде не се намери в съюзната канцелария и

трябваше да направя копие от него в ректората. На това място споменавам времето след приключването на моя стаж в Софийски градски съд през 1961 г.

Чакахме разрешението близо седмица. През това време няколко пъти баща ми е ходил да проверява. Милият той! Неговата отпускат е била винаги прахосвана по грижите за мен. Но и колегите му във фабриката са проявявали разбиране. Все още нямаше резултат. На другия ден беше първи септември. Откриваше се учебната година в Софийския университет. Повече от 2 часа стояхме пред кабинета на заместник-началника. Най-накрая той се появи и носеше разрешението с подписа на неговия шеф. Испитахме огромно облекчение. Тръгнахме тримата заедно надолу. Преди да се разделим с него на стълбите пред министерството, той се обърна към мен с думите „След пет години ще дойдеш при мен с бастунчето си за работа“. Изтощен ли съм бил, изпаднал в еуфория, аз нахално му отвърнах: „Я камилата, я камиларя.“ Такава дързост не бих си позволил сега, но пак ще кажа, че няма случайности в живота. По-късно той стана професор и ректор на института за чуждестранни студенти. Там моята съпруга беше преподавател. Дотогава на няколко пъти сме се чували, но няма да забравя на едно тържество на института колко весело сме се смели на моите думи.

Грабнахме скъпоценния документ и хукнахме към университета. Уловихме трамвая, тогава едва ли е имало таксита. Пристигнахме в последните минути в канцеларията на правния факултет. Подадохме си документа с изражения на победители и нескривана радост. Служителката с усмивка отговори: „Ви е вече сте записани за студент, документът е без значение. Днес факултетният съвет реши да Ви приеме без всякакви други формалности.“ В тоя момент един познат глас се обърна към нас: „О, това ли е момчето, за което е станало дума днес във факултетния съвет?“, беше самият Константин Кисимов, големият артист. Бях го слушал много пъти по радиото. Прегърна ме. Каква е тая съдба! Нанесе ми толкова беди и същевременно ми подава ръка. Даде ми възможност да се докосна до необикновени умове и големи сърца. Аз станах близък на семейството на артиста. Неговият син през втората година ме водеше от моята квартира на „Дондуков“ 61 до университета. Често закъснявахме. Тичахме. За да си вдигна

крака на тротоара, казваше: „монте“, когато слизахме: „дезанде“. Ползваше френски език, стана дипломат и посланик в Норвегия. И днес сме приятели с него.

Първи септември 1956 година. Зала 272. Стоях на една банка с другите студенти. Сбъдна ми се мечтата. Всичко ми изглеждаше като вълшебна приказка и свещенодействие. В душата ми нахлуваха сили, надежди. Те отместваха тревогите за неясното бъдеще. До мен беше моят колега Тодор Русев. Нему съм безкрайно благодарен. Живеехме заедно в една квартира на ул. „Джовани Горини“ 20. Четеше ми. Водеше ме. Това не всеки би направил. Съзнавам каква огромна отговорност е поел. Неговият хуманен и морален ангажимент няма измерения. В квартирата при мен идваха много мои колеги, които ме водеха и ми четяха. Аз не можех самостоятелно нито една крачка да направя. Грижите на Тошко поставиха началото на моя път по-нататък. През октомври 2005 година го посетих в дома му. От десетилетия живее във Варна. Приключил беше преди няколко години кариерата си на преподавател в МВР. Посрещнаха ме сърдечно с Атанаска — неговата мила съпруга.

Никога няма да залича от сърцето си бай Ангел Бързев. Така му казвахме, защото беше с около 30 години по-възрастен от нас. Бил е учител в гимназия, кмет в Драма и Неврокоп. Беше напуснал със семейството си пиринския край по политически причини. Пееше в хора на храм-паметника „Св. Александър Невски“. В продължение на две години и половина аз му давах цялата си стипендия. Това му беше и един от източниците за издръжка. Четеше учебници и лекции на магнетофона. Както към него, така и към десетки мои близки, приятели, колеги, съученици, дори съквартилци, ще остана признателен до сетния си дъх. В центъра на тази необозрима верига от добри сърца и топло подадени ръце е момичето на моя блян, майката на нашите две деца. Съдбата ми отне очите. Замени ги със светлината на нейното най-възвишено и благородно сърце в моя живот. Бог я превърна в моя ангел и благослови нашата обич.

УДАВНИКЪТ

Преди 50 години, на 2 август 1956 година се запознах с Венци Свещарова. Беше дошла в студентския лагер на спирка „Почивка“, Варна. Гостуваше на Сабина — нейна приятелка от ученическите ѝ години в Плевен. И сега продължаваме тази дружба. Тя живее през един блок от нас. Със своя съпруг Любомир Пръвчев станаха нашите най-близки приятели. Наистина няма случайности. Двете бяха седнали на скалистия висок бряг, от който се разкрива гледка към малкия залив и морето. Изведоха ме от нашата барака, все още възбуден и смутен. Сутринта преживях едно от най-незабравимите вълнения в моя живот.

Бяха изминали дванайсет дена от пребиваването ми тук. Почивахме заедно с моя състудент Николай Братанов. Не съм го срещал повече от 40 години. Живее и работи във Франция. Родителите му ни бяха съквартилци. Играеше във футболния тим „Академик“. От университета ни дадоха карти за лятната почивка. Той беше непрекъснато с мен. Имаше две групи свои познати в международния студентски лагер. Ние се събирахме с едните и другите. Те ме поемаха, водеха до плажа и връщаха. Често обядвахме и вечеряхме заедно. Плувахме заедно. Бях спечелил доверието на спасителя Любо. Той беше също студент. Водеха ме до ръба на мостика. От него скачах и често плувах сам. Отдалечавах се до предел, от който слушах в далечината смеха и свирките на брега. Те ме ориентираха и аз доплувах обратно. Чувствах се самостоятелен и независим. Всички знаеха, че плувам добре.

На 2 август, а това беше и рожденият ден на татко, морето беше прекрасно, топло и спокойно. Около 9 часа пак скочих от мостика. Постепенно заплувах навътре. Около мен се къпеха десетки студенти. Сред тях бяха и доста чужденци. Душата ми преливаше от радост. Слънцето ме огряваше и аз се радвах на златните му утринни лъчи. Гмурках се. Въртях се. Започна да ме доближава някаква лодка. Преди това бяха минали още една или две моторници. За да не ме блъсне, започнах да плувам в обратната посока. Нейните отметнати вълни ме докосваха. Взаимно се отдалечавахме. Тя отмина и аз спрях да плувам.

Ослушах се. Никакви звуци не долитаха от брега. Започнах да плувам. Движех се ту вляво, ту вдясно. Вероятно съм правел кръгове. Отново нищо не чувах. Встрани пак минаваха моторниците. Не знам дали отиваха или се връщаха от лагера. Усещах, че времето минава. Гледах към слънцето. Беше се издигнало на хоризонта. То трябваше да ме насочи към брега. По едно време дочух плисък на вълни. Мислех си — там е брегът. Заплувах към него. На това място е имало скали и вълните се разбивали в тях. Доближих ги. Спуснах си краката, за да стъпя на дъното. Те потънаха в плътни, лигави растения. Отдръпнах се рязко. Реших да избира друго място за акостиране. Плувах. Изведнъж почувствах остра болка в крака ми. Беше се схванал. Разтривах го. Продължих да търся брега. Вече не чувах плисъка на вълните. Разбирах, че доста време е минало. Слънцето достигна зенита си. Казвах си — те ще ме потърсят. Усещах тръпки от прохладата. Водата беше топла, но дългото стоене в нея ме охлаждаше. Пак минаваха моторници. Само че бяха доста далече от мен. Бях решил да викам и махам. Движех се в предполагаемата посока. Вече съжалявах за скалистия бряг и страшните водорасли. Да бях излязъл там. Чувах само чайките и далечния шум на отминаващите лодки. Щом преваля слънцето, ще се ориентирам точно. След мозъчната ми операция загубих слуха на дясното си ухо. Ехото винаги ме е обърквало. Не бях в състояние да определя пътя на моторниците. Бях принуден непрекъснато да плувам, за да не замръзна. Учудвах се, защо не ме търсят. Съзнавах, че доста дълго време съм във водата. Непрекъснато се обръщах към небесното светило. Започнах да се безпокоя. Защо не идват? Не би могло вече да не са излезли със спасителната лодка.

Вероятно съм плувал в кръг. Изглежда съм се придвижил отново към сушата. Много далеч долових минаващите автобуси. Слава Богу! Отправих се натам. Гребях предимно с ръцете. Мускулите на краката ме боляха. Изведнъж чух движение на плавателен съд. Не много далеч от мен започнаха да ме викат някакви хора. Доближи ме голяма лодка. „Хей момче, да не ти е лошо?“ — някой отгоре ме питаше. „Сигурно му има нещо“ — обадиха се от другата страна, по посока на брега. „Гледаме го от час и половина да се върти в морето. Тъкмо щяхме да се придвижим, за да разберем какво става.“ — това са били думите на двама рибари, които зареждали мрежи. „Ама и ние го гледахме от кораба и затова дойдохме да го извадим“ — обясняваха отгоре. „Какво

ти е?“ — питаха ме едновременно няколко души от голямата дървена лодка. Обясних, че напълно не виждам. Изгубил съм се от международния студентски лагер. Отгоре се спусна младеж. Пое ме и ме насочи към вдлъбнати стъпала. Хванах се за тях, но не можех да се надигна. Бях се изтощил. Във водата слезе още някой. Започнаха да ме надигат. Хванах се по-здраво и стъпих на първата стъпенка. Отгоре ме пое. Изтеглиха ме. Търколих се на палубата. Треперех. „Днес е Илинден. Морето взема жертви!“ — възкликнаха няколко души. „Ще пишем във вестника как сме го спасили.“ Намирах се на рибарската гемия „Свети Петър“. Тръгнала е на весла за поправка. Моторът ѝ бил повреден. „Ще го предадем на офицерския плаж. Оттам ще го върнат в лагера“ — разсъждаваха моите спасители. Те се развеселиха и сърдечно се смееха. По-късно научих, че това са били липованци. Техните прадеди — руски рибари — са дошли преди столетия в този край. Гемията се клатеше. Движението ѝ беше бавно. Няколко души гребяха от двете ѝ страни. Вероятно са имали дълги весла. Парапетите бяха високи и от плътно дърво. Седях ниско. Тялото ми беше премръзнало. Жаркото слънце ме топлеше. Най-после гемията заседна на бряг. Капитанът ѝ слезе с мен и ме предаде на спасителите. Обясняваше весело как са ме намерили. Качиха ме на една моторница. Запознах се с момче, малко по-голямо от мен. Имаше чуждестранно име. Не го помня. Коренът му бил от Унгария. Работел като спасител. Заедно с мен той взе на моторницата две момичета. Тогава разбрах, че е минало 14 часа. Означаваше, че съм бил около пет часа в морето.

Моторът забръмча. Водата зашумя около нас. Движехме се бързо. Обясниха ми, че пътуваме на север към лагера. Едва сега осъзнах какво е станало. Какво ли правят там? Сигурно ме търсят. И така е било. Едва към 13:30 часа видели, че ме няма. Едната група студенти са смятали, че съм с другата. С ужас са разбрали, че не съм в лагера. Вдигнали тревога. Разпределили се. Едни са ме търсили по бреговете, други са тръгнали с лодка и водни колела. Никъде не ме открили. На няколко пъти се разминавали с гемията. Аз съм бил вече в нея. След 15 часа тревогата достигнала своя връх. Възникнало най-страшното предположение...

В този момент лодката доближаваше нашето малко заливче. Бях помолил компанията, която ме придружаваше, да обяснят, че са ми приятели. Завели са ме до Варна... А аз трябваше да се извиня за това,

че не съм предупредил. Какви ли не тревожни мисли ми минаваха през главата. Може би още същата вечер ще ме натоварят за Габрово. Щях да се простя с морето. Виждам го бях само на филми и картини. Когато за първи път чух рева му тук от мостика, сълзи капеха от очите ми. Почувствах стихията му. Беше развълнувано. На другия ден се укроти. Моторницата намали своя ход. Плъзгахме се към брега. „Спасе, днес косата ми побеля от тебе!“ — крещеше яростно Любо. Няколко души му изшъткаха... „Любо, прости ми. Виновен съм...“ — объркано и смутено замънках. Няколко души ме прегърнаха и започнаха да ме успокояват. Кашата, която забърках, ми отне ума и дума. Водеха ме по стълбите нагоре. Правех всичко машинално. Накрая се опомних — бяха ме завели в столовата. Затича се една от леличките и ме прегърна. „Всички знаехме вече, че си се удавил!“ Наизскочиха и други от кухнята. Още когато се изкачвах, усещах, че ме прекарват между пътека от хора. Целият лагер е бил излязъл навън, за да види какво става. Леличките започнаха да пренасят чинии с пълнени чушки. Изведнъж се почувствах толкова гладен, че забравих гузността си. Ядох, ядох. Не знам колко порции са били. Лелките ми се радваха и ме насърчаваха. В този момент дойде и седна до мен Пино. Така наричахме Николай. Сложи ръката си върху моята. Мълчеше. Какво ли е преживял? Дали не е съжалявал за поетата отговорност...

Тръгнахме към бараката. В нея нарове бяха на два етажа. Трудно ми е да си спомня колко момчета сме се побирали в нея. Настана голяма аларма. Със закачки и смях започнаха да ме разпитват. Каква ли версия съм обяснявал... Вероятно съм казал истината за моето загубване. Нито те, нито аз можехме да заспим. Денят бе превалил. Макар често да се бях топил във водата, усещах изгаряне около врата. Раменете ми пареха. Добре бях прегорял на слънцето. Помолих да ме изведат. Следобед край високия бряг винаги имаше свеж вятър. Сложиха ме до Сабина и нейната приятелка. Моята история вече е била разказана. Гласът на Венци буквално ме галеше. Тя говореше сладко и мило. Някакво чувство ме измъкна от кошмара. Преодолях срама си, вината си. Изпитах вътрешна сила, сякаш най-после съм преодолял нещо много страшно. Дори се понапъчих. В мен запълзя скрита удовлетвореност. Не, не приличаше на гордост. Осъзнатата ми вина все още ме държеше в прегръдките си. Очаквах наказанието си. Разбира се, такова нямаше...

През студентските ми години винаги със смях се връщахме към моето удавничество. Ама то наистина е било такова. Влюбих се във Венци. Отвори се нова страница в моя живот. По-точно, 2 август 1956 година преобрази моя живот.

Август 2006 г.

БЕЛИЯТ ДУНАВ БЕШЕ МЪТЕН

Какво ме върна назад цели 44 години към едно събитие, което е все още живо в мен. Дали високата вода на Дунава по време на пролетните дъждове и топенето на ледовете или споменът за човека, който на 16 септември тази година щеше да бъде на 70 години.

В основното ни училище правехме карта на България. Тя се градеше от пластелин с различни цветове. Върху дъската най-напред начертахме контурите. От синия пластелин източихме дългата нишка на великата река. Тръгваше от Тимок, спускаше се на юг, правеше завой и оттам потегляше на изток. В колко песни, в колко стихотворения е възпят тихият бял Дунав. Безсмъртният марш винаги звучи на празници. С очите си бях виждал реката само на картички и филми. Мечтал съм да гребя по нея с лодка и да се радвам на зелените брегове. Това стана много по-късно.

Съюзът на слепите организираше походи. За тях участниците все още говорят с умиление. Вече не се правят такива гребания за младите хора.

Съдбата ми се усмихна през юли 1962 година. Бяхме се сприятелили с Георги Бодаков. С него и още трима души от физкултурно дружество „Септември“ се отправихме за Видин. В групата имаше дама, завършила ВИФ, плановик от някакво предприятие и техник в една кооперация.

За Георги бих искал да кажа, че спортът го увличаше. Имаше увредено зрение, но то не му пречеше да се ориентира добре. Природно интелигентен, с блага усмивка, винаги прегръщаше някаква нова идея. Запознахме се в предприятие „Успех“. По това време бях юрисконсулт там и председател на физкултурния съвет. Отговарях за спорта в районната организация на слепите. Истинският двигател, който проявяваше инициативи, беше Георги. На него му давахме някакъв хонорар, за да движи задачите. Има една интересна история, която ми е разказал.

Бил кошничар в софийското предприятие. Един ден след банкет си играели с върбовите пръчки, борили се и са ги размахвали. Счупили

няколко дамаджани. При един от ударите съборили портрета на Сталин. Това от партийното и административното ръководство се преценило като поругаване на бащата на народите и заточили Георги Бодаков в габровския клон. Още по-комичното е, че тия, които останали, по двама стояли пред портрета, за да изразят почитта си. Това е било в края на 1957 година. Изтекли са повече от 22 месеца след историческия февруарски пленум на Хрушчов.

Георги Бодаков е роден в София. Неговите братя Пееви са големи и известни музиканти. Свирили са в страната и чужбина. Самият Георги е свирил на акордеон, но, както се шегуваше със себе си, Бог не му е дал дарбата да бъде като братята си; накарал го да се занимава с физиката на другите хора. Той беше организиран за слепите плуване в Централната баня, където тогава имаше плувен басейн. Там ходехме два пъти седмично, тренирахме и правехме състезания. Когато затвориха банята, Георги продължи тази дейност в басейна на стадион „Спартак“. Беше вече завършил курс за физкултурен организатор. Работеше като спортен инструктор в едно предприятие на виждаци. Имаше вече семейство с две красиви момичета, а всеотдайната му съпруга Любка преподаваше физика. Той не се откъсна от нашата среда. Продължи с нас тренировките по плуване. Бодаков беше великолепен шахматист. Представяше слепите от София на национални състезания. Винаги водеше по двама от нас. Умееше да се шегува, разказваше забавни случки. За жалост напусна този свят през 2000 година.

Не можех да започна своя спомен, без да опиша жизнерадостния характер на Георги Бодаков. Смеехме се във влака по пътя за Видин. Вълнувахме се. Още с пристигането нашата група се отправи към кея. Описвах ми румънския бряг, акостиралите лодки, минаващите параходчета. Преспяхме в хотела близо до реката. Трудно ми е да си спомня сега около какво се въртяха нашите разговори вечерта в ресторанта. Неизбежно са попитали Георги дали действително имам възможности да преплувам. По някое време на чашка директно ми зададоха въпроса.

На другия ден около кея се стичаха групи от участници. По онова време на мода беше масовото преплуване на Дунава. Рекламираше се чрез масмедииите и спортните дружества се

надпреварваха да изпращат плувци. Тази кампания беше в разгара си. Отговорниците съставиха списъци и проверяваха хората си.

Натовариха ни на корабче. Вероятно сме били 50–60 души. Мнозинството бяхме от София. Най-големите групи идваха от „ЦСКА“ и „Левски“. Моторът забръмча и ние се отлепихме от видинския бряг. Всички възбудено говореха и се смееха. Доближихме пристанището на Калафат. Корабчето пушна котва близо до кея. Капитанът и други организатори дадоха последни указания. Заедно с останалите плувци и ние петимата застанахме на мястото, от което да скочим в реката. Георги неотлъчно беше до мен. Водата се плискаше под нас. Беше мътна, сиво-кафява. Дълбочината позволяваше да се хвърлим надолу с главата. Изплувахме. Групичката беше около мен и всички ме насочваха. Далече от нас се чуваха другите. Вероятно сме преплували около стотина метра, когато трябваше да намалим темпото. Срещу течението се движеше моторен тласкач. Сирената му ехтеше. Пред себе си тикаше няколко шлепа. Шумът му беше силен и вълни започнаха да ни заливат. Изчакахме. Вероятно сме били недалеч от него. Отмина. Ние продължихме към българския бряг. Достигнахме талвега на реката. Водите шумяха и ни увеличаха. Трябваше да гребем повече надясно. Течението ни отнесе доста надолу. Денят беше слънчев, водата — топла. Георги ми обясняваше, че остава малко. Все още петимата, макар и разпокъсани, бяхме заедно.

Не зная колко време сме плували. Вероятно около час. Мислех си за изтеклите години в моя живот, за следването, за моето изгубване във варненския залив. Изпитвах радост, че мога да бъда равен с другите. По нищо не се отличавах от тях в реката. Едновременно плувахме, едновременно се радвахме на това незабравимо преживяване. Бях благодарен на Георги, че прие да бъдем заедно и пое риска да ме придружава. Знаех, че винаги ми е вярвал. Какво ли е било на това място преди хиляди години? Дали върху гърбовете на конете си са преминавали племената, дали на лодки? Или са плували като нас? Тези могъщи води не са били преграда за тях.

С Бодаков излязохме на около 100–150 метра южно от точката на пристигане. Стъпихме в тиня и камъни. Заедно с още неколцина се отправихме към импровизирана трибуна. Поздравяваха ни. На всеки от участниците поднасяха грамота и значка. Едва тогава разбраха, че аз бях единственият сляп между всички. В този момент сигурно съм

изпъчил гърди и съм се поласкал. На мен ми стига само една сламка за такива неща. Бях току-що навършил 28 години. Спомням си, че когато се връщаме с влака към София, в купето бяхме отворили някаква малка бутилка алкохол и празнувахме, моите нови познати гледаха на мен с други очи.

След една година, през 1963, придружавах главния редактор на руското списание „Жизнь слепых“, историка Виктор Першин. Отивахме към вилата на Петко Стайнов във Владая. Заведоха ни с колата на Съюза на слепите. Уговорката беше направена от предния ден. Много мислих какво да поднеса на големия композитор, когото вече познавах. Единственото, което ми хрумна, беше да взема значката си от преплуването. Грамотата все пак си запазих. Посрещнаха ни Стефанка и Петко Стайнови. Домакинята предложи сладко. Изчаках разговорите с гостите и преди да се разделим, извадих значката и я подадох на композитора. Избухна весел смях. „Защо ми я даваш? По-добре я запази. Аз нямам намерение да се топя в Дунава“. „Петко, той е мил и ти трябва да я приемеш“. Така значката ми остана във Владая. А грамотата ми кой знае къде е сега. А Дунав? Дунав е в душата ми. Усещам го около тялото си, усещам движенията си в него. Това ми припомня за голямото плуване в живота, което трябваше да измина.

С ВЪЖЕ ПРЕЗ НЮ ЙОРК

През май 1992 година в сградата на Съюза на военноинвалидите на ул. „Солунска“ основахме Бегови клуб „Ахил“. Той е част от веригата спортни клубове за хора с увреждания с централа в Ню Йорк. Ръководителят ѝ бе г-н Ричард Траум. Той е инженер-химик, работил е в голям концерн. При катастрофа е счупил краката си, единият от които беше с голяма протеза. Волята му да спортува го е довела до идеята да изгради тази организация за Америка. По-късно се основават клубове в Европа и в Азия. През 1991 година Ричард Траум е посетил България. Разяснил е целите и задачите на клуба. Поел е разходите на двама представители от София за своя сметка.

Седалището на българския клуб „Ахил“ беше в Съюза на инвалидите. Постепенно той придоби популярност. Възможността човек с увреждания да участва в международния нюйоркски маратон беше невероятен шанс. Централата поемаше престоя там. Участниците само трябваше да потърсят свой спонсор, който да покрие пътните до САЩ. През 1992 и 1993 година клубът изпрати 15 души. Получихме покана за Двадесет и петия международен маратон през 1994 година. Имаше кандидати, които вече бяха ходили по един-два пъти и ръководството прие принципа, че трябва да се даде възможност на нови участници. Така аз попаднах сред тях. За да бъда искрен, е нужно да поясня, че бях председател на клуба. Тази ми позиция вероятно е облагодетелствала колективното решение. Благодарен съм на ръководството на клуба, на федерацията за спорт на инвалидите, понастоящем с наименование Национален параолимпийски комитет. От федерацията заплатиха билета ми за самолета. Клуб „Ахил“ имаше участие в различни спортни прояви. Някои от тях бяха организирани от федерацията по лека атлетика, от Олимпийския комитет, от БСФС. До нашето заминаване в Ню Йорк бяхме участвали в маратона на София, на „Олимпийските надежди“ в Банкя. Клубът организираше свои годишни бягания. Членовете му бяха на колички, с двигателни и ментални увреждания, с нарушения на зрението. В него членуваха и напълно здрави лица, спортисти или родители. Обикновено те ни

помагаха. На по-голямата част от тези прояви аз съм бягал с придружител. Водеха ме с въженце. Придружавали са ме доц. Каранешев от Спортната академия, инж. Сашо Христов, Златка Скендерска, треньори и други мои приятели от клуба. Заради увредения ми слух моята позиция беше отдясно на водача. Не съм изминавал повече от 10 км. Целият или половината маратон се пробягваше от младите и от участниците с инвалидни колички. Нашите състезания се превръщаха в малък празник на духа. Сърдечно поздравявахме тези, които преодоляваха дългите разстояния. Клуб „Ахил“ е единствената спортна организация, която е изпратила повече от 100 души с увреждания в САЩ, Канада, Испания, Швейцария и на други места.

Настъпи денят, в който групата се събра на софийското летище. Това бяха Веска Младенова, на инвалидна количка от Пловдив, Красимир Иванов от Силистра, Станко Кралев от Бургас. От София бяхме още Златка Скендерска, Стоян Манолов, Николай Няголов и аз. Николай беше единственият здрав сред нас. Той владееше английски. Беше моят придружител. Сред тях само аз бях без зрение.

Самолетът Боинг излетя по обед. Летеше пряко за Ню Йорк. Разстоянието взе за около 8 часа. Кацнахме на летище Кенеди към 15 часа. Няма да се спра на вълненията ни по време на продължителното летене. То изобщо не беше скучно. Не усетихме как минаха часовете. Освен яденето там се предлагаша различни забавления. Самолетът е прелетял Атлантическия океан през Ирландия към Бостън, откъдето се спусна на юг и кацна на огромното летище. Всъщност то представлява сбор от летища. Не си спомням на кой терминал слязохме. Имахме американска виза за една година. Дори не разбрах кога сме преминали граничния контрол. Обикновено Ники ни събираше паспортите и ги представяше. Наземните стюардеси са били предупредени за нас. За първи път в моя живот осъзнах каква грижа се полага за инвалидите в тази страна. От самото начало ни поеа. Изживях нещо комично. Въпреки нежеланието ми ме накараха да седна в една инвалидна количка. Висока американка започна да ме вози по коридорите. По пътя разговаряше непрекъснато по закачения на врата й апарат. Бяхме отделени от другите потоци хора. С широк асансьор се изкачихме на по-горен етаж. Там изчакахме, докато ни донесат багажа. Отправихме се с две таксита към хотела, който предварително знаехме от

кореспонденцията ни с г-н Ричард Траум. Намираше се между Пето авеню и Сентръл парк на Ню Йорк. Не беше от най-новите и модерни. В него бяха настанени всички чуждестранни гости от клубовете „Ахил“. На другия ден трябваше да се регистрираме. Мястото беше близо до кулите-близнаци. Всичко шеметно се въртеше около мен. Невъобразимо беше движението по улиците, но в него имаше ред и търпение. Независимо от безкрайния поток на колите въздухът в Ню Йорк е по-чист, отколкото в София. Може би за това допринася непрестанният морски ветреца. Направихме малка разходка по Бродуей и посетихме централата на клуб „Ахил“. Там се запознах с Ричард Траум — спокоен, тих мъж. Аз говорех на руски, а на английски превеждаше един емигрант руснак. Групата получи своите екипи — зелени панталонки и тениска с емблемата на клуба — ябълката на Ню Йорк и откъм гърба — надписа на основния спонсор.

Вечерта хиляди маратонци от Америка и света бяха обкръжили две огромни палатки в района на Сентръл парк. Това беше коктейл с бира и безалкохолни напитки и пълни чинии с месо и макарони. Погладните отново се нареждаха за допълнителна порция. Не това беше най-важното. Красивото се състоеше в атмосферата. На трибуната излизаха представители от всички щати — от Аляска до Флорида. Свирише оркестър. Разговорите, смехът, гъмжилото, всичко това наподобяваше шумът на огромен водопад.

Дойде 6 ноември 1994 година — денят на маратона. Тази нощ почти не спях. Стаите бяха с по едно легло. Моята се оказа вътрешна. През цялото време бучаха вентилатори, нахлуваше цигарен дим. Около два часа през нощта отидох да се бръсна. Бастунът ме ориентираше по коридорите. Баните и тоалетните бяха общи за етаж. Докато се къпех, мислех. Предстоеше ми тежко изпитание. Моята подготовка се състоеше само в две бягания на стадион „Славия“. Тичахме по пистата със сина на Манолов, Кирчо. Благодарен съм му. Възможно ли е да преодолее цялото разстояние? Тази мисъл се беше загнездила в мен. Измъчваше ме. В четири часа сутринта се събрахме във фойето на хотела. Аз носех малка раничка на гърба си. В нея сложих шоколад и тънко яке. Бяхме възбудени, макар и сънливи. Имаше някакво предзнаменование. Сигналната уредба на хотела зазвъня неочаквано. Това е било предупреждение за възможен пожар в една от инсталациите. Разтичаха се служители. Отвън пристигнаха две

пожарни. Мислех си — те няма да угасят пламъците на моите съмнения.

През пусти и тихи улици вървахме до автобусите. В Ню Йорк няма тъмнина. Отвсякъде струи светлина, греят реклами. Превозиха ни до района на старта. От всички автобуси шумно слизаха участници. Когато споменавам за тези автобуси, силно впечатление у нас оставиха платформите, които се спускаха и по тях изкачваха количките. По нюйоркските линии пътуват такива коли и ние бяхме свидетели как автобусът на два пъти спира, за да качи инвалиди на количка. Шофьорът слизаше и ги подпомагаше. На една от следващите спирки имаше отново инвалид в количка. Тогава водачът съобщи, че местата му са заети и трябва да се изчака следващия автобус. В тези превозни средства нямаше гърмяща музика. Когато ни виждаха, пътниците скачаха, помагаша ни, настаняваха ни.

Стартът за хората с увреждания беше от 6 часа, а официалният — от 10. Скупчвахме се по групички. Разговаряхме с инвалиди от други страни. Раздадоха ни нещо топло за хапване. Намирахме се в малък парк. Неволно докоснах ниска декоративна елха. По нея имаше шишарки. Откъснах си една, сложих я в раничката си с пожелание да ми носи успех. Подредиха ни на улицата. Отпред инвалидите с колички, зад тях — тези, които имаха регистрация с по-добро време. Върволицата продължаваше. Мисля, че нашата група беше между последните. Вълнувахме се. Очаквахме сигнала. Той дойде от кораб. Началото на всеки маратон се дава от флотата и морските пехотинци. Хората с увреждания и техните придружители бяха около 400 души. До нас имаше линейки, полицейски коли. Сирената звучеше продължително с нисък регистър. Масата участници се раздвижи и разтегли. Поехме по широка улица. Постепенно пътят се изкачваше нагоре. Навлязохме по Веразано бридж. Той минаваше над Ййст ривър. В началото му се промушваше крайбрежен булевард. Под нас бучеше поток от коли. Мостът беше дълъг, изкачваше се. Отминавахме инвалиди, които вървяха бавно. Към върха настигнахме колички. Маратонците ги движеха с мускулестите си ръце. Сред тях беше Веска. От върха тя бързо полетя надолу. Изгубихме я от погледа си. Срегнахме се след финала.

До 6-ти-7-ми километър всички българи бяхме все още заедно. Стоян вървеше трудно със своята протеза, а Красимир не се отделяше

от Златка. Тя имаше увреждане на краката от полиомиелит. Преминавахме Бруклин. Районът се събуждаше. На кръстовищата срещяхме служебни лица, подготвящи големия маратон. Това бяха първите зрители, които ни ръкопляскаха. Към десетия километър нашата група вече се беше разтеглила. Ники ми описваше сградите, улиците. Държеше ме за въженцето, а от лявата му страна вървеше Станко. Той беше без една ръка, която е била строшена от комбайн. Тримата бързахме. Небето просветляваше. Около нас не се виждаха участници. Голямото ехо на града се усилваше. Все по-често срещяхме хора, които минаваха или заставаха край тротоарите. Тъкмо това е най-силният ми спомен. Където и да сме минавали, сме срещали усмивки, поздравления, ръкопляскания. Така беше от отделните наблюдатели до стотиците хиляди хора в Манхатън. Маратонът се наблюдаваше от близо милион жители на града. Маршрутът му се предаваше по телевизията за целия свят. Ние бяхме сгорещени. По пътя от първите пунктове пиехме вода с витамини. Наливах я в големи картонени чаши. Ники ме оставяше за момент и ги хвърляше в предназначенията за смет кофи. Някъде преди двадесетия километър предстоеше спускане. Беше вече светло. Слънцето прозираше изпод облаците, но беше все още хладно. По-нататък на три пъти ни валя дъжд и аз се покривах с моето тънко яке. Преди Грийн пойнт авеню булевардът стръмно слизаше надолу. На това място започнахме да тичаме. За мой ужас аз рязко се спънах и полетях. Заедно с мен се сгромолясаха Ники и защо ли пък Станко, който бягаше самостоятелно. Трябваше да направим 90-градусов завой. Ники и Станко се били загледали в полицейски коли, които пресичали кръстовището и не са обърнали внимание кога сме налетели на тротоара. С лявата ръка държах въжето здраво. Ники не го е изпускарал. Затова моят плонж на тротоара не беше толкова дълъг. Нараних коляното и лакътя си. Потече кръв. За наш късмет на мястото имаше няколко линейки. Потърсихме медицинска помощ. Лекарят поиска да ме закара в болница. Разколебах се. А може би нямаше да ме пуснат по-нататък. Опипвах ръката и крака си. Те бяха изтръпнали, но се движеха. Отказах. Решихме да продължим. Тогава ми обясниха, че след моста има здравен пункт, където могат да ме превържат. Леко накуцвайки, тръгнах. Докато се обяснявахме, Станко беше изчезнал. След един километър преминахме малък мост. Озовахме се пред здравния пункт. Румънска лекарка ми превърза

раните. Бяхме достигнали тринадесетата миля. Целият маршрут беше маркиран с отбелязване на милите. „Ники, значи сме на половината, ще успеем.“ Ходехме, бързо ходехме... Бяхме сами по улиците. Вдясно пред нас се появи голям пункт с маси. Изскочиха две дами и ни поканиха да седнем. Едната беше от Виена. Това ми позволи да общувам на немски. Бяхме адски гладни. Чувах около себе си много хора. Принасяха ни сладкиши, банани, малки сандвичи, напитки. Задържахме се повече от 40 минути. Бяхме спокойни. Зад гърба ни беше половината път. Трябваше да наберем сили. От време на време минаваха маратонци с увреждания. Учудвах се защо ги нямаше още нашите. Ободрени и сити, с Ники потеглихме отново. Пак бяхме сами. На някакъв наклон ни догониха четирима колоездачи, между тях беше млад мъж на количка. Имаше мощни мускули на ръцете. Количката и велосипедите летяха със скорост, по-голяма от 50 км. По-късно ни обясниха, че този мъж е минал целия маратон за час и двадесет минути!...

Бяхме вече в района на Куинс. Стъпихме на най-забележителния нюйоркски мост — Куинс Бъроу Бридж. Той е метална конструкция. Ние вървахме по гумена пътека, а под нас гъмжеше потокът на колите. Почти на върха му Ники ме спря. Доведе ме до парапета. Направи ми снимка. Зад гърба ми се виждаха небостъргачите на Манхатън. Продължихме. Участъкът беше пуст. По едно време млад човек дойде и ни попита за имената. Ние направихме голям завой от 180 градуса. Изненадаха ни високоговорители, споменаващи нашите имена и стотици ученици високо ги повтаряха. За нас свиреха два духови оркестъра. Такива поздравления получавахме и на други места. „Hi, Bulgarian“. Вече бяхме в Манхатън. Поехме на север по Първо авеню. По тротоарите се стичаха хора. Глезените ме боляха. Отидохме до тоалетните. Пишкането мина, но не можех да стана. Ники ме измъкна от клетката. Чувствах краката си вдървени. Малко по-късно спряхме. Идваха полицейски коли. Пристигаше челото на големия маратон. Кметът Джулиани беше в една от колите. В началото на кортежа бягаха двама кенийци. Дрехите им бяха пъстри и ярки. Заедно със стотиците около нас и ние ги приветствахме. Отминаха, а ние отново тръгнахме. Държахме дясната страна. На върволица пристигаха бегачи. Темпото им беше бързо. Отвсякъде се сипеха поздравления и акламации.

Иска ми се да спомена за софийския маратон. Когато участниците бягаха по софийските улици, никой не ги поздравяваше. Това стана едва при пристигането им на стадион „Васил Левски“ и то за първите десетина души. Дори си спомням един куриоз. Минавахме с доц. Каранешев по бул. „България“ край НДК. Участвахме в късото разстояние. От тротоара ни се подиграваха. Нищо общо нямаше нюйоркската публика с това безразличие и сарказъм. Хората се радваха искрено на всеки участник. Още по-забележително беше, че хиляди наблюдатели държаха в ръце шишета с напитки, чинии с нарязани плодове. Понякога си вземахме от тях, а не само от пунктовете. Стъпвахме по хвърлени чаши, кори от банани, дори на два пъти се хлъзнахме с Ники и щяхме да се изгърсим. Няма да забравя как една възрастна негърка ни поднесе парчета банан. Бяхме сити и препили с Ники. Аз се усмихвах и отказвах, а той ме подкани: „Не, ще я обидиш, вземи.“ Целунах ѝ ръка и взех банана. Тя се усмихна щастливо. В края на Първо авеню преминахме през Уилис авеню бридж. Влязохме в Бронкс. Зад нас беше деветнадесетата миля. Оставаха по-малко от 12 км. Не след дълго отново се върнахме в Манхатън през Медисън авеню бридж. Поехме на юг по Пето авеню. Бяхме минали през латинския квартал. От десетки балкони високоговорители излъчваха музика на различни състави. Звучаха латино ритми. Ники ми описваше: „Ето, минаваме през еврейския квартал.“ На столове седяха стари евреи с типичното им черно облекло, на главите на мъжете стърчаха високи шапки. Пред тях стояха внуците им със същото облекло и със същите шапки. Те спокойно наблюдаваха атракцията. Вече не си спомням колко духови оркестри свиреха. Те гърмяха ту от едната, ту от другата страна. Незабравими мигове имаме от Харлем. Наоколо танцуваха негърки и негри. Хвърляха ни цветенца. Хващаха ни за ръце и ние играехме с тях под ритъма на джаза. На едно място от тълпата се провикнаха красиви млади момчета: „Гледайте, гледайте, той е сляп.“ Ние вече се бяхме смесили със здравите маратонци. Сега се сецам как на много места сме скъсявали въжето до юмруците си. На опасни участъци Ники ме държеше за ръката. „Идва краят“ — се провикна той. „Държим ли се още?“ Краката ми бяха вдървени, но казах, че се държа. Не можех повече да тичам. Боляха ме бутовете високо. От едната страна на авенюто беше паркът. На 59 улица завихме надясно край южната му страна. След като заобиколихме тази част от парка,

навлязохме в него. Предстоеше финалната права. Тъй като нашето преминаване през Ню Йорк траеше часове, аз често си мислех за моето детство, за близките ми, за живота ми. Дори си говорех с Христо Банковски и си обещах, когато се завърна, да посетя гроба му. Сторих го по-късно.

Не вярвах, че съм тук. Имах чувството, че сънувам. Ники подръпваше понякога въженцето и ме събуждаше от моите мисли. Алеите в парка се стесняваха от мнозинството. Вървахме и се пазехме от притичващите към финала. Той беше на една височина. Оркестри и поощрителни гласове ни заливаха.

Истина ли е това, че бях изминал 42 км и 195 м? През юли бях навършил 60 години, а само преди 3 години — отслабнал повече от 20 кг. Моята съпруга и приятелят ми Георги Бойчев ме придържаха по стълбите към кожната клиника на Александровската болница. На всеки две стъпала спирах, за да си почина. Трябваше да постъпя за лечение от страшна хроническа болест — пемфигус вулгарис.

Аха, оставах последните 200 метра. Ники ме подкани: „Хайде сега да ги бягаме.“ Трудно ми беше, задъхвах се. Ударих го на лек тръс. Отвсякъде се сипеха викове. Главата ми шумеше. Още малко, още малко, пред нас е финалът. От очите ми капеха сълзи. Значи минах маратона. Не си спомням в кой миг прекрачихме линията. Някаква дама ме прегърна и през главата ми сложиха лентата с медала. Окачиха медал и на Ники. Двамата се прегърнахме. Бях безкрайно благодарен на Ники. Имах чувството, че залитнах и той ме задържа. Прииждаха финалисти и отминаваха. Ние се изтеглихме встрани. В една палатка ни дадоха храна и напитки. Пипнах глезените си. Бяха подути. Мускулите ми трепереха. Бях щастлив, много щастлив. Не вярвах, че и толкова чудо съм преживял в моя живот. Половин час по-късно се срещнахме с другите участници от нашата група. След моето падане и намаляване на темпото сме били на разстояние 15–20 минути пред Златка и Красимир. Станко и Веска ни намериха. Те бяха финиширали далеч преди нас. Едва в хотела се срещнахме и със Стоян. Всички си легнахме в стаите.

На сутринта едва успях да вкарам краката си в обувките. Вървах, куцайки. Смених стаята си. Дадоха ми удобна, голяма. В нея се събирахме. На следващия ден цялата група отидохме в българската църква „Св.Св. Кирил и Методий“. Седнали на банки, изслушахме

службата. Пееше малък хор от българи, които живеят в Ню Йорк. Негов диригент беше Николай Колев. Там се запознахме със свещеника и митрополит Йосиф. В помещението за празници разговаряхме с мнозина българи. Те милееха за България, разпитваха ни и се отнесоха с голямо уважение към нас.

През дните до нашето отпътуване посетихме Статуята на свободата, Емпайър стейт билдинг. Със Стоян се разходихме по Сентръл парк и разгледахме Националния природонаучен музей. В една от залите му беше сглобен прочутият скелет на огромен динозавър. Пак в Сентръл парк бягахме в памет на Фред Тери. Когато той осакатява от рак в костите, прави голяма кампания в Канада за събиране на средства за изследователски фонд. Тръгва от Атлантическия към Тихия океан. Най-напред се движеше с протеза, а после продължи с количка. Мисля, че пробягахме 6 км. С нас беше и Ричард Траум. На финала говориха майката на Фреди и канадският посланик. Те подчертаха неговия пример и хуманен подвиг да бъде призовано човечеството в борбата срещу коварната болест. От върха на Емпайър билдинг чувствах диханието на града. Отвсякъде прииждаха звуци и характерни шумове. Описвах ми пристанището. Виждаха се съседните небостъргачи; кулите-близнаци, които на 11 септември 2001 бяха сринати от терористичен акт.

На черно-бял филм съм виждал картини от Ню Йорк. Кадрите бяха правени откъм океана. Виждаше се Статуята на свободата на фона на високите здания. В друг филм съм гледал нощния Ню Йорк. По небостъргачите пълзяха светещи реклами. Спускаха се като светкавици. Сега аз бях в реалността. Разхождахме се по Бродуей. Светлините бяха многоцветни. Това е улицата на театрите, на художниците, на хората на изкуството. Групата гледаше часовника на Таймс скуеър. В навечерието на новата година площадът се изпълва от десетки хиляди хора, които гласно отброяват последните секунди на годината. Ню Йорк беше моята мечта и тя се сбъдна. Шишарката и медалът стоят при сувенирите ни.

Летяхме за България. Описвах ми изгряващия ден. Помъчих се да си представя многоцветната палитра на зората. Очите ми не я виждаха, но сърцето ми я възприемаше. Зад мен остана преживяване, което никога няма да забравя.

ВЕРУЮТО ЛЕВСКИ

През живота си човек се среща с безчет хора. Едни отминават бързо, други му остават близки. В сърцето намират място семейството и приятелите. Паметта закрепва техните образи. И след години, когато вече не са сред нас, продължават да живеят, да съветват или оспорват, да съдят или подкрепят. Съзнанието само неволно ги вика. Те ни спохождат в сънищата, те са неотделими от нас. Тъй е и с паметта на цял един народ. Тя е съхранила образите на своите най-свидни и незабравими чедра. Отбирала ги е от поколение на поколение като цвят от цвят, за да изплете венеца на националното самочувствие и гордост.

Ако се върнем към своето детство и възкресим родители и род, бащината къща, буквара и първото чувство за принадлежност към нашата изстрадала земя, сред най-отдалечените спомени ще изплува един лик, чист и светъл като безметежното небе на ранните ни години. Той се чертае от лъчите на нашето духовно пробуждане и ни придружава през целия ни житейски път.

Някога моят неуверен молив го изписа върху ученическа тетрадка. Не бих могъл да твърдя дали тази набързо нахвърляна скица е приличала на човека, тъй добре познат на всички. Днес страшно много ми се иска да е приличала на него. И желанието е тъй силно, че тя започва да прилича.

Мисля, че всеки по един път се е опитвал да напише стих или да нарисува човешко лице. Първите поетични думи или черти са изписани за мама или любимата. Наред с тях сигурно ще сме направили един друг опит — да изрисуваме човека, който ни е накарал да осъзнаем, че с интимното „аз“ все още сме и българи. Непременно искам да е така и вярвам, че е така. Дори ръката ни да не е посягала към листа, синеокият образ е запечатан в най-дълбоката душевна плака. Върху сребърния й слой е отлята силата му, поривът му и светостта. И би било великолепно нищожна капчица от тази благородна смес да е проектирала светлосенките си върху обширното платно на нашите добродетели и постъпки. И ако не сбъркам, пак да кажа, животът ни прилича на платно, ще го нацапаме, ще го оцветим,

ще го накъсаме. Но има хора, дето ще го превърнат и в знаме. Неговият живот беше тъкмо такова знаме, чист и светъл отвътре и отвън. Запомнил съм една малка черква, градена от Кольо Фичето, където Дяконът е пребивавал. Олтарът ѝ бе обкичен с икони, сводът — изографисан. А днес я няма, на това място е градина. Но думата ми е за друго. Едва ли някой ще си спомни повече за тези картини. С Дякона е по-различно. Той се превърна в най-живата икона, сложена вътре в душата на всеки и пред най-свидния олтар — Отечеството.

Кой не е закърмен с това име, кой не свежда чело пред подвига? Кой не е изричал свидни думи и стихове за него?! Сега пипам релефни линии, които се мъчат да изобразят лицето му. Мога да схвана само овал и дреха. Тези, които виждат, възприемат рисунката, но за пръстите това е нищо. Нима може да бъде нищо идеята да пресъздадем един от най-великите образи в българската история! И все пак някога аз съм го виждал. Това е безценна привилегия спрямо моите събратя, които никога не са се докосвали до нежните, толкова скъпи за цял един народ черти. Разбирам. От по-голямо значение е и ще бъде винаги оня изграден вътре в нас духовен портрет на Апостола. Неговата сила е в отношението му към всичко — към народ и революция, към съдбата на отделния човек.

Има един малко известен факт, който дълбоко ме впечатли. Последните няколко години от своя живот бащата на Левски, Иван Кунчев, прекарва в тъмнина. Този карловец, занаятчия, който е багрил тъкани, се е разделил със светлината, с цветовете — неотделими от неговия труд. Това ме кара да мисля, че самият Левски е опознал мъката на слепеца, стремежа му към простор и превъзможване. Дали това родителско страдание не се преплита с мъжеството на безстрашния, всеотдайния син? Дали то не е допринесло още повече за осъществявания от него идеал — да превърне живота си в светлина?

Поколения са живели с делото на Левски, поколения наред ще търсят упование в неговата святост и чистота, защото животът му е най-точната мярка, отнасяща се не само до едно време на робство, класова борба, но до днешния и утрешния ден, защото има и огън, и пепел, светлина и мрак, правда и несправедливост, защото има страх и надежда. Защото богатството не е в полученото, а в даденото, в дълга и нравствеността, в способността да потискаме недостатъците си, да отворим път на новото.

Мисълта на Левски ни пречиства и ни прави по-добри. Защото веруюто Левски е и трябва да бъде мярка в нашия личен и обществен живот, отговорност за всичко, което вършим и ще вършим.

Списание „Зари“, бр. 7, 1987 г.

(Материалът е отпечатан по случай 150 години от рождението на Васил Левски.)

ЧЕТЕМ — ЗНАЧИ ЖИВЕЕМ

Неизмеримо е удоволствието в миг на вътрешна потребност да посегнеш към лавицата и да извадиш желаната книга. Какво по-голямо блаженство от това, след изнурителен ден да се пренесеш в един друг свят. В такова състояние душата ти жадно се вкопчва в мислите и чувствата на твореца, за да се пречисти и обнови, за да намери нов брод към идващото време. Да се връщаш към Дон Кихот, към горенето на Петьофи или при пасторалните картини на Елин Пелин е като потапяне в свежа вода през зноен ден.

Един път в приятелски кръг спорехме. Искахме да си отговорим кое има по-голямо значение за хората — книгопечатането, изобретено от Гутенберг, или откриването на очилата. Книгата, този най-могъщ мост към културата, това средство, което свързва хиляди и милиони хора с мислите и идеите на автора и ни кара с толкова трепет да се докосваме до неговото сърце и ум, е неотделима от нашия живот. Днес никой не може да си представи своето съществуване без нея. Когато се изтърколят годините и очите отслабнат, когато буквите и редовете се превръщат в шевици, идват на помощ очилата. Сега за миг си представете, че сте лишени от това най-човешко и естествено право да посегнете към лавицата, да прелистите и погледнете познатата страница, да не могат да ви помогнат и очилата да сторите това. Тогава изведнъж всичко ще стане пусто. Животът ви ще заприлича на реец се в безкрайната вселена, излязъл изпод контрола космически кораб. В нашата епоха на информационен бум, когато изображенията на образи и символи ни заобикалят на всяка крачка, когато нашето обучение, труд или бит са немислими без тях, слепотата става по-страшна и несправедлива.

Преди хилядолетия песните и легендите, епосът са се предавали от уста на уста. Днес всеки поема своята глътка знание и красиво слово от океана на книгите, екрана и дисплейните устройства. Така зрението става по-скъпо от всякога. И вероятно през следващото хилядолетие неговото значение ще нарасне още повече.

Преди 160 години французинът Луи Брайл изобрети релефното писмо. Не само Франция, която положи останките му в Пантеона на безсмъртните, но и поколения слепи от всички краища на света с благодарност се прекланят пред изумителното дело на своя събрат по съдба. Изпъкналото шестточие посредством осезанието преведе на слепите хора книгата, откряна вратата към колосалните натрупвания на човешкото знание. За съжаление това незаменимо средство, този тактилен начин на четене остава почти недостъпен за възрастните късно ослепели хора, както и за тези, чиито пръсти са загубили или не притежават онази сетивност за едно по-бързо и по-леко опипване. За тази преобладаваща част от слепите печатаното слово, което ни съпровожда вредом, оставаше все още блян. Тази изгаряща вътрешна нужда намери своето осъществяване в развитието на науката и техниката.

Така, както семето търси почвата, така, както искрата превръща в пламък горивната смес, закономерният стремеж се превърна в действителност благодарение на звукозаписа. Радиото беше първият предвестник на това явление. То откри възможността едновременно много хора и всеки поотделно да слуша прочетен текст. През двадесетте години и до средата на нашето столетие грамофонната плоча запечата човешкия глас върху малкия диск.

В различни страни бе записана литература. Възникна говорещата книга, тази нова форма на писаната реч, облечена в гласа на диктора. Своето истинско въплъщение говорещата книга получи в изнамирането на магнитния запис. Възможността да се записва и възпроизвежда прочетеното веднага направи магнитната лента безценно средство за информация, проводник, по който да протича токът на човешко знание. Милиони слепи получиха нов достъп до света на книгата, този верен приятел в самота и размисъл, събеседник, съветник в живота. Кой не е търсил отговор на загадките, упование в мисълта на светли умове?! Нима можем да си представим и нашия живот без брайловата и говорещата книга?!

Слепотата е страшна не само защото покрива в мрак обкръжаващия свят, не само защото ни прави зависими, но и защото ни отнема възможността да четем, и то тъкмо днес, когато това е нужно повече от всякога. И ето ние имаме един малък фар, който ни води през

тъматa на деня и безсънието на нощта към красотата на мисълта и словото.

Познавах инженер със заслуги за прокарването на втората железопътна линия през Искърския пролом. Напълно сляп и прикован на легло, той преживя последните осем години от живота си единствено с говорещата книга. Стотици измежду нас със затаен дъх са се вслушвали в текста, търсейки разтуха и отговор на въпросите. Тогава в тишината наистина един глас съживява книгата, води ни по нейните страници — от монолога към диалога, описвайки с топлота и мек тембър картините от повествоването. И ето — тази оживяла книга чрез микрофона има ново измерение. Перото е по-силно от меча. Потвърдението на тази поговорка ще срещнем и при зазвучалото перо, когато буквите се превръщат в слово. Убеден съм, че всеки, който чете, прави това със своя вътрешен глас и навярно това е най-доброто и съвършено четене, без да си подложен на интонационна интерпретация от друг външен глас. Когато двата гласа се слоят, когато се постигне хармония, ние мислено благодарим на актьора. Изпитваме желание да върнем отново лентата, да вникнем в съдържанието, да се вслушаме в гласа. Това е вече едно предимство пред мимолетното излъчване от радиото.

Хиляди заглавия, десетки хиляди касетки пътуват из цялата страна. Безценното богатство навестява и най-далечния дом, буди надежда и решимост.

Слепотата е присъща на живота. Причините за нея са много — биологични, социални... Вероятно ще има слепи и през следващия век на научно-технически прогрес. Вече се явяват и ще се явяват по-съвършени електронни средства с приложение на лазерни лъчи за съхранение и предаване на информацията. Това ще даде възможност от някакъв център посредством телефонен кабел, радиомагнитни или от друго естество вълни да се получава озвучен текст вкъщи или на работата, сред природата или в космическото пространство.

Едно е сигурно — успоредно със забързаното движение напред все така неизменна ще остане жаждата за повече знания, за правото да подбереш любимото четиво. Защото ако очите ни не виждат, то умът и душата ни никога не трябва да остават слепи. Нека се преклоним пред това неугасимо стремление към светлината, пред онова вътрешно

духовно зрение, което подхранва нашата сила и борба за утвърждаване!

Съветският психолог Виготски е писал, че слепотата, преди да бъде преодоляна физически, ще бъде победена социално.

В нашето хуманно общество това е действителност. Хората без зрение учат и работят с успех, свързват се по-дълбоко с духовната култура на народа.

Дени Дидро е казал, че хората престават да мислят, когато спират да четат, и ако тези думи свържем с мисълта на Декарт: „Мисля, значи съществувам“, ще имаме пълното основание да направим аналогия и да кажем високо: Днес ние можем да четем — значи живеем!

Списание „Зари“ бр. 5, 1986 г.

СТРАДАНИЕ ЗА НЕДОСТИЖИМОТО

Имам приятел от ученическите години. Пътувал е в много страни. Стигнал е чак до Япония и Бразилия. Дълго ми е разказвал за паметници, сгради и музеи, за картини от изложбени зали. Сега често разглежда цветните си диапозитиви. Измъчва го една неосъществена мечта — да посети Флоренция — прочутия град на средновековните италиански майстори. И все пак той е в състояние да се любува на тяхното изкуство от илюстрации, албуми и филми.

Когато минавам по „най-просветения“ български площад „Славейков“, аз също се измъчвам. Там са изложени стотици книги. Една болка пробужда душата ми. Колко мъдрост, знание и красота остават недостъпни за мен, а и за всички лишени от зрение хора. Така е и с реката от филми, които се разливат по телевизионните канали... Всеки ден чувам съобщения за открити изложби, премиери на филми, пиеси и концерти. Съвременникът ми не може да обхване това изобилие от покани поради липса на време, пари или друга причина. Но той има възможността някой ден да види картини, изложени от български или чуждестранни художници, да разглежда като моя приятел албуми с творби на Леонардо или Микеланджело, да се вълнува от филмите на Спилбърг. През свободното си време застава на малкия екран, този благословен прозорец към света, който може да го отведе от базиликата „Свети Петър“ до очертанията на най-отдалечената планета Плутон. За него телевизията е онова чудо, което днес съчетава и пресъздава всички изкуства. А те могат да бъдат възприети само от този, който е изградил в себе си душевна нагласа да приеме красотата в сърцето си. Непросветените очи ще виждат само камъните и контурите на сградата. Те никога няма да се насладят на нейния архитектурен стил, който ще те накара да се извисиш до духа на пластичните ѝ фигури и форми.

Човекът е творческо същество. Той допълва природата с красота, която го прави по-съвършен и по-добър. Творчеството е свързано с хармонията на сетивата. И ако отпадне най-важното от тях —

зрението, едва ли останалите биха могли да компенсират и възстановят хармоничното цяло.

С разширяване на знанията ми у мен се разгоря един неугасим конфликт. Той се свързва с обективната невъзможност да видя загадъчната усмивка на Мона Лиза, танца на умиращия лебед от балета на Чайковски, статуите на Фидий, Дисниленд и още, и още... стенописите на сина ми. Те могат да бъдат описани, но истинското съзерцание на картината или на изящните движения преминава през очите.

Понякога съм се питал доколко душата ми може да създаде свои рецептори и механизми за възприятия към света на изкуството. Та нали то се намира не толкова в самата творба, колкото в отношението към нея, в предизвиканата от нея емоция. Така с годините започнах да се задоволявам с идеята за конкретната творба, с нейното вътрешно осмисляне.

На сцената на театъра в родния ми град беше окачена емблемата на изкуството — съединени в едно маска, лира и палитра. Питам се какво от този символ остана достъпно за мен. Аз мога да възприемам поезията и литературата, словесната игра в театъра, в предаванията по радиото и телевизията, но ми липсват от сцената образите и мимансът. Това не бих казал за оркестъра. Музиката ми остана единственото непосредствено възприятие.

Чел съм, че се правят опити в някои страни да се озвучат филми с описание на картината. Освен в телевизията и кинозалоните подобни обяснения могат да бъдат получени и в изложбени зали. Там се допуска и опипване на скулптури. В ръцете ми е жив споменът от пластичните фигури, които съм докосвал в музея „Пергамон“ в Берлин и в кралския дворец във Варшава — превърнат в национална галерия.

На една лавица в дома ми стои малка мраморна скулптура на девойка, изваяна от Китка Делибалтова, за съжаление вече изгубила зрението си. Понякога я докосвам. Тогава винаги допълвам някаква черта в образа и загатнатото движение. Тази малка фигура, мелодиите на Моцарт, благозвучието на Павароти или драматичният глас на Константин Кисимов са звездици от моя вътрешен космос, който искам да изпълвам със светлината на изкуството — толкова изстрадано и жадувано, тъй далечно и близко за мен. Близко, защото в моето детство и юношество съм имал дарбата да рисувам. В прогимназията

съм рисувал заедно със скулпторката Ива Хаджиева и с Христо Явашев — знаменития художник и майстор на опаковките. Блажени са тези, които сами създават изкуство за другите. Другите, към които принадлежа и самият аз. Тези, които освен усилията за преодоляване на ежедневните нужди, посягат към книгата, компактния диск, видеокасетата... Защото само с хляб не се живее.

1996 г.

ГЛАСЪТ

Моята пролет е свързана с идването на славеите. Когато чуя тяхната песен, разбирам, че тя е тук. Птиците — тия Божии създания, чиито многобройни гласове чувам в полето и гората, край морето, навсякъде. Вкъщи котката мяучи, кучето скимти или лае. Искат нещо. Ревът на лъва, на тигъра, на другите животни в зоологическата градина са ме впечатлявали. Викът на делфините ме е поразявал. Сред цялата тази хармония от звуци има един глас, облечен в реч от Бога и природата, от оная непозната мисия, която му е възложила безкрайно много роли. От гальовните думи на мама, надвесена над детската постеля, до желязната воля на командира или виковете при атака. Това са все гласове на онова същество, което е надарено с разум. Човешкият глас, това чудо, което се превъплъщава в най-различни нюанси и разкрива вълнението в душата. Така, както е маска лицето на обиграните картоиграчи, така е равен, снишен гласът на дипломата. Но аз бих искал да слушам онзи глас, звучен и очарователен, на девойката, на красотата, която се лее от сцените, изразена и в усмивката на Павароти или Гена Димитрова. Гласът е творение, което омайва като картината, като флейтата. Може би сред всички музикални инструменти, дори преди цигулката, на върха е той. В него може да се разгадае не само обич или омраза, безразличие или самочувствие. Формата му може да бъде крясък, зловещо заклинание или кристално чисти и благи звуци на нежност и гальовност. Казват, че очите са огледалото на душата. Гласът вероятно ще бъде нейните сребърни звънчета или оръдейните залпове. По стълбицата на нашето развитие човешкият глас се е превърнал в реч. Това велико средство на общуване ни свързва. То е навсякъде около нас. Чуваме го при среща, от екрана, на улицата, на обществени места. Какво е човешкият глас!? Не, не става дума за гласните струни и за онези трептения, които го образуват. Те са заложили в животните, в звука на вятъра, във вълните на морето. За мен човешкият глас е нещо друго. Той е обективирана или скрита мисъл, струна на съвестта или безсрамието. Гласът е двойствен, външен и вътрешен. И все пак на всичките езици по света

неговата тоналност е еднаква, при скръб и радост, при страх и ужас, при нежност и любов. Гласът на човека е онова, което ни омайва и грабва, без което е невъзможен живият език на хората. Когато отваряме книгата, ние пак чуваме гласа на нейния творец. Човешкият глас е трептение от диханието на земния живот и безкрайната вселена.

ЩЕ СЕ ДОПЪЛВАМЕ ДО КРАЯ

Предизвикателството да участвам в конкурс е също един опит да опозная себе си. От житейския си път разбрах, че човек сам за себе си остава една невероятна загадка. Сигурно и известният руски философ Николай Бердяев ще потвърди, че самопознанието продължава през целия живот. Безкрайно съм се учудвал на моите собствени постъпки, мотивирани от воля или безволие. Дори тези редове са необмислено дръзновени. Това идва от съблазънта пак да проверя себе си. Нямам необикновени прозрения, с които да смая света или дори вас, които ще продължите да четете. От години търся себе си, философския камък на моето битие. Оплитал съм се в съмнения и вътрешна борба. За жалост не във всичко откривам границата между доброто и злото. Питал съм се дали в моето лутане не ме е изгризала завистта, дали съм укорявал генетичния си код, задето слънцето не ме е близнало в мига на сътворението ми. Ние, хората, не сме си равни — едни се раждат грозни, други — красиви. Едни идват на тази земя с ум и дарби, други — с глупостта и тъпоумието си. Едни се раждат в коприна, а други са паднали направо върху сламата. Всички тръгваме по широкия друм — кой с кръста си, кой с рога на изобилието. Едничка само смъртта ни изравнява.

Едно земетресение преди повече от век откри за човечеството древното светилище на гърците в Делфи. На разчистения Аполонов храм археолозите са прочели: „Човече, опознай себе си!“. Защо умалително? Може би сме пращинката във Вселената, мислещата тръстика на Паскал. Може би сме слаби пред величието на живота и природата. Сам съм се свивал, умалявал съм се, огъвал съм се от тежестта на компромисите. И духът ми е ридал, когато не съм намирал сили в Горкиевото „Човек звучи гордо“. Една жажда ме е водила към знанието и все още не мога да схвана цената на това любопитство. Екlesiаст казва, че този, който трупа знание, трупа и печал. Вероятно страданието, което извисява човека според Дюма, ударите на съдбата са онова сътресение, което отваря очите ми. Ранимата беззащитност обръща погледа ми навътре. Започвам да слизам в дълбините на

сърцето и душата си. Дали в това потапяне е смисълът на онова, което те превръща в Човек с главна буква. Всеки от нас е една загадка. Може би психолозите ще кажат, че себепознанието е оръжието, с което може да воюваш, да се опазиш, да докоснеш устрема на богинята Нике. Самопроникването не е ли страх от самия себе си? Ужас от кръста, който трябва да носиш към своята Голгота. Трудно е да бъдеш лицемер пред себе си. Такава игра не минава.

Най-тежка е борбата със самия себе си. Кой си, къде отиваш, какво ще оставиш. Сред тия светлосенки изплува Гьотевият Фауст и неговият вечен отговор, изплува и Хамлетовият въпрос: „Да бъдеш или да не бъдеш“. По-добре да остана сам за себе си загадка. Така е по-интересно и ще продължа да търся себе си.

Навън е топла юлска утрин. Първите лъчи заблестяват по мръсните прозорци на сивите блокове. Приемам спокойно кучешката крамола. Зазвучава птича песен. Благодаря ти, живот, аз съм още с тебе, взаимно ще се допълваме до края.

СИЛАТА НА ДУХА

Следващият текст е написан по повод Европейската година на хората с увреждания.

Всеизвестно е, че никой не може да избере родителите си, часа на раждането си и онова, което Бог и генетичната верига са вложили в съдбата му. Тя се предопределя от условията и събитията, които ни обкръжават. Някои се раждат на мека постеля с кордели, а други — върху слама в бедняшка хижа. Едни се раждат умни, други — с ограничени възможности. Едни със способности и талант, други — непохватни и обречени на неспособността си. Едни са красиви с великолепно телосложение и разкошен образ, а на други е отнет приличният външен вид. Едни се раждат физически здрави, а други обременени с болести и недъзи. Следователно началният старт в живота не е равен. Малцина в надпреварата успяват да достигнат до висините на творчеството и интелектуалното развитие, кариерата и материалното богатство. Това неравенство само смъртта заличава и в този смисъл тя може да бъде определена като най-справедливият акт. Когато аз си отида от този свят, едва ли някой ще каже, че тук почива слепият... Ах, споменах слепотата. Не знам защо я свързах със смъртта. Мисля, че няма по-ужасна съдба от това да си сляп или да ослепееш. Както пише академик Константин Пашев, зрението е най-драгоценният дар в природата. Да ослепееш в ранна или младежка възраст е равносилно на смъртоносен удар, който те оставя да живееш лишен от най-естествения начин на общуване и връзки с хората и околния свят. Изричам това не от съзливо окаяние, сантименталност или потрес от несправедливостта в естествения ход на живота. Просто красивото е в хармонията на всички сетива, с които човек трябва да се роди и да живее. Човешкият дух е осенен от разум, който се наслаждава на багрите, картините в природата и живота. Несправедливо е да ти отнемат възможността да погледнеш пламъка в очите на обичаните от тебе хора, да проникнеш в тях със своя поглед. Това е толкова естествено в ежедневието за онези, които виждат и когато те сполети съдбата на сляп, ти остава един-единствен изход:

отново да бъдеш човек. Твоите вътрешни душевни сили да се мобилизират, да впрегнеш волята си отново за живот и да положиш усилия, за да се развиваш като останалите твои съвременници. Тези черти и стремления у слепия човек ще срещнете в повечето от кратките ми очерци. Аз се срещам с много мои млади и по-възрастни колеги и слепи приятели, които са образец на духовно израстване, интелект и начетеност.

Много се говори и пише за социалната интеграция на хората с увреждания. Безспорно е, че обществените условия са от значение за нея. Но истинската интеграция на човека, който е здравословно оцетен, започва от самия него. От порива му за живот, от жаждата му за догонване на другите. И дай Боже да е надарен със способности, той може да се изравни с тях. Нещо повече, дори да ги изпревари. Вече имаме такива примери в обществото в областта на науката, културата и изкуството. Познати са имена в световната литература, философията, математиката, музиката... Ние имаме едно име, с което се гордеем. То се е превърнало не само в символ, но и в ярък пример за насърчение на поколения слепи в България. Става дума за големия български композитор и общественик Петко Стайнов. За него са казвали, че той е по-виждащ от виждащите. Наистина няма предели за човешкия дух. Пример в днешно време е героичния подвиг на професор Стивън Хокинг, който е неподвижен и общува само с един от пръстите си чрез компютъра. Вероятно неговите теоретични концепции ще внесат промени в научните знания. Неизброими стихове и портрети са посветени на очите, на онзи драгоценен дар, който позволява на светлината да се превръща в чувства, дух и мисъл.

МОЕ МАЛКО РАДИО

Ти си толкова много в живота ми! Заспивам и се събуждам с теб. Стоиш до леглото ми. Съпровождаш ме, когато съм на път. Надвиваш шума на гората или вълните... Нека ми е простено.

Не става дума за гръмогласно опиянение от високоговорителя. Не, хиляди пъти не! Ти не заглушаваш хора на птиците, благозвучието на природата, онова дивно съприкосновение с вечното и далечното. Ти просто го допълваш. Ти си част от него — онова необикновено продължение на всичко, което ме заобикаля, което чрез теб прониква в стаята ми, в моя малък душевен мир.

Мое радио, ти ме доближаваш или пренасяш във времето и пространството. Какво си ти — човешки глас, песен, музика, вулканичен тътен и ехо от нашия век? Какво си ти — посредник или среща с хората и техните дела, трибуна или форум, вест за интересно събитие, общуване, незрими образи от живота, звук от вселената. Ти преминаваш разстояния и отлиташ в далечни светове и ако срещнеш умни същества, те ще приемат твоите чудодейни вълни, ще разберат човека, тебе — безкрайния мост на всичко сътворено от него. Вълшебните сигнали на човешкия дух, които в миг свързват и обединяват милиони обитатели на нашата мислеща и красива планета.

Мое малко радио, този път ти нежно шептиш стихове. Друг път се редуват актьори, автори. Обикновени хора разкриват съдбата си. И отново знаменитости с примера на своя живот ме разтърсват, вливат вяра, издигат ме високо на нравствените ми криле. Какво си ти — наука, отглас, жива книга. Няма да сбъркам, ако те назова мое училище, мой университет.

В тихите нощи сме пак заедно. За минути с твоя помощ облитам далечни страни, чувам различни езици. Чувам водопади от шумове и сред тях долавям Моцартова симфония, приливи на електронна музика, български хора. Настроението само избира станцията — тази, която е в хармония с него и в това приобщаване търси себе си. Съжителството ни е странно. Аз те слушам и потъвам в тебе. Ти откликваш в душата ми. Нашият мълчалив диалог продължава в

мислите ми и когато се разделим, ти оставаш в мен. Тогава страданието е по-леко, бодростта — по-силна.

Мое малко радио, радвам се на твоето сътворяване. Да са живи и щастливи в труда си тия, които с ум и сърце те оживяват през денонощието и в нашия напрегнат век ти оставаш незаменимо присъствие, опорна точка за общуване, един от върховете за духовно проникване между народите и културите, между хора и време. Благодаря ти, приятелю мой! Ти ме научи да познавам по-добре човека и света. Ти си частица от моето съществуване. Благодаря ти, мое малко радио!

Това есе е излъчено от БНР на 7 май 1977 г. То е прочетено от автора му с помощта на брайловото писмо. Благодаря ти, мое малко радио!

МОЖЕ ЛИ ДА ИМА И ПОЗИТИВНИ ПОСЛЕДИЦИ ОТ СЛЕПОТАТА

Въпросът е странен, дори парадоксален. Мракът, тъмнината са символи на злото.

При една импровизирана анкета с десетина напълно слепи всички единогласно подчертаха, че слепотата им е донесла нещастие, отнела е свободата им, пълния достъп до визуална информация... Те въобще не намират смисъл в поставения от мен въпрос. Самият аз съм изпитал това сътресение. Преди 51 години при мозъчна операция в миг съм ослепял. В по-малка степен това преживяват онези от другарите ми, които се раждат без зрение или в най-ранна възраст го изгубват. Когато имах очи и ми предстоеше да завърша техническо образование, мечтаех да уча по-нататък химия.

Всеки от нас, които присъстваме тук, ще се пита — а какъв би станал в живота, ако имаше нормално зрение. Дали наистина аз бих станал химик или нещо друго? При един приятелски разговор познатият на всички ни Педро Зорита казва: „Ако аз не бях ослепял, може би все още щях да бъда в родното си село. Сега знам осем езика, пътувал съм до всички континенти, имам многобройни приятели.“ Ще добавя — това е човек с един достойно извървян път. Отново ще се попитаме — дали това се дължи на слепотата, генетичната програма, унаследените качества или случайността... Дали по-друга съдба щяха да имат, ако виждаха Петко Стайнов, Рей Чарлз, Стиви Уондър, Андреа Бочели. Интересно кой от тях какъв би бил, но и този въпрос е безпредметен. От психологическа гледна точка е ясно, че когато слепотата е обективен факт, ситуация, от която не може да се излезе, волята и стремежът се мобилизират и слепият човек се преустройва. Той се приспособява към съществуващата действителност и в нея се развива, сякаш вижда. Може да настъпи и отклонение. В живота има отчаяние, има и прекомерна самонадеяност, свързана с агресивност. А както се знае от науката и практиката, зрението е основното сетиво, което пропуска информацията. Хармонията е човек да притежава всички сетива.

В България популярна беше Ванга. Тя е ослепяла като дете. Учила е в Земун. Прочува се по-късно със своето умение да „вижда“ проблемите на отделния човек и да прави предсказания. При нея се стичаха хиляди хора от страната и чужбина. Неотдавна руски учени откриха при мозъчни изследвания на една екстрасенска — Вера Кочовска тъй нареченото трето око (а тя е виждаща), с което тя може да улавя четвърто измерение. На това място ще спомена за вътрешното чувство на нашата котка и куче. Ние живеем в голям панелен блок и когато някой от нас наближи външната врата на входа, котката скача от гърмящия телевизор, за да го посрещне пред вратата на апартамента, а кучето тича на балкона. Доказано е, че животните имат вътрешен механизъм, с помощта на който без да чуват и да виждат, вероятно долавят някакво биополе.

В един друг аспект ще осмислим мъдростта на Аристотел, че човек гледа с очите, но вижда с ума. Наистина виждането е духовен процес, който зависи от подготовката, зрелостта и дълбочината на знанията. Затова писателите могат да открият в живота онова, което ние не сме забелязали. Според съвременния индийски гуру Ошо 95% от енергията изтича от очите. А означава ли, че който не вижда, ги запазва и може да трансформира тази енергия в полезни неща? Означава ли това, че слепият е много съсредоточен в себе си? Поне за себе си мога да твърдя, че когато виждах и сега, си оставам разсеян човек, който си пропилява енергията. Когато виждах, познавах слепи в родния ми град. Казвал съм си: „Боже, добре че не съм като тях.“ След това станяхме приятели. Слепотата ни свърза, както ме свърза с моята съпруга, с моите колеги, с вас, есперантистите. Наистина на нея се гледа със страх и се преценява като нещо по-различно от нормалния ход в живота на човека. Разбира се, никой не я е възпял, но когато тя дойде и няма друг изход, човек си построява живота при новата ситуация. Тогава той ще се наименува Педро Зорита, Харалд Тиландер, Таха Хюсеин, Джон Милтън, Омир...

Лично аз съм чул от устата на руския учен лекар академик Краснов легендата за Демокрит. Той сам си бил извадил очите, за да вижда по-дълбоко и по-далече. Това е легенда и всеки от нас би предпочел да има очи, за да се радва на природата и света, макар че в тях има и грозни неща.

Ако е безспорен фактът, че зрението е духовен процес и че за очите по-голямата част от този свят е невидима — вътрешността на земята, вселената, дори собственият ни характер и организъм, остава шансът в тях да прозрем единствено чрез разума. Може би това е част от отговора на поставения от мен въпрос и утехата да живеем и да продължим да живеем, виждайки всичко онова, което ни заобикаля чрез ума и сърцето.

(Този текст е прочетен пред Седемдесетия конгрес на слепите есперантисти в Белград през 2004 година.)

ОПТИМИСТИЧНИ ВОПЛИ

Започвам с добре познатото терзание пред белия лист. Една любезна покана от в. „Кураж“ и ето ти нова тревога на духа. Да изразя спешно онова, което съм замислил отдавна... Подсещам се за един случай с Луначарски. Бил поканен от червеноармейски офицер да изнесе беседа върху революционното изкуство. Когато го изпращал след събранието, офицерът изразил възхитата си с думите: „Та Вие кога успяхте да се подготвите така добре!“ Впечатлил ме е отговорът на тази знаменита личност, за която вече не е модерно да се споменава: „За тази беседа съм се подготвял през целия си живот.“

ЗА ТРЕВОГАТА НА ДУХА

Едва ли ще постигна същия резултат върху моите няколко листа, но искрено желая да се „разголя“ пред читателите на вестника.

Това, което се е загнездило в душата ми, тлее и напирва в нея, остро ме измъчва. Нали вече споменах за тревогата на духа! За нея искам да пиша. За оная неугасима битка, която се е разпалила в тялото. Не, по-точно то е обвивката, която стяга огъня в душевното налягане. И ако от време на време защитните клапани на нервната система не се отварят, ще се взривя.

Не бързайте с извода. Почакайте малко. Не ми казвайте нормално е, всички живеем така. Тичаме за хляба си, вредом сблъсъци, по пътя ни — нагнетяване до изблик. И какво? Да, но вие можете да тръгнете по улицата ей така, свободно, и да се реете в пространството, докато се успокоите и забравите за дразнителя. Или по-просто — да прелиствате вестниците, да намерите в библиотеката най-подходящата за настроението ви книга, да прехвърляте албумите, да гледате филм... А какво става с онзи, който е зависим от обвивката си? За кой ли път ще я проклина, че не може да се измъкне от нея, да избяга вдън гори тилилейски и да потърси в себе си точката на онова равновесие, което тъй горещо препоръчват психолозите, лекарите, писателите, философите...

За съжаление човек не се ражда равен със себеподобните си. Нито в биологически, нито в социален смисъл е равен. Едни са физически и умствено надарени, други — недъгави или грозни. Едни се отглеждат в кордели, а други — ако оцелеят върху сламеника. Нюансите са безкрайни като света.

Дали от моя гледна точка на обиден от природата човек, но си мисля, че да бъдеш пленник на собственото си тяло е един от най-жестоките варианти. Да не можеш да го преместиш в пространството, да чакаш винаги ръката на ближния, да изгаряш от мъка и яд, че не си способен самостоятелно нито една крачка да направиш в непознато място, количката ти да застане безпомощно пред високия тротоар или пред стълбата... това ли е битието?

Според Жан Пол Сартр екзистенциалното равнище те отделя от Аз-а, забравяш за мъките си, ти си на нивото на ежедневните дейности, които не ти оставят време да се замислиш върху същността си. Да, така е, ако имаш всичките сетива и собственото ти тяло беше най-съвършената машина, за да постигаш хилядите ежедневни цели... Нещата са много по-дълбоки. Всяко препятствие е едно напомняне, всяка невъзможност за осъществяване на най-просто действие, е една болка. Тогава как да се забрави истинската същност — че ти си просто обречен да страдаш, да се примиряваш с всичко, което те заобикаля! А този сблъсък ражда хиляди, хиляди пъти ражда противоречия в душата. Ти си вътре, много вътре във вечния конфликт между стремеж и можене. Ето, докоснах се до най-интимното: Кой Си, какво можеш, каква е мисията в живота ти? Как ще постигнеш равновесието, онова жадувано спокойствие, което ще те направи мъдър и щастлив, очистен от невъзможните амбиции и вътрешни страдания? Колко човешко е всичко това! Та нали такива въпроси си задава всеки нормален човек.

Странно, като рефрен, като тъпи и глухи удари на съдбата се връща една мисъл: „Ти не си като другите.“ Всяко твое мръдване е едно усилие, физическа болка, която трупа пласт след пласт, прави утайка, огорчава радостите ти, стяга душата ти и се питаш дали цялото това натрупване не те деформира, извиквайки гняв и омраза, завист, злоба и агресивност, или избираш позицията на мекотелото — да си обезличен, по-нисък от тревата, вечно отстъпващ, и съгласен, за да изпросиш нужната ти помощ и да оцелееш. Животът е всъщност едно приспособяване, оцеляване спрямо себе си, семейството, близките,

социалната среда... В такива форми ли трябва да се отлее твоето поведение?! А сега викай неволята — възпитание, знания, опит и най-вече онова желязно затягане вътре в тебе, за да издържиш.

Нелсън Мандела четвърт век преживя сред стените на затвора. Устременият му дух към свободата е подгривал в най-висока степен волята му за борба. Пред нас е примерът на един прекрасно осъществен идеал. Но как да стане с онези стени, които не са Берлински и никога няма надежда да рухнат, освен с последното потропване на буците пръст? Как да разположим духа между стените на своя телесен затвор и с каква вяра да гледаме навън? Да си самовнушаваме оптимизъм? Да бягаме от себе си, да тичаме из лабиринтите на съзнанието си като побъркани, за да открием пролука, спасителна и светла, глътка пространство, илюзия за сила и вдъхновение?! Дюма пише, че страданието като крилете на орел издига високо човека. Ницше вижда в оздравяването висша наслада след болката, неповторимо благо на духа. Това би ли могло да ме утеши? Аз страдам, че не мога да видя „Джокондата“ на Леонардо. Ще заменя ли това страдание с „Мона Лиза“ на Нат Кинг Кол? И къде е ключът на опиване и вътрешна наркоза, които ще съборят стените и преградите? Не мога да изхвърля тялото си, колкото и да го проклинам. В него съм аз, единственият, неповторимият, с всичките ми терзания, грехове, жажди и болки...

Думите на Еклесиаст са се забили в мен като табела: „Който трупа знания — трупа печал.“ За кой ли път се питам защо не останах невежа. Невежа, който да не познава сътворението, дори и капчица от необятното. Какво от това, че познавам последиците, страшните последици от окованото ми тяло и дух! Не е ли по-честито от мен онова сляпо каракачанче, което срещнах в Стара планина да се придвижва с гегата си между камъните на поляната под Мазалатите? То подсвиркваше на овцете си и се вписваше съвършено в красотата на природата. Питам се дали са му липсвали едрите нощни звезди или сапфирените сияния на върховете. Хлопатарите, кучешкият лай, топлото мляко — не са ли здравата земя, на която стои и не го ли правят те духом силна, доволна от живота натура?!...

Някога един мой приятел на количка, вече покойник, ми казваше: „Не мога, убива ме погледът на другите по улицата.“ Глупаво го утешавах: „Ами ти не ги гледай!“ А той можеше ли да се прави, че не

вижда? Как да напишаме тази формула, чрез която да се правим, че не сме ние?

Спасението е във вършенето на нещо. Нали клин клин избива. Ангажираното внимание е вече едно самозабравяне. Милиони съвети има как да не обръщаме и въртим всичко около себе си, което поражда егото в различните му „изми“. Изумително интелигентна музикантка ме порази със своята мъдрост: „На своето ослепяване аз гледам като на една мисия в живота си.“ Чудесно откритие, за да бъде постигнато бленуваното равновесие! Това прозрение е най-близо до човешкото достойнство. Защото недъгът може да бъде и средството, което да предизвика милосърдието или да се експлоатира користо, както това е със застаналите днес пред Шератон хроми.

Здрав дух, здраво тяло! А в болно? Силният дух ще лекува ли тялото? Те са заедно свързани и животът е в цялото. В тяхното единство. Затова често се вкопчвам в духа и се мъча като прииждащ поток да възбудя адреналина в кръвта. Подскачам и се хващам за въображението. Минавам с милиардите слънца през „черната дупка“ и ако не потъна съвсем в нея, се пренасям на Мусала. Там е свежо, чувства се просторът и пак съм близо до космоса, моя космос, за който пише Уолт Уитман. Заменям свободата на тялото със свободата на духа и пак се гмуркам в него, защото той е безкраен като космоса. Жив съм, светът е в мен и аз съм в него, до безкрая...

Сега вече започвам да приличам на другите и разбирам защо Хайдн и Моцарт преди векове са знаели, че ще слушам техните хармонични звуци, писани за мен. Когато слушам божествения глас на Гена Димитрова и цялото ми същество е погълнато от него, забравям за недъга и страданието, за несъвършената си обвивка. Казвам си, добре че я имам, колкото и нестандартна да е тя. На този свят има и красиви мигове, за които си заслужава да се живее. Тези мигове не са малко. Те извират от любовта и обичта, от литературата, изкуството, от приятни занимания, от постоянно удовлетворяващия труд... Те са буквално толкова, колкото е и страданието. Важното е да се научиш да ги слагаш на везните.

Вече не се питам кое повече ми е навредило в моя дълъг живот — слепотата, която обхваща 42 години, или характерът ми. Безусловно — последното. Нали древните гърци казват, че той е съдбата. Щастливият характер има и щастлива съдба. Надписът на Аполоновия

храм в Делфи „Човече, опознай себе си!“ е едно от най-великите правила, чрез което ще намериш своето място в света и в живота. Когато знаеш на какво си способен, невъзможното няма да превръщаш в драма, няма да измъчваш себе си и другите и неусетно ще се вградиш в човешките взаимоотношения, което ще изпълни със смисъл и достойнство съществуването ти, единственото, неповторимото, и ще те направи човек с голяма буква.

1995 г.

ВМЕСТО ИЗПОВЕД

Всеки от нас се е удивлявал на чудото живот. Всеки от нас е търсил своето място в него. Ако кажа, че животът е съвкупност от пропуснати възможности, това ще бъде едно съжаление. Животът ни е такъв, какъвто си го направим или такъв, какъвто съдбата ни го моделира. Това е вечното противоречие между онова, което зависи от нас и онова, което не зависи от нас. Дали Бог ни е дал разума или според последните модерни теории той ни е привнесен от по-високо организирана цивилизация, за да живеем по-добре, е трудно в момента да се отговори. Не забравям, че нашата половина е биологична същност. До голяма степен съдбата ни се предопределя от първата сигнална система. От хилядолетия тази ни природа не се е променила. Човек се ръководи от първичните си инстинкти да се самосъхрани чрез агресивност, алчност, завист, ограбване на материални и духовни ценности и т.н. Ние сме родени с този дуализъм. От една страна да ни възпитават и да се самовъзпитаваме, да усъвършенстваме съзнанието си, сиреч да се опираме на своя разум. На другото блюдо са нашите биологични и химически процеси, адреналинът и серотонинът. Мъдър е оня, който постави в равновесие тези начала. Сенека смята, че не е важно колко си живял, а как си живял. Блажени са ония, които изграждат своя живот върху основата на създанието, правенето на нещо духовно, реално покриващо нуждите или изпълняващо моралните норми. Човек е раздвоен между своите възжелания. Необходимо е да премерва доброто и злото, позволеното и непозволеното. Както са ме учили, осъзнатата вече необходимост е свободата. Човек е свободен, когато не се замисля, а в него е изграден критерият и отношението към околния свят. Критерият се променя от условията на живот. Мисля, че ние със своето развитие непрестанно се приспособяваме към тези условия. Това тръгва от семейството, роднински и приятелски кръг, училището, социалната среда. Един от многобройните ми грехове е постоянно правените компромиси в разрез с моите схващания и възгледи. Поговорката „Срещу ръжен не се рита“, дядо Петко Славейковата мисъл, че „остра сабя преклонена главица не

сече“, са ме карали през годините да се огъвам не само пред властта, авторитетите, силните, обстоятелствата... Компромисът винаги ми е причинявал болка, упреквал съм се заради слабостта си. И отново съм правил следващия компромис, за да подсигурия болезнения си комфорт. Нали това не е морално! Може би светая светих на душата ми остава едничкото — да я пречиствам с нещо по-добро. Но какво е доброто, свързано ли е с утвърждаване на интереса?

Животът ме е научил, че той се движи от интересите. Не смятам само техния материален израз. В тях се включват нагона, духовната необходимост от знания, вярата в Бог. Кръвната връзка между деца и родители... Духовното и биологическо начало се проявява чрез интересите. Те се и преплитат. Мога да кажа, че през моите години аз съм се подчинявал на осъзнати или неосъзнати интереси. Допускам съм конформизъм. Вероятно това е продиктувано пак от инстинкта за оцеляване. Покланям се пред онези герои от историята, от примерите в обществото, науката или културата, които са съумели да изчистят от себе си интересите, произтичащи от биологическото им начало и да направят нещо за останалите хора. Колкото и да посипвам с пепел главата си, аз не успях да се справя със своя страх и компромиси. Грохотът от бързия бяг на годините ме събуждаше от приспивните илюзии, прогонваше красивите мечти и натрапваше в съзнанието ми извечните библейски истини, че всичко е суета на суетите и че под слънцето няма нищо ново.

Спомням си, това е било година преди ослепяването ми, как през месец май открих нещо, което сякаш преди това не съм забелязвал. Бях се излегал на една поляна сред нейните високи треви и в този малък свят видях гъмжило от животинки. Мравките пълзяха по своя път, калинки прелитаха между тревите, жужаха мухи, пчели. Тази зелена стена от треви се озаряваше от проникнали слънчеви лъчи. Може би това беше чудото живот, на което душата ми се е радвала неподправено и искрено. Колко малко му трябва на човек, за да се почувства част от природата и вселената. Всеки от нас си поставя високи цели. Нали човек не трябва да се примирява и в тази гонитба всеки от нас забравя за най-обикновеното, човешкото, което е свързано с истинския ни живот. Един от греховете ми са стремежите и амбициите да постигна нещо повече в работата, професионалния път, кариерата. Съзнавал съм необходимостта да се радваш на онова, което имаш, колкото и малко да

е. Може би това е душевното равновесие и успокоението. Блажени са ония, които се радват на мига. Поне аз такова блаженство не успях да постигна.

И така, какво е животът? Може би онова, което става в момента — онова което ти носи скръб или радост, чувството, което те кара да възприемеш момента такъв, какъвто е. Има някаква закономерност на този свят. След злото идва и добро, а както е казал шопът „когато е много на харно, не е добре“.

Хайде, стига толкова душевен мазохизъм — ще кажат старите ми приятели. Достигна средната възраст за страната и ти остава само да се радваш на своите дни. Прави са. По-добре да се връщам към онази картина, напоена от злато и смарагди, оживена от жуженето на насекомите. Дали съм станал по-мъдър? Аз трудно мога да си отговоря. Ако съм постигнал равновесие със себе си и онова, което ме обкръжава може би. Стрелката като че ли още се люлее. Едно знам — че характерът ми е навредил повече от слепотата. Ако това е вече някакво помъдряване!

Роден съм в града на хумора. Това е донякъде набедено. Години наред се мъча да се самовъзпитам в този стил, но трудно става. Може би човек се ражда с чувство за хумор. Иначе е сложно да се накара сам да гледа на всичко с весели очи. Ако го постигне това, и светът му ще стане по-красив.

Не се отличавам от останалите. И на мен нищо човешко не ми е чуждо — суетата, честолюбието, леността, ласкателните думи, изречени от мен или възприемани с удоволствие за мен. И все пак животът ме научи да спазвам някои правила. С благост да моля и неподправено да благодаря, искрено да се извинявам и чистосърдечно да прощавам. С годините се уча да общувам с хората. Да се опитвам да влизам в кожата на всеки един от тях. Може би така се запълва празнотата на онова, което не може да се обхване. Всеки един събеседник разкрива нещо по-различно, всеки един от тях е равен на една книга. Узнах, че да бъдеш свободен означава да се освободиш от страха и да казваш това, което мислиш. Това повлича след себе си неприятности. В книгите съм чел, че духовният човек е раним и лесно уязвим. Ще бъде нескромно да се причисля към тази категория, но заради прибързаността и острия ми език съм имал често главоболия.

Изпълнен съм с признателност към всички онези, които ми помагаша в работата и живота, към всички онези, които ме коригираха искрено.

От дете знам, че политиката е нещо нечисто. Учил съм, че тя е концентриран израз на икономика. Всъщност политиката е средство за облагодетелстване. Това ще потвърди и нашият дълго продължил преход към демокрация. Спомням си времената на капитала и годините след войната. Бях малък, но разбирах с какви големи надежди тръгваме всички към едно ново общество. Чел съм за конвергенцията. Ако можеше в една епруветка да се съберат ведно индивидуализма, личната инициатива и обществената осигуреност, ще се получи най-добрата амалгама за живот. Девизът „От всекиму според способностите, всекиму според потребностите“ се оказва поредната утопия. Нуждите винаги изпреварват възможностите. Заедно с това равенството е абсурд при неравенство на индивидите.

Надеждата! Тя е неизбежна и ще ни придружава до края на дишането ни. След злото идва и добро. Ето пак се хванах за онова равновесие, за онзи философски камък, който всеки трябва да намери в своя живот. Може би още го търся и това ми прилича на детска игра, а навярно аз съм запазил детето в себе си много повече от другите на моята възраст. Съзнавам, че това се заплаща с оценки, които носят отрицателен знак. Утеха е да остана такъв, какъвто съм бил и какъвто ще продължа да бъда. Мои приятели ме определят като красиво луд. Навярно са близо до истината. Приемам го и както писа Александър Островски: „И най-мъдрият си е малко прост“. Затова ми стават противни онези, които се изпълват с въздух под налягане. Правят се на големи, без да са такива. Държат се високомерно, а това е нещо, което винаги ме е дразнило. Така, както и човешката лакомия и алчността. Ако на този свят всеки си знаеше мярата във всичко, щеше да бъде като в рая. Осъзнато или неосъзнато, всеки гледа да вземе през единствено дадения му живот колкото може повече от него. Сигурно това отново граничи с инстинкта за самосъхранение. Ако съм достигнал до някаква степен на своето духовно развитие, то е защото полагам усилия да вземам толкова, колкото е възможно да понесе умът и сърцето ми. Улавял съм се в жаждата да трупам знания. Да се интересувам от безкрайно много неща. Те едва ли са ми служили в живота. Още не мога да си обясня какво е това неистово чувство и

любопитство да се интересувам от безкрайно много неща. Известно е правилото, че човек трябва да знае от всичко по малко и от нещо много, за да бъде добър в професията си. Схващам, че и тук е нужна мяра. Стремежът да се научават новости е нещо като наркотик, болест, от която няма отърване. И все пак съм благодарен на прочетеното и наученото. Книгите, песните и музиката са онези чудни духовни стъпала, които са ме спускали към дълбините на моята душа. Мога да съжаля само, че слепотата ми отне достъпа до визуалното изкуство. До картините, скулптурите, архитектурата, киното, телевизията. Това не може да се компенсира.

С годините все повече се радвам на младите хора. Схващам, че те са по-умни от нашето поколение, много по-надарени и способни. Не бих искал да кажа, че това е ехо от оная обич, която ме е придружавала в ранните години. Неусетно стигнах и до любовта. Това е въздухът, солта на живота, по-скоро онзи мед, без който не могат да живеят пчелите. Винаги съм възприемал жената като част от мен. Като неотделимото друго аз. Естествено, че това отнасям за моята съпруга. Съдбата ми отне очите, но ми даде нейната светлина. Интелектът и доброто ѝ сърце запълваха празнотите в характера и възпитанието ми. Нека Бог ми прости, но съм се наслаждавал и тогава, когато Амур ме е навестявал. Мисля, че това е нормално за всеки един човек. Сега мога да определя, че любовта е част от понятието обичам. Обичта е като безкрая, като вселената, тя е онова чувство, което никога не угасва и щастлив е онзи, който го притежава спрямо другите. Не само към съпруга, семейство, деца, внуци, към приятели. Както е казано в Библията: „обичай ближния“ е постулат, с който се ражда всеки от нас. Мисля, че аз го прилагам все още. Обичта е онази субстанция, свързана с духа, която ни прави по-добри. И най-накрая стигам до крачката от съвършенството. То не е в мен естествено и никога няма да го достигна. Съвършен е само Бог и всеобемащ. Като дете съм кръстен и за мен Бог е бил оня добър старец и дух, който ни покровителства. Обществото ме възпитаваше в атеизъм и аз го възприемах с разума си. След 40-тата си година се убедих, че религиите не са чист опиум за народите, както е казал Маркс. Започнах да ги възприемам като нравствени правила за поведение. Когато се сблъсках с многообразието и красотата на света, съвършенството на вселената, с кардиналната промяна в моята лична съдба, започнах да мисля за оная

сила, която направлява живота ни. Човек се нуждае от нея, той я търси в беда и подем и я олицетворява с понятието Бог. Склонен съм да възприема мисълта на Волтер, че ако няма Бог, ние сме длъжни да го създадем. Бог не е самият човек, човекът трябва да се освободи от него, както е казал големият теолог и философ Ерхард Майстер. Той трябва да направи място в душата си за истинския Бог.

Ослепяването ми в миг, както стана на 12 септември 1952 година при една операция в Александровска болница, беше най-ужасният удар в живота ми. Със съдбовно значение. Това не само промени моята първоначална нагласа, но ме принуди да се преустроя кардинално. Този обрат е почти равен на акта на смъртта. Напускайки този свят, човек сякаш прави един кръг към своето начало, сякаш се завръща там, откъдето е дошъл. Слепотата обаче те оставя до края на живота ти не само в тъмнина и свят без образи, но в една постоянна принуда да виждаш със сърцето си невидимия свят. Така изграждаш образите на всичко, което те заобикаля, в душата си и започваш да живееш отново. И все пак това е по-доброто, отколкото физическия край.

След техникума си, вече като сляп, продължих да уча. Завърших Априловската гимназия и право в Софийския университет. След съдебния си стаж станах работник. След това в продължение на 10 години бях юрисконсулт. Окончателно скъсах с правото през 1967 година, след опита ми да стана аспирант. Останах сам да се състезавам с празното място, не ме приеха. Дали не искаха да се занимават с мен или това беше строго идеологическа дисциплина, а аз бях безпартиен?... За мен все още няма обяснение, след като от шестима кандидати бяхме допуснати двама на устен изпит за две места. Единствената правна монография, която бях прочел от руския професор Кечалян ми се падна на този устен изпит. Съдбата е решила вероятно да поема друг път. През целия си живот съм служил на идеята за интеграцията. Знаем, че тя започва от самия човек. Той трябва да я носи вътре в себе си. Мисля, че аз в един друг аспект съм я постигнал. Не става дума за това, че превърнах собствения си недъг в професионалното си занимание, в препитанието си. Моята среда винаги е била между съучениците и колегите ми. Всички около мен са виждащи хора. Дори в преносен смисъл обкръжението на моите невиждащи приятели е от хора, които са равни с другите. Ако всички сме убедени, че Петко Стайнов виждаше повече от виждащите, защо

това да не се отнася и за надарените, умни мои съсъдбеници? Интеграцията е реализация на интелекта, независимо дали виждаш или не виждаш. Дали си в средата на организацията на слепите или извън нея, основното е да имаш съвременното виждане за околния свят и духовното зрение на съвременен човек.

Моите родители и деди са трудови хора. След Втората световна война не е провървяло на моето семейство. То е било недолюбвано от властниците. Самият аз съм бил винаги раздвоен и мисля, че това е нормално за всеки един човек. Естествено е сами да открием истината, а не по внушение отвън. Искал съм да прозра коя от двете системи през моя живот е жизнената и справедливата за хората. Всеки от нас може да има някаква позиция в обществото, но по-важно е как то е устроено, какви са правилата му, за да се спазват и в него да има равновесие. Русо говори за общественния договор между гражданите за управлението им. Ако демокрацията изисква спазването на определени правила, свързани с индивидуалната инициатива и свободата, човешките права, това би било добре, но практическият живот е пронизан от сили, които го деформират и пригаждат към интересите на отделен кръг от хора. А това е нарушение на правилата. Сигурно съм достатъчно наивен, за да очаквам социална справедливост при една подредба на съвременните ни български условия. Не можех да си представя начина, по който стана трансформацията и избуяването на свръхбогати върху недоимъка на останалите хора. Чувствам се виновен за това заедно с милионите мои съграждани, които го допуснаха.

Роб ли съм по провидение или не? Мога ли да се бунтувам или не? Естественият ход е еволюцията. Но в живота има и гняв, и бунтове, и революция. Мисля, че съм прилагал някаква справедливост в моите действия. Дали ще намеря сили още за това или ще продължа да трупам своята глупост.

Човешко е да се греши, божествено е да го проумееш и да се покаеш. Само това пречистване може да ти даде силата да продължиш по-нататък.

Съзнавам, че съм в края на своя живот. Често ме занимава същността на смъртта. Будистите вярват в прераждането. Християните — във възкресението. Атеистите — в нищо. Всички са убедени в едно — че тук на земята е раят или адът, или подготовката за бъдещия живот. В едно съм сигурен — че смъртта е най-справедливият акт в

природата. След нея на моя камък няма да поставят: „Тук почива слепия...“ Просто аз ще бъда отново равен с всички. Смъртта е справедлива, защото тя заличава грозното и уродливото, неправдата и силата на онзи, който използва властта си. Добре че богатите и императорите не са в състояние да си я откупват. Пред нея няма бедни и богати, умни и глупави, грозни и красиви. Тя коригира неравния старт при раждането на всеки от нас. Добре че живата материя загива, иначе нямаше да има живот. Затова вярвам, че смъртта е другата страна на живота. Тя просто гарантира неговото продължение. Нещо повече, в космоса черните дупки поглъщат цели съзвездия. Тези далечни светове отвъд този предел преминават в друго състояние на антиматерия.

Не бих искал да завърша своето верую с толкова зловещи мисли. Просто нашата усмивка ще победи и смъртта.

Юли 2006 г.

Редактор: Яна Йорданова
Коректори: Керанка Милушева, Ралица Янкова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.